

Наведено результати теоретичних, практичних і прикладних досліджень з актуальних проблем військової педагогіки, військової психології, військової економіки, військової географії, геопросторової підтримки і права.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

The results of theoretical, practical and empirical research on actual issues military pedagogy, military psychology, military economy, military geography, geospatial support and law are presented.

For researchers, faculty members, postgraduate students, students and cadets.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Б. Попков, канд. військ. наук, ст. наук. співроб. О. Соколіна, канд. філос. наук (відп. ред.); І. Бахов, д-р пед. наук, проф.; А. Каленський, д-р пед. наук, доц.; В. Рижиков, д-р пед. наук, проф.; Н. Чернуха, д-р пед. наук, проф.; І. Юник, канд. пед. наук, доц.; А. Кучерявий, д-р пед. наук, проф.; Александра Батучина, канд. пед. наук (м. Клайпеда, Литва); Юлія Мельникова, д-р соц. наук (м. Клайпеда, Литва); Інга Іждонайте-Меджюнене, канд. пед. наук (м. Клайпеда, Литва); А. Гордеєв, д-р геогр. наук, проф.; С. Лісовський, д-р геогр. наук, ст. наук. співроб.; Є. Маруняк, д-р геогр. наук, ст. наук. співроб.; В. Зацерковний, д-р техн. наук, проф.; Б. Якимчук, канд. психол. наук, доц.; О. Кобець, д-р психол. наук, доц.; В. Карелін, д-р юрид. наук; О. Бериславська, канд. юрид. наук, доц.; О. Рожко, д-р екон. наук, проф.; В. Баєв, канд. екон. наук, доц.
Адреса редколегії	Військовий інститут, вул. Ломоносова, 81, м. Київ, 03189, Україна; ☎ (38044) 521 32 89; тел./факс (38044) 521 32 92 E-mail: military.bulletin@knu.ua; www.miljournals.knu.ua
Затверджено	Вченою радою Військового інституту 16.03.23 (протокол № 8)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 25416-15356ПР від 03.02.23
Журнал входить	до переліку наукових фахових видань України (категорія Б) за спеціальностями 011, 014, 015 – педагогічні; 072 – економічні; 193 – технічні (наказ МОН від 26.11.2020 № 1471) та 053 – психологічні; 081 – юридичні (наказ МОН від 09.02.2021 № 157)
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет", б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2217

MILITARY-SPECIAL SCIENCES

1(53)/2023

Established in 1998

The results of theoretical, practical and empirical research on actual issues of military pedagogy, military psychology, military economy, military geography, geospatial support and law are presented.

For researchers, faculty members, postgraduate students, students and cadets.

Наведено результати теоретичних, практичних і прикладних досліджень з актуальних проблем військової педагогіки, військової психології, військової економіки, військової географії, геопросторової підтримки і права.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

EDITOR-IN-CHIEF	B. Popkov, PhD (Military), Senior Researcher
EDITORIAL BOARD	O. Sokolina, PhD (Philos.) (Executive Editor); I. Bakhov, Dr. Sci. (Pedag.), Prof.; A. Kalenskiy, Dr. Sci. (Pedag.), Assoc. Prof.; V. Ryzhykov, Dr. Sci. (Pedag.), Prof.; N. Chernuha, Dr. Sci. (Pedag.), Prof.; I. Yunyk, PhD (Pedag.), Assoc. Prof.; A. Kucheriavyi, Dr. Sci. (Pedag.), Prof.; Aleksandra Batuchina, PhD (Pedag.) (Klaipeda, Lithuania); Julija Melnikova, Dr. Sci. (Soc.), (Klaipeda, Lithuania); Inga Išdonaitė-Medžiūnienė, PhD (Pedag.), (Klaipeda, Lithuania); A. Gordeev, Dr. Sci. (Geogr.), Prof.; S. Lisovskyi, Dr. Sci. (Geogr.), Senior Researcher; E. Marunyak, Dr. Sci. (Geogr.), Senior Researcher; V. Zacerkovnyy, Dr. Sci. (Tech.), Prof.; B. Yakymchuk, PhD (Psychol.), Assoc. Prof.; O. Kobets, Dr. Sci. (Psychol.), Assoc. Prof.; V. Karelin, Dr. Sci. (Law); O. Beryslavs'ka, PhD (Law), Assoc. Prof.; O. Rozhko, Dr. Sci. (Econ.), Prof.; V. Bayev, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
Address	Military Institute, 81, Lomonosova str., Kyiv, 03189, Ukraine; ☎ (38044) 521 32 89; tel./fax (38044) 521 32 92; E-mail: military.bulletin@knu.ua; www.miljournals.knu.ua
Approved by the	Scientific Council of Military Institute (Protocol № 8 of 16th March 2023)
Certified by the	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate KV № 25416-15356PR dated 03.02.23
The Journal is included	The Journal is included in the category "B" of the list of scientific professional editions of Ukraine in the field of Pedagogy – specialties 011, 014, 015; in the field of Economy – specialty 072; in the field of Technical sciences – specialty 193 (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from №1471 dated 26.11.2020), Psychology – specialty 053; Law – specialty 081 (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №157 dated 09.02.2021).
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University". Certificate included in the State Register DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 14, Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

Волошина Н., Гангал А. Вплив вивчення філософії на якість фахової підготовки курсантів.....	5
Самелюк А., Тичина І., Мітькіна Є. Напрями та умови вирішення актуальних питань лінгвістичного забезпечення військ в умовах дії воєнного стану в Україні	10
Чернуха Н., Костенко Д. Вплив життєстійкості на благополуччя здобувачів вищої військової освіти	17

ПСИХОЛОГІЯ

Кравченко К., Кравченко К., Соколiна О. Аналітичний опис теоретичного етапу створення психологічного інструментарію – метафоричних асоціативних карт "маска" для роботи з військовослужбовцями (комбатантами) Збройних Сил України	22
--	----

ФІНАНСИ

Городянська Л. Технологія цифрової адаптації даних грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України	27
---	----

ПРАВО

Нестеренко В. Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні: порівняльно-правовий аналіз покарання в Україні та Великій Британії.....	32
Пашинський В., Ступак Д. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні	37
Цьоменко А. Персональні дані громадян та їхня класифікація в сучасній доктрині адміністративного права	41

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

Писаренко Р. Особливості використання даних дистанційного зондування землі в системі топогеодезичного забезпечення Збройних Сил України	46
--	----

CONTENTS

PEDAGOGY

Voloshina N., Hanhal A. The influence of the study of philosophy on the quality of professional training of cadets.....	5
Sameliuk A., Tychyna I., Mitkina Y. Directions and conditions for solving topical issues of linguistic support for forces under the conditions of martial law in Ukraine	10
Chernukha N., Kostenko D. The influence of hardiness on the well-being formation of higher military education students	17

PSYCHOLOGY

Kravchenko K., Kravchenko K., Sokolina O. Analytical review of theoretical phase of psychological tools development – metaphorical associational cards "masc" for the purpose of research of servicemen (combatants) of the Armed Forces of Ukraine.....	22
--	----

FINANCE

Gorodianska L. Technology of digital adaptation data of monetary and pension supply of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine.....	27
--	----

LAW

Nesterenko V. Detention in the disciplinary battalion: comparative legal analysis of punishment in Ukraine and in Great Britain	32
Pashynskyi V., Stupak D. Administrative and legal support of the legal regime of martial law in Ukraine.....	37
Tsomenko A. Citizens' personal data, and its' classification in current doctrine of administrative law	41

GEOSPATIAL SUPPORT

Pysarenko R. Peculiarities of the use of Earth remote sensing data in the topographic support system of the Armed Forces of Ukraine	46
--	----

ВПЛИВ ВИВЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ НА ЯКІСТЬ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ

Проаналізовано різні підходи вітчизняних і зарубіжних авторів на сучасні процеси гуманітаризації вищої освіти та роль філософії в підготовці спеціалістів негуманітарної сфери. Здійснено короткий екскурс в історію наукових поглядів на світоглядний зміст філософії та її роль у формуванні світогляду людини. Доведено, що саме філософія забезпечує людині самопізнання, а людському життю – світоглядні орієнтири. Справедливо вважається, що істинна філософія є духовною квінтесенцією епохи, живою душею науки. Обґрунтовано, що завдання цілісного осмислення з філософських позицій як природної, так і соціальної реальності, через опозицію людини і світу залишається найважливішим і сьогодні, особливо у зв'язку з корінними змінами в усіх сферах сучасного життя, і потребами з'ясування цих змін. Зауважено конкретне прагматичне завдання – озброїти майбутнього спеціаліста загальними уявленнями про проблеми та методи філософії, навчити його знаходити для себе відповідь на запитання: "А як це теоретичне положення відповідає реальності моєї майбутньої військової служби?". Розкрито можливості філософії за допомогою системи всезагальних принципів, законів і категорій про взаємозв'язок, розвиток і пізнання природи, мислення та суспільства зрозуміти природу, сутність і зміст сучасної гібридної війни. Визначено роль філософських категорій як деякого загальнонаукового еквівалента в осмисленні складного переплетіння понять і категорій різних наук, встановлення ступеня схожості і відмінності понять, вживаних у військовій науці, з поняттями інших наук.

Ключові слова: філософія, світогляд, освітній процес, фахова підготовка курсантів.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності Україна прискореними темпами намагається побудувати демократичне суспільство. Історичний процес саморозвитку, який у народів європейських країн становив десятичолвік років, ми проходимо швидкими темпами. Не залишилась поза шляхом історичного розвитку і система підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. На зміну заідеологізованому обов'язковому гуманітарному блоку прийшло вільне обрання навчальних дисциплін гуманітарного спрямування, у тому числі і філософії.

Незважаючи на популярність проблеми, серед науковців і педагогічного складу ще не сформоване єдине розуміння важливості викладання філософії у вищих навчальних закладах України. Авторам невідомі роботи про визначення місця і ролі філософії у фаховій підготовці майбутніх офіцерів.

Спроба узагальнення різноманітних поглядів на місце і роль філософії у фаховій підготовці випускників вищих військових навчальних закладів, озброєння їх загальними уявленнями про проблеми та методи філософії і можливості використання набутих знань у службовій діяльності та вироблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення змісту освітнього процесу зумовили вибір даної теми статті.

Аналіз досліджень і публікацій з питання вивчення філософії у вищих навчальних закладах України. Проблема гуманітаризації вищої освіти сягає корінням у минуле століття. Провідні українські вчені наприкінці 90-х років вивчали проблеми гуманізації освіти – це В. Астахова, Л. Белова, Ю. Костенко, В. Лозовий, О. Романовський, В. Сухіна, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та багато інших [1, с. 22]. Вони звертали увагу на необхідність гуманітаризації підготовки спеціалістів технічної сфери для діяльності в умовах XXI ст. Взірцем для цих учених слугувала нова освітня парадигма і нова теорія навчання, згідно з якою знання – це не те, що існує десь "зовні", а те, що відбувається в розумі людей і формується на основі індивідуального

досвіду. У центр процесу навчання замість викладача входить фігура студента, який контролює хід усього процесу, впливає на його зміст і темп [2, с. 187].

Проблему всезагальної гуманітаризації освітнього процесу започаткував американський психолог, педагог К. Роджерс. Ця думка особливо чітко простежується в його книзі "Свобода навчатися", де наголошено, що гуманітаризації освіти вимагає певних змін не тільки самої особистості, але й соціуму загалом, а також інноваційних підходів у науці, техніці, політиці, культурі [3, с. 217].

Цікавими є погляди Л. Вороновської стосовно ролі філософії у системі сучасної підготовки фахівців спеціалізованої технічної освіти. Аналізуючи специфіку викладання філософії в технічному вищому навчальному закладі, авторка акцентує увагу на "людському вимірі" проблем техніки і технотехнології, науки і філософії, оцінює важливість опанування новим філософсько-світоглядним осмисленням соціосфери, техносфери, антропосфери з використанням усього наявного арсеналу методів і засобів наукового пізнання і вищих духовних цінностей. У статті обґрунтовується висока ефективність філософського знання у формуванні у спеціалістів уміння самостійно думати, висувати і вирішувати завдання, сприяючи розвитку в них творчого потенціалу як особистості і професіонала [4, с. 58–72].

Заслужують на увагу також роздуми М. Колотило стосовно філософії у технічному університеті. Авторка робить спробу дослідити місце філософії у вітчизняних університетах технічного спрямування. На основі історичного аналізу особливостей становлення та розвитку науки в новочасову епоху вона з'ясовує передумови та причини втрати філософією свого методологічного потенціалу в структурі вищої технічної освіти. М. Колотило акцентує увагу на тому, що звернення до гуманітаризації сучасного освітньо-наукового простору, породженого об'єктивними закономірностями соціокультурного розвитку на кінець минулого століття, породило необхідність

викладання філософських дисциплін у системі вищої технічної освіти. Також на основі констатації трансісторичного зв'язку університету та філософії вона обґрунтовує вагоме значення останньої в процесі морально-культурного виховання та професійного зростання сучасних інженерів. Визначення перспективних шляхів імплікації філософії до освітньо-наукової діяльності технічних університетів дозволило авторці констатувати необхідність їхньої комплексної реорганізації обґрунтування світоглядно-методологічних вимірів сучасного науково-технічного розвитку. Значну увагу акцентовано на потенціалі філософії у процесі розвитку навичок аргументаційного мовлення, а також значущості опрацювання оригінальних філософських текстів у контексті формування світоглядно-ціннісних орієнтацій студентства [5, с. 150–162].

О. Руденко також розглядає роль філософії у фаховій підготовці студентів у вищому навчальному закладі. Досліджуючи процес підготовки сучасного спеціаліста, він розмірковує про те, щоб бути хорошим, висококваліфікованим фахівцем потрібно, по-перше, бачити місце своєї спеціальності в загальній структурі наукового знання та, по-друге, бачити місце науки у структурі суспільства. Окрім того, хороший фахівець повинен також вміти керуватися у своїй професійній діяльності загальногромадянськими цінностями, бути здатним до того, що називається раціональним дискурсом. Автор констатує, що жодне із цих завдань не можна вирішити без опори на філософію [6].

На необхідність гуманітаризації навчального процесу звертає увагу і Н. Спица. Вона стверджує, що у філософії лежить надпотужна місія зберегти Людину в часи глобального постмодерністського "розлюднення". Вона пропонує змінити стосунки викладача і студента. Викладач має позбутися свого комплексу месії і стати поряд зі студентом; заборонити собі бути ментором і наглядцем для молоді й перетворитись на цікавого співбесідника, який через захопливі розповіді та приємні бесіди втішатиме та розраджуватиме, даватиме ковток щастя і надії [7].

Навіть короткий огляд підходів авторів до гуманітаризації освітнього процесу і ролі філософії у фаховій підготовці випускника вищого начального закладу свідчить про актуальність і важливість досліджуваної проблеми і неоднозначність шляхів її вирішення. Зазначені обставини обумовили **мету статті** – здійснення наукового аналізу впливу вивчення філософії на якість фахової підготовки курсантів.

Для досягнення визначеної мети автори вирішують такі часткові завдання: виконано короткий екскурс в історію поглядів на світоглядний зміст філософії, розглянуто роль і місце філософії в освітньому процесі, проаналізовано вплив філософії на формування пізнавальної компетентності курсантів стосовно військової справи і сучасної війни.

Об'єкт дослідження: гуманітаризація сучасного освітнього процесу у вищих навчальних закладах України.

Предмет дослідження: визначення сутності, змісту і впливу філософії на фахову підготовку курсантів у вищому військовому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки" від 23 лютого 2022 р. № 286-р чітко сформульовано мету освіти. Метою (місією) вищої освіти в Україні є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти,

розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя [8]. Визначені цілі стосовно формування особистості повною мірою відповідають підготовці особового складу силових структур України.

Система військової освіти є невід'ємною частиною загальної освіти в державі. Керівництво держави постійно тримає на вістрі уваги якість підготовки кадрів для силових структур України. Свідченням цього є рішення засідання РНБО України, де вимагається "запровадження освітньої діяльності, що забезпечує підготовку військових фахівців за рівнями вищої та військової освіти, а також професійний розвиток військовослужбовців за програмами післядипломної освіти, зокрема, запровадження освітньо-професійних програм підготовки офіцерського, сержантського та старшинського складу з використанням досвіду бойових дій, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО" [9].

Фахівець за рівнем вищої військової освіти – це гармонійно і всебічно розвинена, високодуховна, відповідальна особистість, здатна конструктивно й ефективно виконувати обов'язки в екстремальних ситуаціях службової діяльності, яка вимагає військово-професійної компетентності, відповідного державницького світогляду, високої свідомості і моральних якостей, розвиненого почуття офіцерської честі й громадянської гідності. Сформувані відповідні якості особистості допомагають гуманітарні науки, ядром яких виступає філософія.

Доцільно згадати видатного українського філософа Г. Сковороду, який вважав, що завдяки філософській спадщині людина проходить друге народження. Не можна уявляти освіту лише як сферу здобуття знань шляхом вивчення системи певних наук (математичних, природничих, технічних, військово-спеціальних). Слід повернутись до витоків у розумінні науки як до спадщини, за розумінням Г. Сковороди, а саме: наука – це те, що навчає нас бути людиною [10, с. 433].

Освіта справді має бути обернена не лише до холодного раціоналізму, але й до гарячого серця, до смислоттєвих предметів людських почуттів і відповідної поведінки. Таке завдання в освітньому процесі виконують гуманітарні науки. Серед них саме філософія забезпечує людині самопізнання, а людському життю – світоглядні орієнтири. Справедливо вважається, що істинна філософія є духовною квінтесенцією епохи, живою душою науки.

Поняття "філософія" складається з двох слів: "*філео*" – люблю і "*софія*" – мудрість. Проте вже Піфагор, який упровадив його ще в VI ст. до н. е., розумів під цим словом не стільки любов до мудрості, скільки любов до пошуку істини. Філософія завжди вважалась підґрунтям світогляду. Світогляд формується впродовж усього життя людини під впливом певних зовнішніх умов. Поняття "*світогляд*" складається зі слів "світ" і "погляд".

Сформувані в курсантів науковий погляд на світ у цілому і визначення ними власного місця в цьому світі покликає філософія. Формування навичок розумного мислення, оволодіння філософською культурою вимагають значних зусиль, інтелектуального напруження, оскільки філософія проникає до глибин людського буття, відкриває шлях до осягнення сутності надр світостворення, змушує роздумувати про речі, які невідомі і неосяжні буденному міркуванню.

Метою вивчення філософії є цілком конкретне прагматичне завдання – озброїти майбутнього військового фахівця загальними уявленнями про проблеми та методи філософії, долучити до діалогу мислителів, які жили 2500 років тому, і тих, хто займається творчою

діяльністю сьогодні. Вивчаючи філософію, курсант повинен знаходити для себе відповідь, на запитання: "А як це теоретичне положення відповідає реаліям моєї майбутньої військової служби?"

Зважаючи на особливості філософського знання, складно, а часом і неможливо, "прив'язати" до профілю зміст усіх без винятку розділів (або модулів) освітньої програми з філософії. Оптимальним уявляється таке рішення: з одного боку, зберегти в "непрофільованому" вигляді теми філософського курсу, інваріантні щодо будь-яких профілів базової спеціальності курсантів, а з іншого боку, акцентувати увагу на особливо значимих для фахової підготовки темах і проблемах. Аналізуючи проблеми саморозвитку природи і суспільства, завжди слід враховувати постійне джерело саморуху, взаємодію різних складових. До таких всезагальних проблем належать і проблеми військової справи та війни, як певного стану суспільства. Ці світоглядні загальнофілософські питання в процесі вивчення філософії допомагають курсантам сформувати професійний світогляд офіцера та наукове розуміння військової справи й сутності сучасної війни.

Принципово важливим є факт, що сучасна типологія воєн децю відрізняється від традиційної. Сучасні війни набувають характеру гібридної, яка є конгломератом політичної, збройної, економічної, психологічної, інформаційної, терористичної, дипломатичної, екологічної боротьби. Інколи виникає запитання, як може вплинути знання філософії на пізнання війни і військової справи? Згідно з одним із багатьох визначень філософія як наука представляє собою систему всезагальних принципів, законів і категорій про взаємозв'язок, розвиток і пізнання природи, мислення та суспільства. Принципи всезагального зв'язку і розвитку дозволяють розглядати військову справу і війну як особливий стан суспільства. Філософські закони і категорії діалектики допомагають з'ясувати джерело і напрям розвитку матеріального і духовного світу, яким чином і в якому напрямі він здійснюється.

Пізнавально-практична діяльність суспільства відбувається відповідно до принципів і законів діалектики, у тому числі й у військовій справі. Набуті знання з філософії дозволяють майбутнім офіцерам більш успішно вирішувати свої обов'язки. Особливо яскраво це проявляється в умовах сучасної війни, де перемогу отримає той, хто відходить від шаблонів при організації і веденні бойових дій. Ведення сучасної війни ЗС України свідчить, що засвоєння вимог і практичне використання творчого мислення українськими офіцерами, відхід від шаблонів підготовки і ведення військових операцій дозволяє успішно вирішувати завдання при веденні бойових дій.

Найважливішою умовою розуміння розвитку військової справи є визначення його джерел, рушійної сили. Відповідь на це запитання і дає передусім з'ясування суті й механізму дії закону єдності та боротьби протилежностей, який дозволяє розглядати предмети і явища в конкретний час і в конкретному місці як тотожні самим собі й іншим предметам. Наприклад, здатності військових підрозділів ЗСУ на початку агресії проти України в 2014 р. і сьогодні. Набутий військовий досвід за 8 років не дозволив російським загарбникам здійснити план блискавичної операції щодо захоплення великої території України. Відбулись певні зміни у військовому організмі. ЗС України тотожні самі собі і водночас не тотожні, тому що набули певного досвіду в підготовці і веденні збройної боротьби. Відсутність абсолютної тотожності свідчить про безперервний розвиток і наявність у кожному процесі, явищі, предметі необхідної відмінності. Відмінність означає, що процес, предмет, явище перебу-

вають у постійному русі (розвитку або занепаді), і тому водночас не збігаються із самим собою. У процесі безперервного розвитку матеріального і духовного світу тотожність і відмінність існують одночасно і перебувають у суперечливій єдності.

Єдність протилежностей означає взаємообумовленість протилежних сторін. У бойових умовах наступ і оборона існують одночасно. Захист позицій від наступу передбачає оборону. Дії озброєних людей характеризуються застосуванням усіх наявних сил і засобів, тобто дії особового складу тотожні і водночас відрізняються отриманим бойовим завданням. Немає наступу – не потрібна оборона і навпаки, для прориву оборони має бути наступ або контрнаступ. Це свідчить про одночасне існування суперечливої єдності сторін бою.

Протилежності можуть переходити одна в іншу. Вони взаємообумовлюють одна одну і перебувають у постійній боротьбі одна з одною. Єдність протилежностей тимчасова, а боротьба між ними постійна. Саме стан боротьби і єдності означає протиріччя між наступом та обороною. Внутрішнє протиріччя є джерелом розвитку предметів, явищ і процесів. Розв'язання протиріччя на полі бою під Харковом означало блискачу операцію щодо звільнення м. Ізюм від російських загарбників. Оцінку причин і наслідків цієї операції військові вчені будуть досліджувати після війни і зроблять наукові висновки. На сьогодні успіх ЗСУ свідчить про діалектичне мислення нашого військового керівництва.

Якщо закон єдності і боротьби протилежностей характеризує джерело саморуху й розвитку явищ природи, соціально-історичної та духовної реальності, то закон взаємного переходу кількісних змін у якісні розкриває механізм розвитку, пояснює, як відбувається розвиток, завдяки яким процесам, і як предмети зазнають якісних змін та перетворень. Сутність цього закону виражена категоріями якості, кількості і міри. Якість – це філософська категорія, що відображає внутрішню визначеність предметів і явищ, сукупність їхніх суттєвих рис, сторін, що робить їх конкретними предметами і явищами та відрізняє від інших. Кількість – це філософська категорія, що відображає загальні, зовнішні ознаки речей з позицій їхньої однорідності, множинності, схожості: величину, число, об'єм тощо. Кількість і якість існують об'єктивно. У предметах і явищах вони перебувають у нерозривній єдності. Ми лише у свідомості можемо розглядати їх окремо. Поняття якості дає нам змогу зловити момент сталості в речах. Поняття ж кількості дає можливість відобразити мінливість речей. Міра – це філософська категорія, що відображає межу зміни кількості, всередині якої предмет зберігає свою якісну визначеність. Міра – це межа буття предметів. Єдність кількості і якості зберігається лише в межах міри. Якість підготовки, наявність бойового досвіду ЗСУ зірвали плани блискавичної перемоги рашистів у розв'язанні війни проти нашої держави. Кількісне накопичення бойового потенціалу дозволило не тільки стримувати натиск ворога, але й переходити в контрнаступ та звільняти окуповані території. Наведений приклад свідчить, що взаємний перехід кількісних змін в якісні – це всезагальний закон розвитку, який діє й у військовій справі.

Закон діалектики заперечення заперечення свідчить про те, що всі явища природи та суспільства, у тому числі і військова справа, відбуваються через діалектичне заперечення. Діалектичне заперечення означає, що в процесі розвитку речей і явищ зберігається можливість їхнього подальшого прогресивного розвитку. Заперечення – це зміна старого, що віджило, новим прогресивним зі збереженням позитивного, здатного

розвиватися. Заперечення означає перехід речей, явищ, процесів у нову якість, здатну до подальшого саморозвитку. Прикладом діалектичного заперечення в сучасній війні з російськими загарбниками є використання ЗС України ракетно-артилерійських систем. З отриманням від західних союзників новітніх ракетно-артилерійських систем українські воїни змогли наносити вогневе ураження на далеких відстанях без загрози артилерійських ударів у відповідь з боку рашистів.

Заперечення буває механічним і діалектичним. Механічне заперечення пов'язане зі знищенням старого, без збереження моменту розвитку. Діалектичне заперечення означає, що будь-який розвиток – це не повне заперечення, не абсолютне знищення, а збереження певних властивостей, здатних до подальшого саморозвитку. Нове, що розвивається, перетворюється на старе, на зміну йому приходять нове, у якому зберігаються позитивні аспекти, здатні для подальшого розвитку, і так до нескінченності. Тому і закон називається "заперечення заперечення". Розвиток набуває поступового спіралеподібного характеру з повторенням у вищих стадіях окремих нижчих аспектів. Закон заперечення заперечення, як і інші закони діалектики, виступає методологічною базою пізнавальної і практичної діяльності офіцерських кадрів. Він вимагає всіляко підтримувати нове, прогресивне і своєчасно долати старе, віджиле, таке, що не відповідає сучасним умовам.

Значну роль у формуванні наукового світогляду майбутніх офіцерів відіграють і філософські категорії. Філософські категорії є результатом розвитку філософської думки від Стародавньої Греції до німецької класичної філософії. Сучасна філософія постійно вдосконалюється й розвивається. Її категорії є узагальненим відображенням об'єктивної реальності. Вони відображають саморозвиток природи, суспільства і мислення, і тому є загальнометодологічними принципами пізнання та практичного перетворення реальності. Окремі філософські категорії є співвідносними або парними: одичне, особливе і загальне, причина і наслідок, необхідність і випадковість, зміст і форма, сутність і явище, можливість і дійсність, система й елемент тощо. Вони є результатом пізнавальної і практичної діяльності людства. Ці категорії дозволяють з наукових позицій з'ясувати сутність і зміст складних природних і суспільних явищ, до яких належить війна і військова справа. Сутністю війни є продовження політики іншими насильницькими методами (Клаузевіц). Як явище сучасна війна здійснюється у вигляді збройної, економічної, інформаційно-психологічної, політичної боротьби.

В освітньому процесі філософські категорії допомагають викладачам і курсантам розібратися у складному переплетінні військових і суміжних з ними природничих, загальноосвітніх і суспільних наук шляхом співставлення їхнього понятійного апарату з філософськими категоріями як загальнонауковим еквівалентом.

ВИСНОВКИ. Навіть короткий огляд деяких аспектів філософської теорії і практики дозволяє стверджувати про роль філософії у підготовці майбутніх офіцерів. Звичайно, на сьогоднішній день військовій освіті ще не визначеної стійкий баланс військово-спеціальної та гуманітарної підготовки офіцерів. Кожен військовий навчальний заклад відводить години на вивчення гуманітарних дисциплін, виходячи з власного бачення. Все ж таки, на наш погляд, необхідно врахувати, що на сьогоднішній

духовна сфера підготовки майбутніх офіцерів зазнає впливу негативних процесів (масований вплив засобів масової інформації, ведення повноцінної загарбницької війни Росії проти України).

Необхідно у процесі викладання філософії передбачити тісний взаємозв'язок із профілюючими навчальними предметами. Для цього має бути налагоджена співпраця викладачів філософії і гуманітарного блоку в цілому з метою використання даних спеціальних наук для підтвердження ролі філософії у практичній діяльності майбутнього офіцера.

Список використаних джерел

1. Левківський К.М., Мовчан О.М. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови. Київ : Генеза, 1997. 283 с.
2. Barr R., Tagg J. From Teaching to Learning: A New Paradigm for Undergraduate Education // Higher Education, 1995. Vol. 27, № 6. P.13–27.
3. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учитися : науч. ред. и авт. предисл. А.Б. Орлова ; пер. с англ. А.Б. Орлова, С.С. Степанова, Е.Ю. Патяевой. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
4. Вороновська Л.Г. Роль філософії в підготовці фахівців спеціалізованої технічної освіти // Професійна освіта: методологія, теорія та технологія, 2015. Вип. 2. С. 58–72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2015_2_7.
5. Колотило М. Філософія в технічному університеті: обґрунтування, легітимізація. Апологія // Філософія освіти, 2016. № 1(18). С. 150–162.
6. Руденко О. В. Про необхідність та доцільність вивчення філософії: веб-сайт. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rudenko-pro.htm> (дата звернення: 15.10.2022).
7. Спиця Н. Проблеми викладання філософії у медичних ВНЗ : веб-сайт. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 15.10.2022).
8. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження Кабміну України від 23 лют. 2022 р. № 286-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286> (дата звернення: 16.10.2022).
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію воєнної безпеки України" : Указ Президента України від 25 бер. 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 16.10.2022).
10. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів. У 2 т. Т. 1. Київ : Наук. думка, 1973. 531 с.

References

1. Levkivskiy, K.M., Movchan, O.M. (1997). Social and humanitarian education of Ukraine and ways of its development. Kyiv: Geneza, 283 p. [In Ukrainian].
2. Barr, R., Tagg, J. (1995). From Teaching to Learning: A New Paradigm for Undergraduate Education. Change. Vol. 27, № 6. P. 187. [In English]
3. Rogers, K., Freiberg, D. (2002). Freedom is learning; science ed. and author preposition A.B. Orlov; trans. with English A.B. Orlova, S.S. Stepanova, E.Yu. Patyaeva Moscow: Smysl, 527 p. [In English]
4. Voronovska, L.G. (2015). The role of philosophy in the training of specialized technical education specialists. Professional education: methodology, theory and technologies. Pereyaslav-Khmelnytskyi Pedagogical University named after G. Skovoroda. P. 58-72. [In Ukrainian].
5. Kolotylo, M. (2016). Philosophy in a technical university: justification, legitimization. Apology. Philosophy of education. 1 (18). P. 150-162. [In Ukrainian].
6. On the necessity and expediency of studying philosophy: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rudenko-proww.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rudenko-pro>
7. Cypstia, N. (n.d.). Problems of teaching philosophy in medical universities. <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream>
8. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032" dated February 23, 2022 No. 286 Kyiv. <https://www.kmu.gov.ua/nras/proshvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286>
9. Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 25, 2021 "On the Military Security Strategy of Ukraine" <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
10. Skovoroda, H.S. (1973). Complete collection of works in 2 volumes, volume 1. Kyiv: Nauk. dumka, 531 p. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 29.12.22

N. Voloshina, PhD (Philos.), Assoc. Prof.

voloshka68@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-9966-9796,

A. Hanhal, PhD (Philos.)

konandole@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-7297-3309

Institute of Special Communications and Information Protection

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF THE STUDY OF PHILOSOPHY ON THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF CADETS

The article analyzes different approaches of domestic and foreign authors to modern processes of humanitarianization of higher education and the role of philosophy in the training of specialists in the non-humanitarian sphere. A short excursion into the history of scientific views on the worldview content of philosophy and its role in the formation of a person's worldview is made. It has been proven that it is philosophy that provides a person with self-knowledge, and human life with worldview orientations. It is rightly believed that true philosophy is the spiritual quintessence of the age, the living soul of science. It is substantiated that the task of holistic understanding from philosophical positions of both natural and social reality through the opposition of man and the world remains the most important even today, especially in connection with radical changes in all spheres of modern life and the need to clarify these changes. Attention is drawn to a specific pragmatic task - to arm the future specialist with general ideas about the problems and methods of philosophy, to teach him to find an answer for himself to the question: "How does this theoretical position relate to the realities of my future military service?". The possibilities of philosophy with the help of a system of universal principles, laws and categories about the relationship, development and knowledge of nature, thinking and society to understand the nature, essence and meaning of modern hybrid war are revealed. The role of philosophical categories as a kind of general scientific equivalent in understanding the complex interweaving of concepts and categories of different sciences, establishing the degree of similarity and difference between the concepts used in military science and the concepts of other sciences is determined.

Keywords: philosophy, outlook, educational process, professional training of cadets.

УДК 378.016:811

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.10-16>А. Самелюк, ст. викладач
alina.melnyk1991@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1905-0422,І. Тичина, ст. викладач
irenetychyna@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2793-1668Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
Є. Мітькіна, ст. викладач
primaverabienvendida@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8311-4905
Військова академія, Одеса, Україна

НАПРЯМИ ТА УМОВИ ВИРІШЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Визначено напрями лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) у час війни з огляду на його роль у забезпеченні актуальних потреб збройних сил та суспільства, а також умов, за яких ЛЗВ буде ефективним. ЛЗВ у вітчизняному науковому дискурсі трактується доволі неоднозначно, терміну бракує чіткості в окресленні єдиного значення, системності вживання та вираженості тенденції до однозначності в межах галузевого (філолого-педагогічного та військово-педагогічного) понятійного поля. Наразі ЛЗВ охоплює весь комунікативно-функціональний спектр, дотичний до військової галузі. Однак насамперед маються на увазі військове перекладознавство та іншомовна підготовка українських військових. З'ясовано, що війна завжди має глобальний характер, хоч і географічно зосереджена локально. Тому в подієвому контексті війни мова як інструмент порозуміння між різними її учасниками має широкий спектр дії. Особливо це стосується іноземних мов, які виконують незамінну операційну та стратегічну, навіть ідеологічну роль у воєнних наративах. Із проаналізованих праць провідних зарубіжних вчених щодо питань ЛЗВ виокремлено його напрями в Україні, наголошено на важливості інтеграції до ніші ЛЗВ спеціального технічного й програмного забезпечення. За умов воєнного стану це дало би змогу оперативно опрацювати великі пласти інформації і своєчасно вести необхідну комунікацію в режимі реального часу та за віддаленої (асинхронної) комунікативної взаємодії. Щодо іншомовної підготовки військових як одного з центральних векторів уваги ЛЗВ як дисципліни та галузі знань помічено збереження тенденцій до навчання військовиків в автентичному іншомовному середовищі та суттєвої значущості відповідної самостійної навчальної діяльності військовослужбовців. Сам формат такого набуття іншомовних компетентностей фігурує в актуальній літературі (науковій, спеціальній, у документації ЗСУ тощо) як найбільш сприятливий для вдосконалення мовної підготовки військовослужбовців. Навчання в автентичному іншомовному середовищі сприяє у відповідності стандартам НАТО.

Ключові слова: лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ), лінгвістичне забезпечення операцій, англійська мова, мова в контексті війни, іншомовна підготовка військових, воєнний стан, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Проблема лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) є радше такою, що може бути розв'язана в перспективі, у надто стислі терміни. Однак водночас це й питання нагальне, яке в умовах війни потребує уваги і стратегічного планування та негайної імплементації ефективних рішень у діяльність апарату ЗС України. ЛЗВ вимагає планомірної, системної політики і систематичного впровадження в контексті комплексної підготовки військових кадрів. Вивчення іноземної мови, формування загальної комунікативної та спеціалізованої професійної комунікативної компетентностей вимагає тривалого часу з проєкцією на навчання впродовж життя. А сфера військового перекладу, яка насамперед асоціюється з прикладним застосуванням ЛЗВ, вимагає глибокого знання іноземних мов за професійним (військовим) спрямуванням з наголосом на навичках самонавчання та розвитку власних професійних компетентностей спеціалістами в цій сфері [1, с. 209–221; 2, с. 113–136; 3, с. 268–284]. Про ЛЗВ як повноцінний напрям інтегрованої роботи філологів та відповідних спеціалістів-військовослужбовців на теренах України, зокрема військових перекладачів та викладачів іноземної мови у ВВНЗ, стали говорити лише в останні декілька років, через що рано робити висновки про певні усталені традиції в ЛЗВ України чи багаті в цій царині напрацювання. Важливо розуміти й те, що сам термін ЛЗВ не типовий для країн НАТО, де, як слушно зауважує В. Балабін [4], натомість використовується поняття linguistic support for operations (лінгвістична підтримка операцій) [5]. У доктрині Великої Британії як однієї з країн НАТО сказано, що лінгвістична підтримка операцій спрямована на охоп-

лення відповідного управління та спільної лінгвістичної практики збройних сил і є першим кроком розвитку оборонних можливостей до відповідності майбутнім потребам оборони [6]. Зокрема, в англійському дискурсі взагалі усталений термін Language Operations (LangOps), який стосується міждисциплінарної функції, яка допомагає глобальним компаніям, організаціям, установам ефективно спілкуватися зі своїми багатомовними клієнтами, співробітниками та іншими зацікавленими сторонами. LangOps позиціонує мову як засіб зростання та засіб успішної інтеграції [7].

Зазначимо, що тему функціонування мови в період війни як у вітчизняних, так і в іноземних публікаціях, розкрито не на задовільному рівні. Це актуальна площина перетину лінгвістики та військової сфери, яка все ж потребує ґрунтовного вивчення, особливо на тлі нових прецедентів, які створює контекст активних воєнних конфліктів у світі й нових повномасштабних війн на кшталт тієї, що розгорнулася на теренах України.

Таким чином, слід констатувати, що, з одного боку, ЛЗВ є, особливо у воєнний час, необхідною складовою військової практики з огляду на затребуваність використання іноземних мов вітчизняними військовими фахівцями як на рівні забезпечення якісного перекладу фахової військової літератури чи документації, так і в ході комунікації з іноземними партнерами, проте, з іншого боку, ЛЗВ має обмежені можливості для дослідження й розвитку як виокремлена лінгвістично-педагогічна галузь через відсутність єдиного понятійного-категоріального апарату, брак технологій та методик лінгвістичної підготовки вітчизняних військових фахівців з урахуванням

© Самелюк А., Тичина І., Мітькіна Є., 2023

актуального бойового досвіду ЗСУ, інертність та консерватизм вітчизняної системи вищої військової освіти щодо імплементації зарубіжного досвіду іншомовної підготовки військовослужбовців тощо. Отже, практичній реалізації ЛЗВ суттєво перешкоджає ряд проблемних питань суто теоретичного характеру, зокрема щодо методології військової лінгвістики та різних аспектів набуття вітчизняними військовослужбовцями готовності до використання іноземної мови у воєнний час, що в цілому свідчить про проблему недостатньої теоретичної розробленості ЛЗВ як з точки зору лінгвістичної, так і педагогічної науки. Вирішенню зазначеної проблеми й присвячено поточне дослідження, у фокусі якого перебуватимуть сутність ЛЗВ у час війни, його роль у цей період, окремі питання іншомовної підготовки військових фахівців та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці схильні приймати національно-державну онтологію воєнного конфлікту, уникаючи того, що Т. Баркаві, професор Лондонської школи економіки й автор книг про збройні конфлікти, називає "культурним змішанням і гібридністю війни" [8], позиціонуючи "іноземність" як деяку безпроблемну даність, якості якої значною мірою не мають стосунку до теми війни, у межах чого перевагу надають парадигмі "держава проти держави" [9]. Загалом історіографія війни продовжує залишатися здебільшого поза темою іноземних мов. У західному контексті досі історичний дискурс воєнних дій, що охоплюють національні та етнічні групи, зазвичай розуміється як одномовна операція, що здійснюється за допомогою мови домінянної сили. Коли ж контекст мови таки зачіпається, це зазвичай виноситься як маргінальна тема, представлена як елемент, що є доброякісним і помічним у налагодженні дипломатичних відносин, котрі допомагають наблизити завершення війни. Іноді мова під час війни сприймається також як джерело корисних уроків для післявоєнного періоду [9]. І в цьому є слушна думка, особливо, якщо зважити на характер війни в Україні, чинники, які до неї призвели, а також міру інтегрованості світової спільноти довкола проблеми збройного протистояння на теренах України, ролі світової підтримки в протистоянні ворогові та ролі мов як ключового чинника у воєнних відносинах на всіх рівнях: дипломатичному, інформаційному, ідеологічному, взаємодії з наявними іноземними легіонами й залученні нових підрозділів інтернаціональних військ, отриманні допомоги з-за кордону, навчання українських військових і роботі з іноземною технікою тощо.

Що стосується предметного лінгвістичного контексту й перекладознавства у період війни, то лінгвісти та перекладачі виявляють дедалі більшу цікавість до війни та конфліктів, і зокрема до ролі, яку можуть відігравати мовні посередники та перекладачі у військових ситуаціях. Наприклад, дослідники прагнуть розширити сучасні концепції перекладу у спосіб, який міг би бути доречним для "перекладацької культури в епоху політичного насильства" [10]. Цікавою є позиція М. Бейкер, професорки перекладознавства і директорки Центру перекладу та міжкультурних досліджень Манчестерського університету в Англії, яка апелює до теорії нарративу, щоб досить аргументовано позиціонувати перекладачів як учасників побудови воєнних нарративів [11]. Результатом цього чималого обсягу досліджень було зауваження на складній та багатогранній ролі перекладачів у конфліктних ситуаціях, що зробило важливий внесок у ширші дебати в перекладознавстві, наприклад, щодо бюро перекладів та етики перекладу як такої. В умовах війни спеціалісти з перекладу не є аутсайдерами у військовій діяльності, а фактично є частиною самого інституту війни,

"необхідного для поширення та протидії нарративам, які створюють інтелектуальне та моральне середовище для насильницького конфлікту" [12].

У дослідженнях також вказано прагматичну мету зародження дискурсу про ЛЗВ. Зокрема, сказано, що перша миротворча операція Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у Боснії та Герцеговині та Хорватії 1995 року виявила досі непередбачену чи таку, що стояла досі не настільки гостро, мовну проблему, пов'язану з необхідністю спілкуватися з місцевим населенням, яке не розмовляло жодною з офіційних мов альянсу – англійською та французькою. У подальших операціях у Косово (1999) та Афганістані (2003) країни НАТО також постали перед потребою лінгвістичного забезпечення миротворчих місій. У кожній операції надання мовної підтримки спочатку було неорганізованим та імпровізованим, але зрештою призвело до створення професійних стандартних мовних послуг і, нарешті, до розробки Доктрини мовної підтримки для операцій, яка стала директивною для всіх майбутніх воєнних дій [9].

Водночас воєнний стан є темпорально, ситуативно й онтологічно таким, що ставить усю сферу ЛЗВ в екстремальні умови функціонування. Про це кажуть, зокрема, В. Тессер та Г. Футіт [3, с. 268–284], висловлюючи думку, що в умовах воєнних конфліктів і постконфліктного періоду неминуче зустрічаються представники різних культур, котрі говорять різними мовами. У таких комунікативних просторах мовні посередники (перекладачі) мають велике значення для досягнення успішної комунікації та своєчасної ефективності, однак їхня роль і статус часто нехтуються в дослідженнях і не стають предметом ключової уваги в дослідженнях війни [3, с. 269]. Наголошуючи на важливості іноземних мов у центрі війни та конфлікту, Г. Футіт та М. Келлі стверджують, що "іноземність" (англ. *foreignness*) та іноземні мови є ключовими для розуміння того, що відбувається під час війни. За допомогою тематичних досліджень науковці простежують роль мов у розвідці, розгортанні військової служби, зустрічах військових і цивільних, протистоянні окупації та розбудові миру [13]. Автори кажуть про війну як контекст, у якому "сама мова є зброєю" [3, с. 276].

На протигагу тому, що питання ЛЗВ, хоча і досить обмежено, обговорюється науковцями (тобто в умовах, коли війна вже є dokonаним фактом), про спеціальну іншомовну підготовку військових до потенційних воєнних конфліктів інформації й аналітики насправді гостро бракує. Це стосується як українських праць, так і зарубіжних. Вважаємо це суттєвим недоліком, особливо в контексті ситуації, що склалася в Україні й пов'язується з помітним браком спеціалістів у сфері ЛЗВ, хоча й сама країна ще до повномасштабного вторгнення уже 8 років перебувала у стані війни з державою-агресором. Зокрема, наголошуємо на потребі розробляти питання ЛЗВ у науково-педагогічному ключі – на етапі фахової підготовки курсантів ВВНЗ.

З огляду на брак досліджень у площині ЛЗВ та необхідність синхронного аналізу актуальних питань ЛЗВ у період воєнного стану в Україні **метою статті** є визначення напрямів ЛЗВ у час війни, зважаючи на його роль у забезпеченні актуальних потреб збройних сил та суспільства, а також за умов, за яких ЛЗВ матиме ефективність.

Теоретичним підґрунтям для поточної статті є, зокрема, праці Л. Аск'ю [9] та М. Бейкер [11, 12], ключові позиції з яких оглядово висвітлені у вступі та огляді літератури. Результати та висновки щодо актуальних питань лінгвістичного забезпечення військ в умовах воєнного стану в Україні зроблені на основі аналізу довоєнного та

поточного стану ЛЗВ, а також у світлі перспектив розвитку ЛЗВ на період війни, яка на момент проведення дослідження темпорально не визначена і не обмежена навіть орієнтовними межами через непрогнозованість дій супротивника та складнощі передбачення всього подальшого перебігу російсько-української війни.

З огляду на актуальність питання підготовки фахівців з ЛЗВ матеріалом для аналізу стали також і наявні тенденції у вивченні іноземних мов у ВВНЗ та безпосередньо курси іноземних мов у ЗСУ. Стосовно окремих напрямів ЛЗВ аналізу підлягатимуть актуальні питання військового перекладу, аналіз закордонних публікацій щодо війни в Україні та вплив цих публікацій на суспільну думку та на категоризацію й ідеологізацію війни, вплив дискурсу про війну на дипломатичні відносини й підтримку іноземними партнерами України в протистоянні агресору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з визначальних подій останнього часу в галузі ЛЗВ у світі стала ініціатива Університету Редінга разом із Саутгемптонським університетом та Імперським військовим музеєм у Лондоні – масштабний проєкт "Мови у війні: політика та практика мовних контактів у період конфлікту" (англ. *Languages at War: policies and practices of language contacts in conflict*). У межах проєкту досліджується, як уряд, військові та багатосторонні представництва розробляють мовну політику, спрямовану на підготовку солдатів до роботи з іноземними союзниками, зустрічі з іноземними ворогами та роботи з цивільними особами, які не розмовляють їхньою мовою. У контексті збройного конфлікту військові на власному досвіді відчують реальність цих мовних зіткнень і роль готовності пересічного військового спілкуватися мовою, яка є взаємно зрозумілою і дає змогу досягти прагматичних цілей комунікації. Власне, коли йдеться про англомовні дослідження, то тема ЛЗВ, як вона артикулюється в Україні, висвітлюється зі зворотного боку: ідеться більше про вивчення англомовними військовослужбовцями менш поширених мов світу. Наприклад, на сайті авторитетного видання *The Conversation* у статті "Як британські військові стали чемпіонами з вивчення мов" висловлено стурбованість тим, що кількість лінгвістів Міністерства оборони Британії, які знають певні іноземні мови, включно з арабською, все ще є надзвичайно низькою, і згідно з останніми статистичними даними у збройних силах немає тих, хто розмовляє українською чи естонською мовами на рівні третього (Professional) чи вище (Expert або Highly articulate native)" [14]. У нашому ж разі йдеться принаймні про якісно достатнє оволодіння військовослужбовцями традиційною мовою міжнародного спілкування – англійською.

Зазначений військово-лінгвістичний проєкт та наведена публікація визначають перший провідний напрям ЛЗВ – *комунікацію військовослужбовців з іноземними колегами та населенням іноземних країн*, на території яких вони братимуть участь у військових місіях. Лінгвістичний зміст цього напрямку може бути забезпечений умовою підготовки всіх без винятку військових фахівців до принаймні типових ситуацій професійної та побутової комунікації. Отже, система ЛЗВ має містити такий компонент, як центри іноземної підготовки військовослужбовців, що в цілому відповідає практиці підготовки фахівців у провідних країнах світу. Проте, якщо йдеться про ЛЗВ в умовах війни, то зміст такої підготовки має враховувати розбір відповідних ситуацій, які, у свою чергу, передають досвід воєнних подій. Це стосується і комунікації між військовослужбовцями, наприклад, у ситуаціях передачі розвідданих, прийнятті оперативних

спільних рішень, перемовин, звернення тощо, а також комунікації з цивільним населенням щодо надання йому гуманітарної, психологічної, медичної та іншої допомоги. Іншомовна підготовка українських військових при цьому є одним із векторів забезпечення цього напрямку ЛЗВ, інший вектор полягає в навчанні українською зарубіжних військових фахівців, за прикладом навчання у закладах вищої освіти іноземних студентів, але з урахуванням затребуваності засвоєння військової термінології та розбору можливих побутових і службових ситуацій, з якими вони зіткнуться в Україні.

Насамперед дуже важливо транслювати у світ те, що насправді відбувається в Україні, і те, як офіційно на це реагують найвищі державні структури, зокрема Президент України як Головнокомандувач армії. В епіцентрі уваги опинилися офіційні президентські ресурси, які завжди ретранслюються англійською мовою та інтерпретуються іноземними виданнями. У цьому ракурсі варта уваги публікація ресурсу *Voice of America* "100 Speeches in 100 Days of War: Zelenskyu Rallies Ukraine" від 4 червня 2022 р. [15]. Важливе значення мають узагальнювальні публікації, у яких офіційно артикулюється позиція світової спільноти щодо війни в Україні: наприклад, Рада ООН з прав людини (United Nations Human Rights Council) 4 травня 2022 р. опублікувала статтю "Україна: спільна заява про вторгнення Росії та важливість свободи слова та інформації" [16]. Усе це хоча і не стосується безпосередньо спроможності військовослужбовця виконувати обов'язки й нести службу в умовах глобалізованого контексту війни, проте вказує на роль мови в період воєнних дій і роль доступності іноземних публікацій як для військових, так і цивільних, як ключ доступу до незаангажованої інформації. Військовослужбовець, компетентний в інформаційних потоках, безперечно, ідеологічно буде більш упевнений у своїй позиції.

Подібні ресурси та публікації визначають другий напрям ЛЗВ – *інформування міжнародної спільноти щодо воєнних подій в Україні, а також інформування українських військовослужбовців та суспільства стосовно міжнародної політики в питаннях підтримки України*. Реалізація цього напрямку залежить від умови іноземної підготовки українських військових спікерів, журналістів, воєнних дипломатів тощо, що вимагає розробку відповідних програм навчання.

Війна належить до екстралінгвального чинника, що суттєво позначається на меті, завданнях та розвитку ЛЗВ у межах країни, що від неї потерпає. На тлі воєнного протистояння агресору й інтенсифікації військово-дипломатичних зв'язків з країнами-партнерами України значення ЛЗВ зараз та в проєкціях майбутнього стрімко зростає. Насамперед ідеться про англомовну підготовку військових філологів, завдання яких у парадигмі міждисциплінарного багатовимірного бойового простору вбачається перш за все в поглибленні та розвитку конкордансу вітчизняної військової лінгвістики. З одного боку, робота ведеться в напрямі збагачення українського військового глосарію (кодифікація нових термінолексем, обґрунтування їхнього вживання в різних стилях і контекстах), а з іншого, – у напрямі координації з англомовними термінами-відповідниками, які уніфікують як систему міжнародної військової комунікації та документотворення, так і систему перекладу військових текстів (з інших мов українською і навпаки).

Напрямок третій – *лінгвістично-науковий*. Умова – наукова підготовка військових фахівців з іноземних мов, зокрема в магістратурі ВВНЗ. Це дасть змогу, по-перше, готувати здобувачів вищої військової освіти до

ад'юнктури, що означає розширення кола вітчизняних науковців, сферою інтересів котрих є безпосередньо ЛЗВ. А по-друге, дасть змогу підготувати науково-педагогічних працівників, здатних та зацікавлених розробляти й імплементувати ефективні новітні принципи навчання військовослужбовців. Окрім того, цей етап – крок до забезпечення фахівцями інших ланок ЛЗВ, зокрема: розроблення відповідного методичного, програмного, технічного забезпечення для вирішення наявних питань ЛЗВ широкого спектра.

В умовах воєнного стану та під впливом наскрізної цифровізації роботи всіх ключових ніш інфраструктури, зокрема і у військовій галузі, зростає необхідність швидкого документообігу й оперативного реагування та усні й письмові меседжі в комунікації на внутрішньому та міжнародному полі. Особливо щодо останнього помітним є брак спеціальних застосунків, програмного забезпечення для якісного автоматизованого перекладу військових текстів різного спрямування (програмових, ділових, розвідувальних, доповідних тощо) [2, с. 113–136; 3, с. 268–284; 17]. Здійснення автоматизованого перекладу за допомогою спеціального вузькогалузевого комп'ютерного забезпечення дало би змогу пришвидшити обмін документами військово-політичного, військово-технічного та військово-спеціального призначення для виконання завдань відповідних структурних підрозділів Міністерства оборони та Генерального штабу ЗС України. Адже звичайні, не спеціалізовані на військовій тематиці онлайн-перекладачі можуть призвести до неточностей, що у час війни коштують життів і можуть спричинити незворотний розвиток воєнних подій через неузгодженість тактичних рішень (епічними стали мемуари перекладачів на Нюрнберзькому процесі).

Отже, четвертим напрямом ЛЗВ є напрям *операційного забезпечення повсякденної діяльності ЗСУ при використанні сучасних технологій та засобів цифровізації*. Відповідною умовою його реалізації є створення програмного забезпечення, що підтримує та забезпечує використання державної та іноземних мов, а також має функцію автоматичного перекладу текстової інформації.

З огляду на вищезазначене виокремлюються дві групи умов щодо реалізації ЛЗВ, перша і провідна з яких, стосується іншомовної підготовки військовослужбовців та різних фахівців, що забезпечують ЛЗВ, а друга – всебічного цифрового забезпечення окремих складових повсякденної діяльності збройних сил. Водночас забезпечити в період війни всі структури військової сфери держави кваліфікованими військовими спеціалістами-перекладачами, компетентними в тонкощах воєнної комунікації, неможливо. Зарубіжні дослідники наголошують на тому, що військові компетентції та військові завдання завжди мають визначати професійну мовну поведінку на місцях. Але брак спеціалістів і брак альтернативи поряд з нагальними вимогами війни забезпечувати якісні військові переклади різного спектра чітко показує, що так звані "цивільні" лінгвісти, зазвичай набрані на місцевому рівні з невійськового персоналу, стає серйозною перешкодою в координації всіх сторін воєнного конфлікту [1, с. 209; 2, с. 113; 3, с. 268]. Окрім виконання технічних завдань, у межах ЛЗВ є багато іншої кропіткої роботи, пов'язаної з редагуванням воєнних текстів, проведенням прикладних перекладознавчих досліджень (чи принаймні збором матеріалу для опрацювання в повоєнний час), референтської діяльності для комунікації на публічному та діловому фронті, за "відчиненими" чи "зачиненими" дверима в процесі ухвалення рішень. Як було зазначено, наведені напрями ЛЗВ вимагають спеціально підготовлених фахівців.

Натомість багато рутинної роботи, пов'язаної з ЛЗВ у воєнний час, можна було б перекласти на спеціальні перекладацькі мілітаризовані програми.

До того ж здійснення машинного перекладу, інтеграція ІКТ, комп'ютерних словників до військової сфери є елементом стратегічної комунікації та одним із перспективних векторів розвитку ЛЗВ. Це закріплено чинним ВСТ 01.003.001 – 2018 (01) "Адміністративна діяльність. Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення" [18]. Спеціально розроблене і вузько таргетоване програмне автоматизоване перекладацьке програмне забезпечення має бути інтегрованим з досягненнями, здійсненими в полі ЛЗВ останніх років, зокрема, йдеться про Військовий стандарт 01.030.001-2020 – "Підготовка та застосування військ (сил). Базові терміни та визначення, які використовуються в НАТО" (Військовий стандарт 01.030.001-2020). Але як сам стандарт, так і спеціалізовані перекладацькі програми, мають інтенсивно доповнюватися новими лексемами, кліше тощо, тобто становити динамічну систему, вибудовану на принципах сталого розвитку.

Що показав воєнний стан щодо іншомовної підготовки військових фахівців як основних суб'єктів ЛЗВ, то це брак безпосереднього спілкування наших військових із носіями мови, а також брак саме комунікативної іншомовної підготовки у ВВНЗ, що не дає змоги встановлювати достатнього рівня зв'язок із іноземними колегами, військовими журналістами, спостерігачами, дипломатами тощо. Слід зазначити, що буквально днями ресурс ArmyInform, підбиваючи підсумки річної підготовки українського війська, пів року з яких зайняв безпосередньо період активних воєнних дій, наголосив, що 303 стандарти НАТО, імплементовані цього року, стосуються, серед іншого, інформаційних операцій, зв'язку, стратегічних комунікацій. Згадується також про багатонаціональні українсько-американські військові навчання Rapid Trident – 2021 [19]. Це один із дієвих кроків до мовної інтеграції українських воїнів зі світовою військовою спільнотою. Цей самий ресурс прозвітував позаминулого року (2021 р.) про те, що мовні курси за кордоном пройшли понад 1,5 тисячі українських військових. Така практика має всі шанси стати постійною й тільки нарощувати інтенсивність після війни. Однією з чільних цілей навчання є вдосконалення рівня володіння іноземною мовою [20, 21]. Зазначимо, що в повоєнний період Україна, маючи досвід ведення успішної війни в умовах ХХІ ст., безперечно, і сама стане плацдармом для навчання іноземних військових фахівців, тому одним із перспективних питань є розробка ЛЗВ для навчання іноземних військових фахівців на теренах України. Щодо іншомовної підготовки військових фахівців в Україні велику роль відіграє виконання навіть в умовах війни пунктів затвердженої в березні 2021 року Дорожньої карти вдосконалення мовної підготовки в Збройних силах України (на 2021–2025 роки).

Високий ступінь затребуваності іншомовної підготовки військовослужбовців та військових фахівців-лінгвістів вказує на необхідність її акцентування на практичному використанні іноземної мови. Відповідно, найзатребуванішими засобами такої підготовки стають активні методи навчання та самостійна робота здобувачів військової освіти й майбутніх фахівців військово-лінгвістичних спеціальностей, які надають досвід занурення в ситуації використання іноземної мови та забезпечують творчий рівень її функціонування в межах визначених напрямів ЛЗВ. Це означає, що навчання, а не викладання, є головною турботою та метою викладача, роль якого полягає в тому, щоб розвивати автономію, зокрема курсантів

ВВНЗ, у такий спосіб, аби зрештою вони, як суб'єкти освітнього процесу, набули ефективних способів і технологій іншомовного навчання та стійких мотиваційних установок і більше не потребували викладача як обов'язкового супровідника їх у процесі набуття іншомовної компетентності. Метою такого активного навчання є поступова "символічна смерть" викладача і народження та емансипація незалежної особистості, котра навчається з проєкцією на все життя [22, с. 297].

Окрім названого, ЛЗВ в умовах воєнного стану стикається зі спектром інших проблемних питань у межах предмета дослідження, які ще належить систематизувати та вирішити, аби надалі в екстремальних умовах збройного протистояння комунікативний простір потенційно якісно доповнював асортимент інструментів для досягнення перемоги, а в повоєнний стан сприяв досягненню гарантій безпеки.

На основі актуалізованих питань ЛЗВ в умовах російсько-української війни та на основі ґрунтовного аналізу праць українських і зарубіжних дослідників про досвід інших країн у модернізації збройних сил в контексті епохи глобалізації [20–27] узагальнено у вигляді схеми (рис. 1) закладену в меті дослідження сукупність умов, за яких ЛЗВ матиме ефективність. Схема містить перспективні вектори уваги всього апарату, дотичного до військової сфери, котрі дадуть змогу покращити наявний стан ЛЗВ у країні, оперативно вирішувати нагальні питання ЛЗВ, що виникають під час воєнного стану й не терплять відтермінування (від яких почасти може залежати успіх воєнних операцій України зі звільнення окупованих територій). Окрім того, реалізація цих векторів, планомірна робота над ними дасть змогу встановлювати й надалі зберігати міцні зв'язки військової співпраці з провідними країнами світу, надто у світлі потенційно швидкої інтеграції України до НАТО.

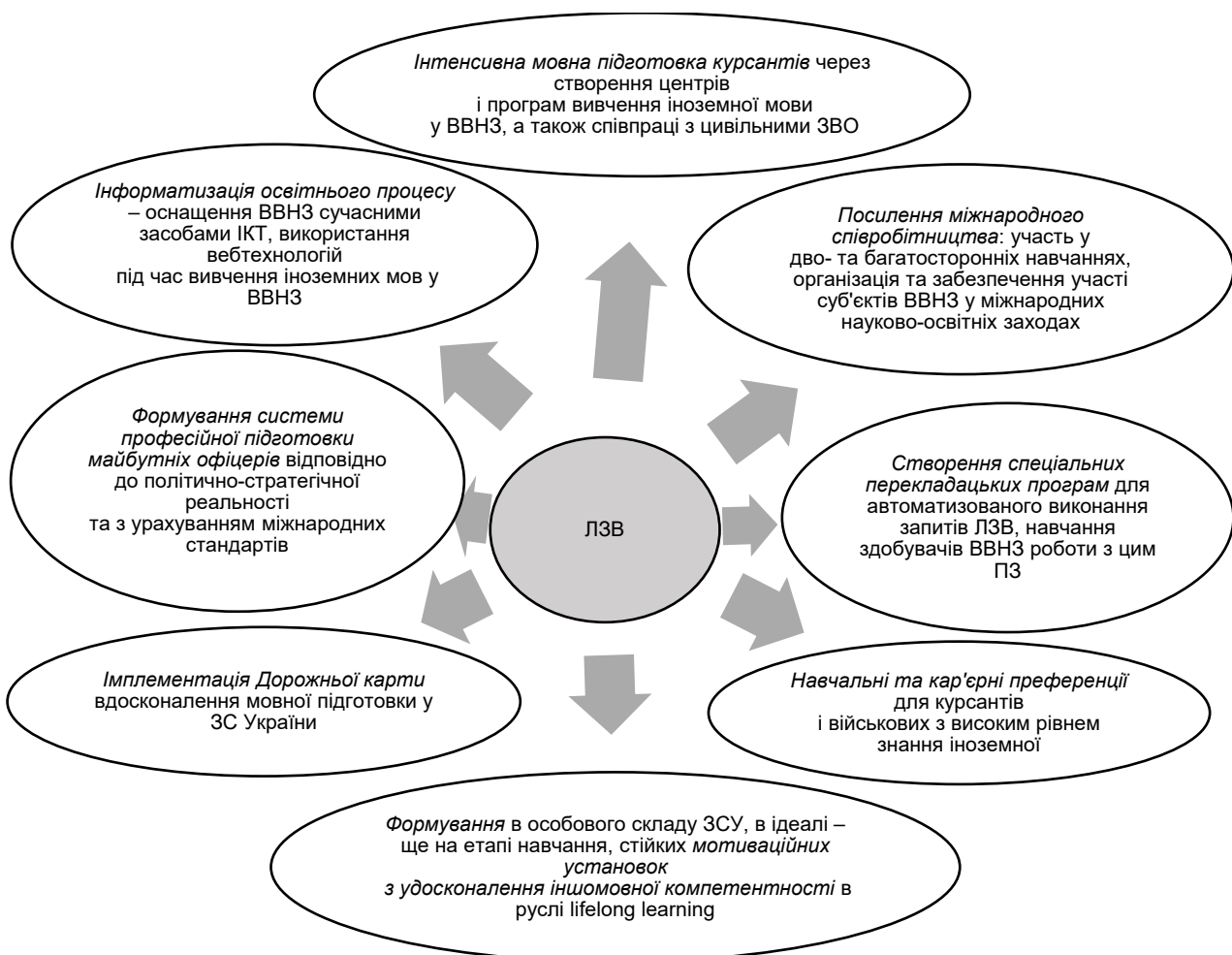

Рис. 1. Умови для вирішення актуальних питань ЛЗВ, назрілих за умов російсько-української війни (джерело: розроблено автором)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, питання ЛЗВ і без того актуальне для України як держави, яка поставила за мету стрімку інтеграцію в глобальний простір, зокрема й щодо адаптації рівня підготовки українських військових до стандартів НАТО. У період війни іноземна мова є активним інструментом боротьби і формування правильної ідеологічної позиції світової спільноти щодо подій у країні, яка

потерпає від агресії ворога. На момент написання статті та на хвилі нечуваної досі підтримки міжнародних партнерів російсько-українська війна поступово перетворюється на згуртовану боротьбу цивілізованого світу проти варварського свавілля московитів. У спільноті, що протистоїть цьому свавіллю, lingua franca – англійська мова, до того ж на всіх рівнях: від пересічного солдата і до військової дипломатії. Тому брак інструментів ЛЗВ в такому

середовищі рівноцінний бракові зброї для прицільного ураження ворожих сил. Акцент авторів поточної розвідки полягає в потребі ретельної уваги до питань ЛЗВ в освітній парадигмі ВВНЗ, яка, утім, має бути відкритою й інтегруватися в інші ланки, дотичні до ЛЗВ, з метою налагодження єдиного ефективного механізму функціонування системи ЛЗВ. Особливий інтерес у цьому становить аспект якості іншомовної підготовки сьогочасних і нових поколінь курсантів. Надто крізь призму тенденцій навчання впродовж життя, активного навчання тощо, що разом актуалізує проблему самостійної роботи здобувача ВВНЗ в напрямі формування іншомовних професійних компетентностей. Формально ця самостійна робота зосереджується в межах академічних курсів з вивчення англійської мови, однак з проєкцією на стійкі установки до самостійного й ініціативного опанування бодай однієї іноземної мови (насамперед англійської) на високому рівні й без обмежень періодом інституційного навчання.

Оскільки активний дискурс про ЛЗВ в Україні почався ще за декілька років до війни й перші суттєві кроки до цього вже було здійснено, то на сьогодні метою ЛЗВ й основними магістралями змісту діяльності відповідальних за ЛЗВ структур є нарощення темпів і якості іншомовної підготовки українських військових, впровадження до ЛЗВ технічних засобів та інформаційних технологій, які би в умовах війни давали змогу оперативно опрацювати великі пласти інформації. Особлива роль та ефективність дії планів із ЛЗВ доведена під час навчань українських військових фахівців за кордоном, у реальному іншомовному й професійно орієнтованому комунікативному середовищі, що навіть у період війни має місце (насамперед ідеться про підготовку українських військових фахівців у Великій Британії, яка відбувається в пришвидшеному форматі й під час воєнного стану).

Загалом визначено чотири напрями ЛЗВ, актуальні у час війни:

- комунікація військовослужбовців з іншомовними колегами та населенням іншомовних країн;
- інформування міжнародної спільноти щодо воєнних подій в Україні, а також інформування українських військових та суспільства стосовно міжнародної політики щодо України;
- лінгвістично-науковий;
- операційне забезпечення повсякденної діяльності ЗСУ при використанні сучасних технологій та засобів цифровізації.

Реалізація зазначених напрямів вимагає створення різноманітних умов, серед яких особливе місце належить ґрунтовній іншомовній підготовці військових фахівців, а також фахівців у сфері застосування військової лінгвістики. Окрім того, суттєвими умовами є посилення міжнародного співробітництва, інформатизація освітнього процесу курсантів та інтеграція програмно-комп'ютерного забезпечення в інші сфери ЛЗВ, імплементація Дорожньої карти вдосконалення мовної підготовки в ЗСУ, заохочення стипендіями курсантів та ширші кар'єрні можливості для військових зі знанням іноземних мов.

Подальші дослідження з теми доцільно організувати довкола перевірки експериментальних шляхів підвищення якості лінгвістичного забезпечення військ в Україні, а також забезпечення умов реалізації ЛЗВ, також і через розробку методик та технологій іншомовної підготовки військовослужбовців відповідно до напрямів ЛЗВ, зокрема засобами самостійної роботи курсантів ВВНЗ.

Список використаних джерел

1. Footitt H. War and Culture Studies in 2016: Putting 'Translation' into the Transnational? // *J. of War & Culture Studies*, 2016. Vol. 9(3). P. 209–221.
2. Kujamäki P., Footitt H. Military History and Translation Studies: Shifting Territories, Uneasy Borders. In: M. Kelly, H. Footitt and M. Salama-Carr (eds). *The Palgrave Handbook of Languages and Conflict*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019. P. 113–136.
3. Tesseur W., Footitt H. Professionalisms at war? Interpreting in conflict and post-conflict situations // *J. of War & Culture Studies*, 2019. Vol. 12(3). P. 268–284.
4. Балабін В.В. Об'єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*, 2018. Вип. 1, № 2. С. 99–102.
5. ALingP-1. Linguistic Support for Operations. NATO Standardization Office. 2011. 52 p.
6. Ministry of Defence. Joint Doctrine Note 1/13. Linguistic Support to Operations. UK Ministry of Defence: Development, Concepts and Doctrine Centre, 2013. 33 p.
7. Pedro V. Why Companies Should Regard Language Operations as a Driver for Growth. *Nasdaq*, 2022. URL: <https://www.nasdaq.com/articles/why-companies-should-regard-language-operations-as-a-driver-for-growth> (дата звернення: 19.12.2022).
8. Barkawi T. *Globalization and war*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2006.
9. Askew L. Providing Language Support for NATO Operations: Challenges and Solutions. In: Kelly, M., Footitt, H., Salama-Carr, M. (eds). *The Palgrave Handbook of Languages and Conflict*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
10. Tymoczko M. Translation, Ethics and Ideology in a Violent Globalizing World. In: E. Bielsa, C.W. Hughes (eds). *Globalization, Political Violence and Translation*. London: Palgrave Macmillan, 2009.
11. Baker M. *Translation and Conflict: A narrative account*. 2nd ed. London: Routledge, 2019.
12. Baker M. *Researching Translation in the Age of Technology and Global Conflict: Selected Works of Mona Baker* 2nd ed. London: Routledge, 2020.
13. Footitt H., Kelly M. *Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012.
14. How the British military became a champion for language learning // *The Conversation*, 2016. URL: <https://theconversation.com/how-the-british-military-became-a-champion-for-language-learning-60000> (дата звернення: 19.12.2022).
15. 100 Speeches in 100 Days of War: Zelenskyy Rallies Ukraine // *VOA*, 2022. URL: <https://www.voanews.com/a/6602706.html> (дата звернення: 04.01.2023).
16. OHCHR. Ukraine: Joint statement on Russia's invasion and importance of freedom of expression and information. 04 May 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/05/ukraine-joint-statement-russias-invasion-and-importance-freedom> (дата звернення: 04.01.2023).
17. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О., Ткач П.Б. Обґрунтування впровадження лінгвістичного забезпечення в службово-бойову діяльність Національної гвардії України // *Честь і закон*, 2019. Вип. 3, № 70. С. 70–75.
18. Підготовка та застосування військ (сил). Базові терміни та визначення, які використовуються в НАТО: Військовий стандарт 01.030.001-2020. URL: <https://fliphtml5.com/lnmdk/yzob/basic> (дата звернення: 19.12.2022).
19. Проворний Є. Як тривала підготовка українського війська протягом року // *ArmyInform*, 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/24/yak-tryvala-pidgotovka-ukrayinskogo-vijska-protiyagom-roku/> (дата звернення: 19.12.2022).
20. Артюшин Г., Тушко К. Сучасні тенденції професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони у країнах, що розвиваються // *Зб. наук. пр. нац. акад. держ. прик. служби України. Серія: Педагогічні науки*, 2020. № 2(21). С. 5–17.
21. Teziev V. Opportunities and Trends in Development and the Improvement Processes in the Bulgarian Military Educational System. In: V. Manolachi, C.M. Rus, S. Rusnac. *New Approaches in Social and Humanistic Sciences*. Iasi, Romania: LUMEN Proceedings, 2018. P. 517–528.
22. Orlando M. Evaluation of Translations in the Training of Professional Translators // *The Interpreter and Translator Trainer*, 2011. Vol. 5(2). P. 293–308.
23. Blasko D.J. *Chinese Army Today: Tradition and Transformation for the 21st Century*. New York: Routledge, 2012.
24. Degaut M. Brazil's military modernization: Is a new strategic culture emerging? // *Rising Powers Quarterly*, 2017. № 2(1). P. 271–297.
25. Engels S. Military Professionalization Programs in Kazakhstan and the United States: How to Implement and What Will We Gain? // *Connections*, 2017. № 16(2). P. 91–104.
26. Visan G. There are known unknowns of Romania's defense modernization plans. Bucharest: Romania Energy Center, 2019.
27. Телегим В.М., Приходько Ю.І. Військова освіта в системі обороноздатності держави: проблеми, світові та національні тенденції розвитку // *Військова освіта*, 2013. № 2. P. 3–19.

References

1. Footitt, H. (2016). War and Culture Studies in 2016: Putting 'Translation' into the Transnational? *Journal of War & Culture Studies*, 9(3), 209-221. [In English]
2. Kujamäki, P., Footitt, H. (2019). Military History and Translation Studies: Shifting Territories, Uneasy Borders. In: M. Kelly, H. Footitt and M. Salama-Carr, eds. *The Palgrave Handbook of Languages and Conflict* (P. 113-136). Cham: Palgrave Macmillan. [In English]
3. Tesseur, W., & Footitt, H. (2019). Professionalisms at war? Interpreting in conflict and post-conflict situations. *Journal of War & Culture Studies*, 12(3), 268-284. [In English]
4. Balabin, V. V. (2018). The object, subject and tasks of the linguistic support of the troops. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Translation Studies and Intercultural Communication*, 1(2), 99-102. [In Ukrainian]
5. ALingP-1. (2011). *Linguistic Support for Operations*. NATO Standardization Office. 52 p. [In English]
6. Ministry of Defense. (2013). *Joint Doctrine Note 1/13. Linguistic Support to Operations*. UK Ministry of Defence: Development, Concepts and Doctrine Centre. 33 p. [In English]
7. Pedro, V. (2022). *Why Companies Should Regard Language Operations as a Driver for Growth*. *Nasdaq*. <https://www.nasdaq.com/articles/why-companies-should-regard-language-operations-as-a-driver-for-growth>
8. Barkawi, T. (2006). *Globalization and war*. Lanham: Rowman & Littlefield. [In English]
9. Askew, L. (2019). Providing Language Support for NATO Operations: Challenges and Solutions. In: Kelly, M., Footitt, H., Salama-Carr, M. (eds) *The Palgrave Handbook of Languages and Conflict*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04825-9_11 [In English]
10. Tymoczko, M. (2009). Translation, Ethics and Ideology in a Violent Globalizing World. In: Bielsa, E., Hughes, C.W. (eds) *Globalization, Political Violence and Translation*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230235410_9 [In English]
11. Baker, M. (2019). *Translation and Conflict: A narrative account* (2nd ed.). London: Routledge. [In English]
12. Baker, M. (2020). *Researching Translation in the Age of Technology and Global Conflict: Selected Works of Mona Baker* (2d ed.). London: Routledge. [In English]
13. Footitt, H., & Kelly, M. (2012). *Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. [In English]
14. The Conversation. (2016). *How the British military became a champion for language learning*. <https://theconversation.com/how-the-british-military-became-a-champion-for-language-learning-60000> [In English]
15. VOA. (2022). 100 Speeches in 100 Days of War: Zelenskyy Rallies Ukraine. <https://www.voanews.com/a/6602706.html> [In English]
16. OHCHR. (2022). Ukraine: Joint statement on Russia's invasion and importance of freedom of expression and information <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/05/ukraine-joint-statement-russias-invasion-and-importance-freedom> [In English]
17. Lysyckina, I. O., Lysyckina, O. O., & Tkach, P. B. (2019). Justification of the implementation of linguistic support in the service and combat activities of the National Guard of Ukraine. *Honor and Law*, 3(70), 70-75. [In Ukrainian]
18. Military standard 01.030.001-2020 - "Training and use of troops (forces). Basic terms and definitions used in NATO".
19. Provorny, E. (2022). *How long was the training of the Ukrainian army during the year*. *ArmyInform*. <https://armyinform.com.ua/2022/08/24/yak-tryvala-pidgotovka-ukrayinskogo-vijska-protyagom-roku/> [In Ukrainian]
20. Artyushin, G., Tushko, K. (2020). Modern trends in professional training of security and defense sector specialists in developing countries. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences*, 2(21), 5-17. [In Ukrainian]
21. Teziev, V. (2018). Opportunities and Trends in Development and the Improvement Processes in the Bulgarian Military Educational System. In: V. Manolachi, C. M. Rus, S. Rusnac (eds.), *New Approaches in Social and Humanistic Sciences* (pp. 517-528). Iasi, Romania: LUMEN Proceedings. <https://doi.org/10.18662/lumproc.nashs2017.45> [In English]
22. Orlando, M. (2011). Evaluation of Translations in the Training of Professional Translators. *The Interpreter and Translator Trainer*, 5(2), 293-308. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.1079882>
23. Blasko D. J. (2012). *Chinese Army Today: Tradition and Transformation for the 21st Century*. New York : Routledge. [In English]
24. Degaut M. (2017). Brazil's military modernization: Is a new strategic culture emerging? *Rising Powers Quarterly*, 2(1), 271-297. [In English]
25. Engels S. (2017). Military Professionalization Programs in Kazakhstan and the United States: How to Implement and What Will We Gain? *Connections*, 16(2), 91-104. [In English]
26. Visan G. (2019). There are known unknowns of Romania's defense modernization plans. Bucharest: Romania Energy Center. [In English]
27. Telelym V. M., Prikhodko Yu. I. (2013). Military education in the state's defense capability system: problems, global and national development trends. *Military education*, 2, 3-19. [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії 31.01.23

A. Sameliuk, Senior Lecturer
alina.melnyk1991@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1905-0422,

I. Tychyna, Senior Lecturer
irenetychyna@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2793-1668

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
Y. Mitkina, Senior Lecturer
primaverabienvendida@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8311-4905
Military Academy, Odesa, Ukraine

DIRECTIONS AND CONDITIONS FOR SOLVING TOPICAL ISSUES OF LINGUISTIC SUPPORT FOR FORCES UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

LSF is interpreted quite ambiguously within Ukrainian scientific discourse. The term lacks clarity in delineating a single meaning, systematic use and pronounced tendency towards ambiguity within the sectoral (philological-pedagogical and military-pedagogical) conceptual field. Currently, LSF covers completely communicative and functional spectrum related to the military area. However, they primarily mean studies of military translation and Ukrainian military's foreign language training (especially in English). The aim of the present research is to outline the actual concerns and concepts of the linguistic support for forces (LSF) throughout the wartime, to outline the tasks of the LSF in the focus of present events in Ukraine and, in particular, in the educational process of the military in the state of full-scale war. In addition, there is a purpose to focus on those topical questions of the LSF, which have arisen or acquired aggravation with the beginning of the Russian-Ukrainian war confrontation. It was found that war always has a worldwide global essence. Even though it is concentrated locally in geographical dimension (like in Ukraine). Therefore, in the paradigm of up-to-date war events and their effects, language as an instrument of understanding and cooperating between various participants of war has a wide range of extremely important functions. Especially while speaking about foreign languages, which play an indispensable operating and strategic, additionally also ideological role in war narratives. The works of prominent scientists on the subject of LSF identifies promising directions for the improvement of LSF in Ukraine. They were analyzed in the article. The significance of implementing special computer technics and software into the LSF field was highlighted. This would fasten the process of working out the large layers of information and allows having quick essential communication in a timely manner. Under the conditions of martial law adequate messaging is necessary. Whether in real time or under situations of remote (asynchronous) communicative interaction. In the field of foreign language training of the military as one of the fundamental problem of LSF as a discipline and field of knowledge, it has been observed that the tendencies to train the military in an authentic foreign language environment are maintained. The very format of such acquisition of foreign language competences appears in current literature (scientific, special, in the documentation of the Armed Forces of Ukraine, etc.) as the most advantageous for successful language training of military personnel. In addition, learning in reliable foreign language surroundings contributes to compliance with NATO canons.

Keywords: linguistic support for forces (LSF), linguistic support of operations, English language, language in the context of war, foreign language training of the military, martial law, Russian-Ukrainian war.

УДК 159.922.+ 59.923.-026.564]:378-057.87(477)(082)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.17-21>

Н. Чернуха, д-р пед. наук, проф.
nm_chernukha@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-5250-2366,
Д. Костенко, канд. пед. наук, д-р філософії в галузі держ. упр-ня
dmytrokostenko5@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4030-2287
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ НА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Досліджено вплив життєстійкості на благополуччя здобувачів вищої військової освіти. Виокремлено зв'язок соціальної підтримки та життєстійкості в покращенні благополуччя здобувачів вищої військової освіти у сучасних реаліях. З'ясовано, що соціальна підтримка та життєстійкість є суттєвими маркерами соціально-психологічного благополуччя. Встановлено, що розвиток соціальних навичок, ознак життєстійкості серед здобувачів вищої військової освіти є важливим та необхідним сегментом формування та розвитку благополуччя. Акцентовано увагу на тому, що вплив життєстійкості здобувачів вищої військової освіти є незаперечно актуалізованим в умовах воєнного стану в Україні. Зазначено, що здобувачі вищої військової освіти з кращим соціально-психологічним благополуччям досягають суттєвих успіхів в освітньому процесі, професійній та життєвій самореалізації. Наголошено, що здобувачі вищої військової освіти постійно стикаються з різноманітними життєвими проблемами в соціокультурних умовах сьогодення. Доцільно запроваджувати в освітній процес закладів вищої військової освіти, які готують фахівців військової спеціальностей, тренінгові заняття щодо формування та розвитку навичок життєстійкості, що матиме позитивний вплив на якість професійної підготовки. Зроблено певні кроки щодо аналізу впливу життєстійкості здобувачів вищої військової освіти на якість їхньої професійної діяльності в умовах сучасних реалій. Окреслено, що здобувачі вищої військової освіти з високим рівнем життєстійкості прагнуть впливати на результати професійних та життєвих подій, беруть активну участь у них, намагаються постійно вчитися, а з низьким рівнем життєстійкості відмовляються від певних життєвих і професійних подій, які вони вважають небезпечними.

Ключові слова: соціальна підтримка, життєстійкість, благополуччя, здобувачі вищої військової освіти, військової спеціальності.

Постановка проблеми. Благополуччя людини є стійким і позитивним станом, який дозволяє їй постійно розвиватися, ефективно займатися професійною діяльністю та успішно самореалізовуватися в усіх сферах життєдіяльності. Означене є поєднанням гарного самопочуття та ефективного функціонування особистості. Для молоді вступ до університету є перехідним етапом у житті. У новій ситуації здобувачі вищої освіти постійно стикаються з новими викликами, що мотивує їх до прийняття самостійних рішень щодо свого життя та освіти, адаптації до різноманітних соціальних ситуацій та налагодженні гармонійних міжособистісних стосунків.

Науковець П. Хатрі зазначив, що здобувачі вищої освіти із соціально-психологічними проблемами страждають від різноманітних життєвих проблем та психічних станів, які обмежують їхню здатність брати участь у заняттях, включаючи почуття безпорадності, втрату сну, труднощі в когнітивному функціонуванні та низьку академічну успішність [1]. З іншого боку, здобувачі вищої освіти з кращим соціально-психологічним благополуччям досягають суттєвих успіхів в освітньому процесі, задоволені життям, займаються діяльністю, яка їм подобається, з оптимізмом дивляться в майбутнє.

У сучасному світі, сповненому багатьма викликами, протиріччями та невизначеністю, виживати та бути успішною людиною не просто. Перебуваючи значний обсяг часу в освітньому середовищі, з аналогічними проблемами постійно стикаються здобувачі вищої освіти, які наразі потребують навичок соціальної мобільності та особистісної життєстійкості.

Термін "життєстійкість" вперше ввела С. Кобаса як конструкт, який вона описала як здатність до опору в складних ситуаціях. Структура життєстійкості за С. Мадді та С. Кобаси складається з трьох компонентів: залучення (тобто відчуття причетності до життя), контроль (визначення результатів шляхом контролю або впливу), виклик (тобто бажання змін, які приведуть до подальшого розвитку). Варто зазначити, що люди з

високим рівнем життєстійкості прагнуть впливати на результати життєвих подій, беруть активну участь у них, намагаються постійно вчитися, а от люди з низьким рівнем життєстійкості відмовляються від певних життєвих ситуацій, які вони вважають небезпечними [2].

За словами П. Бартоне [3], життєстійкість – це комплексний стиль особистості або узагальнений спосіб функціонування, який охоплює емоційні, когнітивні та поведінкові характеристики. Вважається, що це нова і необхідна якість особистості. Люди з високим рівнем життєстійкості вірять, що вони можуть регулювати свої дії та мають внутрішній контроль над різними ситуаціями в житті. Життєстійкість впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я (А. Сандвік) [4].

Ряд інших теоретиків вірять, що набуття цінностей життєстійкості потребує постійного самовдосконалення, що зменшує стрес, необґрунтовану втому та підвищує ефективність особистісної самореалізації. Кожна людина є складовою соціуму і запрограмована на постійний зв'язок з іншими. Саме тому соціальна підтримка є важливою вимогою упродовж усього життя. У свій час А. Ясен вказав на важливість соціальної підтримки під час переходу до освіти для молоді різного віку, культурної ідентичності та рівня освіти для сприяння здоров'ю та успішної трансформації [5].

За словами Р. Барона та Р. Керра [6] соціальна підтримка має серйозні наслідки як для фізичного, так і для психічного здоров'я. М. Демерей та інші визначають "соціальну підтримку" як таку, "що складається з різноманітних форм (емоційних, оціночних, інформаційних та інструментальних) і виходить із різноманітних джерел (батьки, вчителі, близькі друзі, однокласники та школа), що може сприяти покращенню адаптації студента та її результатів" [7]. Проте Р. Баумайстер і М. Лірі [8] стверджують, що "соціальна підтримка допомагає створити мережу близьких, турботливих людей, які можуть надати соціальну підтримку у часи лиха, горя та страху". Соціальна підтримка зменшує стрес, депресію, тривогу та інші

психологічні проблеми у молоді, яка схильна до складної поведінки (М. Есантей) [9].

Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, дослідження, яке організоване і проведене авторами статті, спрямоване на визначення та розкриття соціально-психологічних чинників життєстійкості та її впливу на благополуччя здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті доказової бази впливу життєстійкості на соціальне благополуччя особистості можуть бути дослідження різних аспектів соціального благополуччя. Перші відомості знаходимо в працях античних філософів (Арістотель, Платон, Сократ та ін.). У сучасній науці наявні дослідження сутності та різновидів благополуччя: суб'єктивного (Н. Бредбурн, Е. Дієнер, І. Джидар'ян, Р. Еммонс, Д. Канеманн); емоційного (М. Аргайл, Е. Дієнер, О. Капіна); духовного (Д. Брозерс, С. Далберт, В. Джастін); психологічного (Н. Бредбурн, Ж. Вірна, А. Вороніна, А. Воттерман, Е. Дієнер, Д. Канеманн, С. Кейес, К. Ріфф, Т. Титаренко); соціального (Д. Рапхайл, Е. Сінгер); економічного (Е. Дієнер, В. Страмפל); матеріального (Д. Гроенленд, Т. Кембелл); онтологічного (О. Сімсек); екзистенційного (Дж. Б'юдженталь, С. К'еркегор, Р. Мей, А. Ленгле, В. Франкл, І. Ялом) тощо. Вчені активно досліджують структуру соціального благополуччя (К. Ріфф, Т. Титаренко). Українські науковці сьогодні вивчають соціальне благополуччя в контексті: посттравматичного життєтворення (Т. Титаренко); аксіологічного виміру криз призи якості життя (Ж. Вірна); його специфіки в учасників антитерористичної операції (І. Ващенко, А. Коваленко); соціальних потреб (Т. Данильченко); емоційного інтелекту (Е. Носенко, М. Шпак) тощо.

Зазначимо, що вивчалися чинники (М. Аргайл, Н. Бредбурн, Д. Керол, А. Курова, М. Норман, М. Селігман, К. Ріфф) і досить обмежено ресурси (Е. Дієнер) благополуччя особистості. Водночас переважна більшість наукових праць зосереджена або ж на вивченні ресурсів, або ж на дослідженні чинників соціального благополуччя особистості. Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців (А. Бандура, П. Бартоне, Б. Бевік, М. Гайдеггер, Г. Олпорт, В. Панченко, О. Чиханцова) показують, що люди з високим рівнем життєстійкості частіше кажуть про щастя, задоволеність життям, фізичне здоров'я, а також добре психічне здоров'я [10]. У ряді інших досліджень (С. Кобаса, С. Мадді, К. Маннапова, О. Пришляк) виявлено, що люди з низькою життєстійкістю більш схильні до соціально-психічних проблем, таких як: депресія, тривога та стрес [11].

У свій час науковці А. Ясен та М. Дзулкіфлі [5] досліджували зв'язок між соціальною підтримкою та психологічними проблемами серед здобувачів вищої освіти бакалаврату. Достатньо результативно було виконано дослідження, які виявили, що існує позитивний зв'язок між соціальною підтримкою та психологічним благополуччям здобувачів вищої освіти. Особи, які отримали достатню соціальну підтримку, мають позитивні міжособистісні стосунки, що свідчить про кращий соціально-психологічний стан учасників дослідження.

Дослідження, які провів В. Октавіа, [12] вказують, що на академічний стрес суттєво впливають соціальна підтримка та життєстійкість здобувачів вищої освіти. Вплив життєстійкості особистості на академічний стрес значний. Подальші дослідження показали, що здобувачі вищої освіти потребують постійного розвитку життєстійкості, як необхідної особистісної риси в умовах сучасного соціуму.

Результати досліджень Всесвітньої організації здоров'я [13] засвідчили вплив тренувань на життєстійкість, а також зв'язок між життєстійкістю та благополуччям особистості. Дані були зібрані від 20 здобувачів вищої освіти університету віком від 18 до 22 років. Результати показали, що показники благополуччя кожного учасника дослідження значно зросли після їхньої участі в тренінгу життєстійкості [13]. Слушною для нашого дослідження є позиція П. Хатрі [1], який опитав 500 здобувачів вищої освіти коледжу віком від 18 до 21 року за допомогою цілеспрямованої вибірки. Дослідник виявив, що життєстійкість (*resilience*) ($r = 0,62$, $p = 0,01$), психологічний капітал ($r = 0,64$, $p = 0,01$) і демократичний стиль ($r = 0,57$, $p = 0,01$) позитивно та суттєво пов'язані з благополуччям. Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що життєстійкість як особистісна якість в умовах соціалізаційних викликів є життєво необхідною складовою благополуччя людей, зокрема, здобувачів вищої освіти в освітньому просторі університету. Численні дослідники виявили, що люди з високим рівнем життєстійкості частіше кажуть про успіх, родинне щастя та благополуччя.

Мета статті – теоретично дослідити вплив життєстійкості на благополуччя здобувачів вищої освіти, зокрема здобувачів вищої військової освіти, та запропонувати основні соціальні навички життєстійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта є показником майбутнього кожної людини. У сучасному напруженому світі розчарування, тривога, стрес і депресія стають серйозними проблемами для кожної особистості, зокрема і для здобувачів вищої освіти. Основними проблемами, з якими часто стикаються здобувачі вищої військової освіти університету, є освітні вимоги, зміни в сімейних стосунках, страх невдачі, комплекс неповноцінності, надмірне занепокоєння, відчуття нікчемності, негативна самооцінка та тривога без будь-якої причини [14]. Сучасні дослідження показують, що здобувачі вищої освіти університету нерідко відчувають достатньо високий рівень соціально-психологічних стресів [15].

Зауважимо, серед здобувачів вищої освіти з недостатньою соціальною підтримкою та низьким рівнем благополуччя спостерігаються дезадаптивні форми поведінки, такі як: куріння, зловживання наркотиками, порушення сну та суїцидальні нахили [16]. За таких обставин сприяння благополуччю та оцінка позитивних і негативних характеристик здобувачів вищої освіти має бути пріоритетом для забезпечення збалансованого життя, особливо під час навчання в університеті [17]. Проведене дослідження також спрямоване на вивчення впливу життєстійкості та соціальної підтримки на благополуччя здобувачів вищої військової освіти. Соціальна підтримка та життєстійкість є важливими факторами зміцнення здоров'я, які допомагають людям залишатися фізично та психологічно сильними, навіть якщо вони стикаються з негативними життєвими ситуаціями.

Беручи до уваги огляд літератури, з'ясовано, що дослідження в означеному напрямі заповняти прогалину в науковій літературі та допоможуть зрозуміти важливість впливу життєстійкості на благополуччя кожної людини, зокрема здобувачів вищої військової освіти.

У статті акцентовано увагу на тому, що вплив життєстійкості здобувачів вищої військової освіти незаперечно актуалізований в умовах воєнного стану в Україні. Означене доцільно запроваджувати в освітній процес закладів вищої освіти, які готують фахівців військових спеціальностей. Зазначимо, що певні кроки щодо впливу життєстійкості здобувачів вищої військової освіти на якість їхньої

професійної діяльності наразі вже здійснюються у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що спостерігається як в аудиторній, так і позааудиторній діяльності (лекції-діалоги, лекції-дискусії, інтерактивні бесіди, тренінги, воркшопи тощо).

У статті використано результати частково проведеного діагностичного аналізу зі здобувачами вищої освіти на факультеті психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (спеціальність "Соціальна педагогіка"), що дозволив виокремити 3 групи здобувачів вищої освіти: з високим рівнем життєстійкості – 36,7 %, середнім рівнем – 62,5 %, із низьким рівнем – 6,3 %. Загалом у здобувачів вищої освіти розвиток життєстійких переконань перебуває на рівні середніх та високих значень з показником 37 % середніх значень. Розвиток компонентів життєстійкості має деякі відмінності за загального домінування середніх значень: "залученість", "контроль" – лише на рівні середніх і низьких значень, "прийняття ризику" – лише на рівні середніх і високих значень. Вважаємо, що означене дотичне і до професійної підготовки фахівців у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зазначимо, відповідно до уявлень С. Маді, життєстійкість характеризують як загальний показник та узгодженість ступеня вираженості її автономних компонентів. Більшість респондентів, які взяли участь у частково проведеному діагностичному аналізі виявили неузгодженість функціонування компонентів життєстійкості (72 %). Важливо, що у здобувачів вищої освіти низький рівень компонента "залученість" переважає високий рівень – відповідно 19,3 % і 16,5 %; високий рівень виразності компонента "контроль" переважає над низьким рівнем – відповідно 17,2 % та 4,4 %. У здобувачів вищої освіти ступінь виразності компонента "прийняття ризику" з низьким рівнем не встановлено, загалом відповідає межах середніх і високих значень приблизно в рівних співвідношеннях – відповідно 55,5 % та 43,5 %.

Варто зазначити, що за роки навчання в університеті життєстійкість здобувачів вищої освіти детермінована певними особистісними цілями, намірами, життєвими поглядами: життєва мета, задоволеність самореалізацією в житті, здатність самостійно здійснювати контроль подій особистого життя та відповідати за результати діяльності, спроможність успішно вибудувати індивідуальну траєкторію розвитку.

Зауважимо, немає такого середовища, де стрес і емоційне благополуччя були б більш важливішими, ніж у війську, зокрема й у військових навчальних закладах. Ці фактори відіграють надзвичайно важливу роль у визначенні пріоритетних особистісних якостей, якості здоров'я майбутніх військових фахівців та намірів щодо формування кадрового резерву. Окрім напруженого повсякденного життя в армії, наслідки, пов'язані з досвідом стресу, непередбачених викликів нерідко поширюються також і на інститут сім'ї. Проте, незважаючи на важливість означеного і цілеспрямовані зусилля дослідників, які працюють у цьому напрямі, повністю охопити сутність і зміст життєстійкості як важливої особистісної якості наразі ще не вдається. Зокрема, вивчення емоцій і самопочуття у військовому контексті за своєю суттю є складним процесом через ряд факторів, які, в свою чергу, є предметом сучасних наукових досліджень.

Далі розглянемо аналіз ресурсів соціального благополуччя особистості. Виділяють чотири форми ресурсів. До них належать: фізіологічні характеристики (здоров'я, благополуччя, відсутність фізичних недоліків тощо), психологічні риси (самооцінка, впевненість, почуття конт-

ролю тощо), когнітивні властивості (здатність до навчання, переконання тощо), соціальна підтримка та фінансове благополуччя. С. Хобфолл розділяє середовищні та особистісні ресурси, серед яких: матеріальні об'єкти (дохід, житло, транспорт тощо), нематеріальні (бажання та цілі), зовнішні (соціальна підтримка, статус, друзі, робота), внутрішні (самоповага, професійні навички, оптимізм, життєві цінності, віру), психічні та фізичні стани, вольові, емоційні та енергетичні характеристики, які необхідні (прямо чи опосередковано) для подолання складних життєвих ситуацій чи слугують засобом досягнення значущих цілей.

Згідно з принципом "консервації ресурсів" людина здобуває, зберігає, відновлює, примножує та перерозподіляє ресурси відповідно до своїх цілей. За допомогою такого розподілу ресурсів людина має можливість адаптуватись до варіативного ряду умов життя. Втрата ж ресурсів розглядається як первинний механізм, що запускає стресову реакцію, яка спричиняє втрату соціального благополуччя, негативно позначається на загальному стані здоров'я особистості.

Варто зазначити, армія – це організаційна структура, соціальна інституція, яка здебільшого характеризується достатньо стійкою позицією щодо демонстрації емоцій, низького рівня життєстійкості, визнання особистісної неспроможності у виконанні тих чи інших завдань. Окрім того, важливим є врахування того факту, що військовослужбовці постійно змінюються в бойовому середовищі, що впливає на їхнє емоційне благополуччя, велику кількість сегментів, які сприяють посиленню стресу та загальному самопочуттю.

За результатами теоретичного аналізу доцільною є позиція, що життєстійкість особистості є захисним фактором професійної та особистісної реалізації кожної людини, особливо, військовослужбовців. У процесі дослідження ми взяли до уваги те, що достатньо велика кількість особистісних характеристик, соголосьних із життєстійкістю особистості (емоційний інтелект, критичне мислення, індивідуальна траєкторія розвитку) наразі залишаються відносно недослідженими. Можливо, достатньо перспективними, у контексті означеного, можуть бути напрями наукових досліджень, спрямовані на підвищення емоційного благополуччя та розвиток стійкості до стресу. Незважаючи на те, що більшість тренінгів розвитку життєстійкості доводять свою ефективність, їхній вплив на емоційне благополуччя та результати здоров'я зазвичай недостатньо переконливий.

Зазначимо, військові, які проходять строкову службу, демонструють більш стійкий зв'язок захисними особистісними факторами та наслідками стресу. Тому міжнародна дослідження, що порівнюють різні військові інституції та їхній вплив на стрес, самопочуття, рівень життєстійкості, однозначно виправдані. Проблеми формування емоційного благополуччя та подолання стресу в сучасній армії різновекторні і досить складні. Важливість цієї проблеми є наразі незаперечною актуалізованою для науки, теорії і освітньої практики. Означений контекст відіграє важливу роль у житті мільйонів людей як прямо, так і опосередковано. Відповідно, науковці, дослідники, теоретики, практики активно працюють над тим, щоб краще зрозуміти ці явища, задокументувати їхні наслідки та працювати над покращенням якості життя і професійної діяльності військовослужбовців. Незаперечно важливим означене є у професійній підготовці курсантів, здобувачів вищої освіти Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У контексті досліджень автори вважать благополуччя не лише курсантів військових освітніх закладів, а і в цілому здобувачів вищої освіти. Загальноприйнято, що задоволення від життя нерозривно пов'язані з благополуччям кожної людини. Чому благополуччя важливе для здобувачів вищої освіти? Насамперед тому, що добробут і академічні успіхи перебувають у постійній взаємодії. Саме тому освітні заклади мають бути місцем, де благополуччя кожної особистості має бути пріоритетом.

Виокремимо ряд аспектів, які сприяють благополуччю сучасних здобувачів вищої освіти:

- ціннісні орієнтації;
- якісні освітні послуги;
- важлива та значуща діяльність в освітньому просторі;
- володіння почуттям емоційного контролю;
- орієнтація на успіх;
- вміння будувати дієву індивідуальну траєкторію особистісного розвитку;
- причетність до справ освітньої спільноти;
- психологічне благополуччя;
- критичне мислення.

Варто взяти до уваги позицію науковців, теоретиків та практиків про те, що благополуччя здобувача вищої військової освіти – це стан здатності до пізнання власного потенціалу, спроможності до подолання життєвих труднощів, творча та продуктивна робота заради спільноти, успішної професійної самореалізації. Університетське освітнє середовище забезпечує безпечні, комфортні умови навчання, що сприяють формуванню життєстійкості здобувачів вищої військової освіти. Таким чином, через освітній процес здобувачі вищої військової освіти визначають життєві орієнтири, формують та розвивають цінності, готуються до успішного професійного та життєвого самоствердження.

Доцільно зробити акцент на емоційному благополуччі здобувачів вищої військової освіти, що передбачає пізнання себе та здатність протидіяти життєвим негараздам і проблемам. Університетське освітнє середовище виступає місцем підтримки емоційного благополуччя здобувачів вищої освіти, надаючи їм ресурси та можливості для розвитку власної життєстійкості, пропонуючи тренінгові заняття з підвищення власної обізнаності та включення емоційного розвитку до освітніх програм, що допомагає покращенню їхнього загального емоційного стану. Академічна успішність здобувачів вищої військової освіти пов'язана з навичками комунікативної компетентності, ораторської майстерності, що також сприяє емоційному благополуччю та соціально-психологічному здоров'ю як пріоритетним складникам життєстійкості кожного.

Незаперечно важливе фізичне благополуччя здобувачів вищої військової освіти, яке є сприятливим фактором щодо формування та забезпечення здоров'я шляхом заохочення до фізичної активності та створення сприятливого, комфортного освітнього середовища. Проведені дослідження посилюють позицію про те, що сучасні здобувачі вищої військової освіти, які успішно навчаються, постійно розширюють і розвивають власні можливості, мають стійку внутрішню мотивацію до якісної освіти та успішної побудови індивідуальної траєкторії розвитку, орієнтовані на постійний розвиток особистісної життєстійкості, у свою чергу, суттєво впливає на загальне благополуччя кожного. Соціальна інтеграція допомагає здобувачам вищої військової освіти ефективно взаємодіяти в сучасному соціумі та знаходити дієві відповіді на виклики часу.

Висновки. У дослідженні з'ясовано, що життєстійкість та соціальна підтримка позитивно і суттєво поєднуються з усіма сегментами благополуччя здобувачів вищої військової освіти. Дослідження також показало, що життєстійкість та соціальна підтримка є значними маркерами благополуччя здобувачів вищої військової освіти, особливо в умовах воєнного стану та інших кризових викликів соціуму. Результати дослідження засвідчили необхідність і важливість формування та розвитку життєстійкості для покращення благополуччя кожного здобувача вищої військової освіти. Перспективи дослідження сприятимуть розвитку життєстійкості здобувачів вищої військової освіти за допомогою різноманітних практико-орієнтованих методів, форм, засобів і технологій.

Список використаних джерел

1. Khatri P. Psychological capital hardiness and parenting style as predictors of psychological well-being among college students. 2021. URL: <https://shodhgangotri.inflibnet.ac.in/bitstream/123456789/9099/1/synopsis.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).
2. Maddi S.R. Comments on trends in hardiness research and theorizing // *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 1999. № 51(2). P. 67–71.
3. Bartone P.T. Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? // *Military Psychology*, 2006. № 18(1). P. 131–148.
4. Physical fitness and psychological hardiness as predictors of parasympathetic control in response to stress: A Norwegian police simulator training study / A.M. Sandvik, E. Gjevestad, E. Aabrekk et al. // *J. of Police and Criminal Psychology*, 2019. № 35(4). P. 504–517.
5. Yasin A.S., Dzulkifli M.A. The relationship between social support and psychological problems among students // *Internat. J. of Business and Social Sci.*, 2010. № 1(3). P. 110–116.
6. Baron R., Kerr N. Group process, group decision, group action (and others, Ed.). McGraw-Hill Education, 2003.
7. The relationship Between Social Support And Student101 Rubina Anjum Adjustment: A Longitudinal Analysis / M.K. Demaray, C.K. Malecki, L.M. Davidson et al. // *Psychology in the Schools*, 2005. № 42(7). P. 691–706.
8. Baumeister R.F., Leary M.R. The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation // *Psychological Bulletin*, 1995. № 117(3). P. 497.
9. Asante K.O. Social support and the psychological well-being of people living with HIV/AIDS in Ghana // *African J. of Psychiatry*, 2012. № 15(5). P. 340–345.
10. Delahajij R., Gaillard A.W., Van Dam K. Hardiness and the response to stressful situations: Investigating mediating processes // *Personality and Individual Differences*, 2010. № 49(5). P. 386–390.
11. Eschelman K.J., Bowling N.A. & Alarcon G.M. A meta-analytic examination of hardiness // *Internat. J. of Stress Management*, 2010. № 17(4). P. 277–307.
12. Oktavia W.K., Urbayatur S., Mujidin Z. The role of peer social support and hardiness personality toward the academic stress on students // *Internat. J. of Scientific and Technology Research*, 2019. № 8(12). P. 2903–2907.
13. World Health Organization. Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice. 2004.
14. Kumaraswamy N. Academic stress, anxiety and depression among college students- a brief review // *Internat. Review of Social Sciences and Humanities*, 2013. № 1(5). P. 135–143.
15. Changes in undergraduate students' psychological well-being as they progress through university / B. Bewick, G. Koutsopoulou, J. Miles et al. // *Studies In Higher Education*, 2010. № 35(6). P. 633–645.
16. Chao R. Managing Perceived Stress Among College Students: The Roles of Social Support and Dysfunctional Coping / *J. of College Counseling*, 2012. № 15(1). P. 5–21.
17. Molina-Garcia J.J., Castillo I.I., Queralt A.A. Leisure-time physical activity and psychological well-being in university students // *Psychological Reports*, 2011. № 109(2). P. 453–460.

References

1. Khatri, P. (2021). Psychological capital hardiness and parenting style as predictors of psychological well-being among college students. <https://shodhgangotri.inflibnet.ac.in/bitstream/123456789/9099/1/synopsis.pdf> (Unpublished Masters Thesis) [In English]
2. Maddi, S. R. (1999). Comments on trends in hardiness research and theorizing. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 67-71. <https://doi.org/10.1037/1061-4087.51.2.67> [In English]
3. Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? *Military Psychology*, 18(1), 131-148. [In English]
4. Sandvik, A. M., Gjevestad, E., Aabrekk, E., Øhman, P., Kjendlie, P. L., Hystad, S. W., & Johnsen, B. H. (2019). Physical fitness and psychological

hardiness as predictors of parasympathetic control in response to stress: A Norwegian police simulator training study. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 35(4), 504-517. [In English]

5. Yasin, A. S., & Dzulkifli, M. A. (2010). The relationship between social support and psychological problems among students. *International Journal of Business and Social Science*, 1(3), 110-116. [In English]

6. Baron, R., & Kerr, N. (2003). Group process, group decision, group action (and others, Ed.). McGraw-Hill Education. [In English]

7. Demaray, M. K., Malecki, C. K., Davidson, L. M., Hodgson, K. K., & Rebus, P. J. (2005). The relationship Between Social Support And Student101 Rubina Anjum Adjustment: A Longitudinal Analysis. *Psychology in the Schools*, 42(7), 691-706. <https://doi.org/10.1002/pits.20120> [In English]

8. Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497. [In English]

9. Asante, K. O. (2012). Social support and the psychological well-being of people living with HIV/AIDS in Ghana. *African journal of psychiatry*, 15(5), 340-345 [In English]

10. Delahajj, R., Gaillard, A. W., & Van Dam, K. (2010). Hardiness and the response to stressful situations: Investigating mediating processes. *Personality and Individual Differences*, 49(5), 386-390. [In English]

11. Eschelmann, K. J., Bowling, N. A., & Alarcon, G. M. (2010). A meta-analytic examination of hardiness. *International Journal of Stress Management*, 17(4), 277-307. [In English]

12. Oktavia, W. K., Urbayatun, S., & Mujidin, Z. (2019). The role of peer social support and hardiness personality toward the academic stress on students. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 8(12), 2903-2907 [In English]

13. World Health Organization. (2004). Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice [In English]

14. Kumaraswamy, N. (2013). Academic stress, anxiety and depression among college students- a brief review. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 1(5), 135-143. [In English]

15. Bewick, B., Koutsopoulou, G., Miles, J., Slaa, E., & Barkham, M. (2010). Changes in undergraduate students' psychological well-being as they progress through university. *Studies In Higher Education*, 35(6), 633-645. <https://doi.org/10.1080/03075070903216643> [In English]

16. Chao, R. (2012). Managing Perceived Stress Among College Students: The Roles of Social Support and Dysfunctional Coping. *Journal Of College Counseling*, 15(1), 5-21. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1882.2012.00002> [In English]

17. Molina-Garcia, J. J., Castillo, I. I., & Queralt, A. A. (2011). Leisure-time physical activity and psychological well-being in university students. *Psychological Reports*, 109(2), 453-460. [In English]

Надійшла до редколегії 29.01.23

N. Chernukha, Dr. Sci. (Pedag.), Prof.

nm_chernukha@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-5250-2366,

D. Kostenko, PhD (Pedag.), Dr. of Philosophy (Public Administration)

ORCID ID 0000-0002-4030-2287

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF HARDINESS ON THE WELL-BEING FORMATION OF HIGHER MILITARY EDUCATION STUDENTS

The article is devoted to the influence of hardiness on the well-being of students of higher military education. The relationship between social support and hardiness in improving the well-being of students of higher military education in modern realities is singled out. It was found that social support and resilience are important markers of social and psychological well-being. It has been established that developing social skills and signs of hardiness among students of higher military education is an important segment of the formation and development of well-being. Emphasis is placed on the fact that the influence of the hardiness of higher military education recipients is undeniably actualised in the conditions of war in Ukraine. It is noted that those who obtain higher military education with better social and psychological well-being achieve significant success in the educational process and professional and life self-realisation. It is emphasised that the students of higher military education are constantly faced with various life problems in today's socio-cultural conditions. Therefore, it is advisable to introduce into the educational process of institutions of higher military education, which prepare specialists in military specialties' training classes on the formation and development of life skills, which will positively affect the quality of professional training. Specific steps have been taken to analyse the influence of the hardiness of higher military education graduates on the quality of their professional activity in the conditions of modern realities. It is outlined that applicants of higher military education with a high level of vitality seek to influence the results of professional and life events, take an active part in them, try to learn constantly, and with a low level of hardiness, refuse particular life and professional events that they consider dangerous.

Keywords: social support, hardiness, well-being, students of higher military education, military specialties.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.92

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.22-26>К. Кравченко, канд. психол. наук
kravchenkoea250388@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-8140-1759,

К. Кравченко, наук. співроб.
ekaterinafinik@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-7927-5204,

О. Соколіна, канд. філос. наук
olha.sokolina@knu.ua

ORCID ID 0000-0003-0566-8467

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АНАЛІТИЧНИЙ ОПИС ТЕОРЕТИЧНОГО ЕТАПУ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ – МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ "МАСКА" ДЛЯ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ (КОМБАТАНТАМИ) ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Презентовано аналітичний опис теоретичного етапу створення психологічного інструментарію – метафоричних асоціативних карт "маска" для роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України, основна мета якого – підвищення ефективності заходів психологічного забезпечення військовослужбовців (комбатантів) ЗСУ (у т. ч. в районі ведення бойових дій). При роботі з військовослужбовцями метафоричні асоціативні карти дозволяють налагодити конструктивний діалог між військовослужбовцем і психологом, тим самим оптимізуючи час на встановлення психологічного контакту. У зв'язку з масовою відмовою військовослужбовців від роботи з традиційними методами психодіагностики (анкетуванням, бланковими тестовими методиками, автоматизованими психологічними методиками на базі ПЕОМ тощо) метафоричні асоціативні карти дозволяють не тільки оперативніше провести психодіагностику військовослужбовців (як групи, так і індивідуально), але і сприяють у вирішенні за їх допомогою багатьох психологічних проблемних питань, а саме: нормалізують негативні емоційні стани, підвищують мотивацію до діяльності, сприяють вирішенню конфліктних ситуацій у підрозділі тощо. У результаті проведення теоретичного етапу досліджень були отримані такі результати: 1) визначено особливості метафоричних асоціативних карт як дієвого психологічного інструменту та методика їх використання, сформовано основні рекомендації щодо їх створення; 2) визначено особливості та переваги використання методу маскотерапії та сформовано рекомендації щодо його практичного застосування; 3) обґрунтовано переваги поєднання методу маскотерапії та методики використання метафоричних асоціативних карт (МАК), результатом чого є створення психологічного інструментарію МАК "маска" для психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України; 4) визначено основний перелік проблемних питань, для вирішення яких буде застосований зазначений психологічний інструментарій (на основі аналітичного опису роботи позаштатних груп психологічної допомоги, які супроводжують підрозділи ЗС України в районі ведення бойових дій, починаючи з повномасштабного вторгнення); 5) розроблено методику створення метафоричних асоціативних карт "маска" для проведення психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України.

Ключові слова: метафоричні асоціативні карти, маскотерапія, військовослужбовці, учасники бойових дій, психологічне забезпечення ЗС України.

Постановка проблеми. Загалом наукове дослідження по створенню психологічного інструментарію – метафоричних асоціативних карт "маска" (МАК "маска") для роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України у своєму замислі передбачає декілька етапів, а саме:

- 1) теоретичний (створення вагомого наукового підґрунтя для зазначеного психологічного інструментарію);
- 2) організаційний (планування проведення емпіричної та експериментальної частини дослідження);
- 3) емпіричний (аналіз отриманих результатів емпіричним та експериментальним шляхом);
- 4) описовий (розробка методичних рекомендацій щодо використання МАК "маска" та проекту навчально-тренінгової програми для військових психологів).

Насамперед увагу буде приділено саме теоретичному етапу дослідження та отриманим результатам. На цьому етапі наукової роботи дослідники ставили перед собою такі завдання:

- 1) розглянути особливості метафоричних асоціативних карт як дієвого психологічного інструменту та методику їх використання, сформулювати основні рекомендації щодо їх створення;

- 2) визначити особливості та переваги використання методу маскотерапії та сформулювати рекомендації щодо його практичного застосування;

- 3) обґрунтувати переваги поєднання методу маскотерапії та методики використання метафоричних асоціативних карт, результатом чого буде створення психологічного інструментарію МАК "маска" для психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗСУ;

- 4) визначити основний перелік проблемних питань, для вирішення яких буде застосований зазначений психологічний інструментарій (на основі аналітичного опису роботи позаштатних груп психологічної допомоги, які супроводжують підрозділи ЗС України в районі ведення бойових дій починаючи з повномасштабного вторгнення);

- 5) розробити методику створення МАК "маска" для проведення психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗСУ.

Реалізація зазначених вище завдань дасть можливість перейти до наступного етапу наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спираючись на тематику нашого дослідження було визначено два основних вектори наукового пошуку: метафоричні асоціативні карти як інструмент у роботі прак-

тичного психолога та метод маскотерапії. Розглянемо кожний з них окремо.

Метафоричні асоціативні карти можна назвати достатньо новим інструментом у психологічній роботі. Так за деякими джерелами їм не більше 40 років [1]. Засновниками метафоричних асоціативних карт по праву можна вважати Е. Рамана, М. Егетмейєра, Дж. Шліхтера (створили першу колоду метафоричних асоціативних карт "Ох" ("Oh")). Трохи пізніше до зазначеного творчого колективу приєдналася О. Аялон і світ побачив ще дві достатньо популярні колоди: "Сага" ("Saga") та "Коуп" ("Core"). Можна вважати, що в Україні метафоричні асоціативні карти увійшли в арсенал інструментів психологів лише з 2008 року.

Сьогодні існує достатнє різноманіття категоріального апарату щодо зазначеного психологічного інструменту. Наприклад, М. Вовк, Р. Троцький, В. Молдавчук, О. Чуприна та інші розглядають метафоричні асоціативні карти як універсальний психологічний інструмент, який базується на механізмах метафори, проєкції, асоціації, що звертається до підсвідомості людини і використовується для діагностики, корекції, розвитку, розкриття творчих здібностей та коучингу [2; 3, с. 21]; Г. Рафілова визначає метафоричні асоціативні карти як один з інструментів розвитку інтуїції, творчих здібностей, відкриття талантів [4]; для Є. Морозовської – це інструмент арт-терапії, що застосовується психологами різних терапевтичних шкіл в індивідуальній, сімейній та груповій роботі, з будь-якою віковою аудиторією, без обмежень за національними та релігійними ознаками, щодо клієнтів з будь-яким рівнем освіти [5]; О. Блінов та М. Шопіна визначають МАК як психологічний інструментарій роботи фахівця, за допомогою якого корекція і розвиток емоційної сфери особистості досягається через її метафоричне, образне (асоціативне) мислення [1, с. 101] тощо. Психологічні механізми (асоціація, метафора, проєкція, дисоціація, ідентифікація), на яких заснована робота метафоричних асоціативних карт, вивчали М. Бриль [6], Н. Ярош [7], Ж. Страшнюк [8], Е. Марченко [9], Г. Попова, Н. Мілорадова [10, с. 171] та інші. У свою чергу, Н. Дмитрієва та Н. Бунцова працювали над визначенням основних принципів щодо використання метафоричних асоціативних карт – метафоричність, символізм, універсальність, доступність у зверненні до клієнта, алгоритмізованість, перевірюваність та адекватність, комплексність впливу на клієнта під час роботи, безпечність та екологічність, конфронтаційність, експресивність, креативність тощо [11, с. 19–32]. А разом з Ю. Перевозкіною та В. Левіною створили класифікацію сфер застосування метафоричних асоціативних карт: проблеми особистісного плану, емоційна сфера, проблемні питання у взаємовідносинах з іншими, складні життєві ситуації, прояви девіантної поведінки [12, с. 242–251; 13, с. 261–270]. В. Шебанова у своїх роботах допрацювала та узагальнила функції метафоричних асоціативних карт (організаційна, стимулююча, актуалізуюча, комунікативна, функція рефреймінгу, катарсична, захисна, ресурсна та деконструктивна функції) [14]. Ряд науковців спрямовували свої дослідження на розробку різноманітних технік, методичних прийомів та правил роботи, тобто приділяли увагу саме практичній складовій використання метафоричних асоціативних карт (Т. Лемешко [15], Р. Кац, Е. Мухаматуліна [16], О. Ковальчук, О. Канциренко [17], Е. Морозовська [5], М. Фабрічева [18], Е. Расказова [19], М. Мартинова [20, с. 65–78], Г. Попова, О. Грінченко [21, с. 245–257], Н. Вернікова [3] та ін.). Зауважимо, що саме алгоритми

створення метафоричних асоціативних карт запропонували Г. Попова та Н. Мілорадова [22, с. 57–60].

Метод маскотерапії, як і метафоричні асоціативні карти, є "молодим" методом у психології (йому також приблизно 40 років). Його засновником вважається Г. Назлоян, який за допомогою цього методу лікував важкі психотичні стани, але завдяки його учневі – С. Кравченко [23] – цей метод використовується як в індивідуальній, так і груповій психодіагностиці та психотерапії. Л. Бентлі використовувала метод маскотерапії при роботі з депресією, неврозами, різними формами хімічної залежності [24]. Досить багато вчених намагалися дослідити деякі особливості використання маскотерапії у практичній діяльності психолога. Зокрема, Х.-К. Трепал-Воллензіє та К.-Л. Вестер зауважують, що одна й та сама техніка не завжди ефективно себе проявляє з різними людьми [25, с. 123–130]; С. Гледдінг зазначає, що це один із творчих способів, за допомогою якого клієнт може відчутти "свою ситуацію" та вербалізувати її, якщо з цим є проблеми [26]; Х. Джанзінг вбачає основну мету використання маски – це створення простору для "внутрішнього діалогу" клієнта [27, с. 25, 151–157]; Р. Ленді виділяє чотири способи використання маски під час консультування – для представлення двох сторін (конфлікт або дилема), висловлення своєї ідентичності в групі (проблемні питання в колективі, сім'ї, суспільстві тощо), дослідити сни та образи, робота з соціальними ролями [28, с. 7–15]; Дж. Фрарієр, Б. Стівенс, К. Раш вважають, що маска – це образ самої людини (оскільки, по суті, маскотерапія є проєктивною технікою), а також використовували цей метод як психодіагностику та психокорекцію [29, с. 227–234; 30, с. 149–155]; Д. Джонсон, Р. Шульц, А. Беккер, К. Ларк використовували маски як метод самопізнання та самоаналізу, а також для дослідження професійної ідентичності [31–34]; Л. Хартінг, Дж. Томпкінс, Н. Райан-Венгер застосовували маски при роботі з дитячим горем [35, с. 308–309]; Ф. Брігам – використовував маски для дослідження формування ідентичності особистості та певних трансформаційних процесів, які можуть відбуватися з людиною [36, с. 549–557]; П. Поллакек, Х. Хоумфілд – застосовували маски для роботи з дітьми, у яких були проблеми з мовленням (за результатами проведеної роботи автори спостерігали зменшення заїкання у дітей, по суті, завдяки механізму трансформації в іншу, окрему особистість) [37, с. 299–304]; Д. Чілтон, Р. Вілкіксон використовували маски для визначення (підкреслення) сильних рис особистості [38]. Отже, спираючись на визначення, запропоноване М. Фледою та Д. Брігманом, маскотерапія – це метод психологічної роботи, що базується на виведенні внутрішнього глибинного стану людини на поверхню за допомогою маски [39].

Мета статті. Висвітлення результатів теоретичного дослідження, які лягли в основу наукового підґрунтя для створення психологічного інструментарію – метафоричних асоціативних карт "маска" для роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перейдемо до розгляду основних результатів.

1. Визначено особливості метафоричних асоціативних карт та методику їх використання, сформовано основні рекомендації щодо їх створення.

До *особливостей* метафоричних асоціативних карт належать: прискорення процесу отримання результатів психологічної роботи (нейтралізація негативних психічних станів, корекція поведінкових реакцій, формування мотивації до діяльності тощо); створення атмосфери довіри та

налагодження психологічного контакту; застосування як інструменту для психологічної діагностики та психологічної корекції; застосування як в індивідуальній, так і груповій роботі; застосування для різних категорій осіб за національними, релігійними, професійними, інтелектуальними та віковими критеріями; не потребують довготривалого навчання психологів щодо використання метафоричних асоціативних карт у практичній діяльності тощо.

Методика використання: 1) визначення напрямку запиту особи (проблематики); 2) встановлення психологічного контакту; 3) підбір необхідних метафоричних карт, візуалізація карток клієнтом (людина, з якою працює психолог); 4) самостійний аналіз емоцій, думок та переживань, які викликають зображення карток; 5) аналіз та підсумок психолога.

Рекомендації щодо створення метафоричних асоціативних карт: сформулювати основну ідею; провести аналітичний огляд проблематики, що надасть можливість виокремити тематичні блоки для змістовної структури колоди метафоричних асоціативних карт; змістова структура колоди метафоричних карт має символічно відповідати на запитання: "Навіщо?", "Що?", "Як?"; підібрати візуальний (словесний ряд); розробити вправи (психологічні техніки), які будуть спрямовані на вирішення конкретних питань визначеної проблематики; створити інструкцію щодо застосування створеної колоди метафоричних карт та розробити навчально-тренінгову програму.

2. Визначено особливості та переваги використання методу маскотерапії в роботі психолога.

До **особливостей** методу маскотерапії належать: ефективність застосування методу при проведенні психотерапії, психореабілітації та самопізнання; сприяє пошуку рішень у складних ситуаціях (життєвих та професійних); нестандартність методу викликає цікавість, тим самим спонукає людину до більш поглибленої роботи; використовується при роботі з клінічними розладами, а саме: депресія, неврози, різні форми хімічної залежності тощо; подолання страху саморозкриття; безпечне вираження емоцій та переживань; аналізує вплив травматичної (кризової) події на людину; дозволяє керувати своїм емоційним станом та абстрагуватися (за необхідності) від власних переживань, що дає можливість приймати більш конструктивні рішення; формує та розвиває особистісний ресурс; може бути провідником ресурсів колективного несвідомого; засіб для пошуку своєї ідентичності; є засобом для формування певної поведінки, відчуттів, мислення тощо.

Переваги використання методу маскотерапії: дозволяє зняти психологічне напруження; знижує тривожність та агресію; сприяє розвитку стресостійкості; формує сприятливу атмосферу в робочій групі, доброзичливе ставлення один до одного; при своєчасному застосуванні перешкоджає появі негативних психічних станів; підвищує рівень мотивації до діяльності та ефективному розвитку пізнавальних процесів тощо.

3. Визначено переваги поєднання методу маскотерапії та методики використання метафоричних асоціативних карт, результатом чого є створення психологічного інструментарію МАК "маска" для психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України:

- дозволяють зменшити такий властивий для військовослужбовців внутрішній опір і раціональне мислення за допомогою зниження свідомої цензури;
- зменшують внутрішнє напруження та спротив (це є дуже важливим аргументом, особливо коли підрозділ тривалий час перебуває в екстремальних умовах без ротації);

- створюють атмосферу безпеки і довіри (основна складова для надання психологічної допомоги);

- дозволяють достатньо швидко отримати необхідний обсяг інформації для якісної роботи з військовослужбовцем і провести діагностику його проблемних питань, визначити й усвідомити його актуальні переживання, які не завжди пов'язані з веденням бойових дій (час роботи з особовим складом на лініях оборони дуже обмежений);

- дозволяють звернутися до психотравмуючої ситуації військовослужбовця через метафору, і тим самим уникнути його додаткової ретравматизації (на етапах відновлення та реабілітації);

- дозволяють військовослужбовцю проговорити й усвідомити свої почуття та переживання, що саме по собі має терапевтичний ефект (вербалізація проблеми);

- підвищують ефективність терапії;

- запускають внутрішні процеси "самоцілення" військовослужбовця, а також процеси пошуку його особистого шляху подолання кризових ситуацій тощо.

4. Визначено основний перелік проблемних питань, для вирішення яких буде застосований зазначений психологічний інструментарій (на основі аналітичного опису роботи позаштатних груп психологічної допомоги, які супроводжують підрозділи ЗСУ в районі ведення бойових дій, починаючи з повномасштабного вторгнення).

Серед основних проблемних питань психологічного супроводу в підрозділах під час ведення бойових дій є: нервові, інформаційне та фізичне виснаження, страх участі в бойових діях (отримання поранення, потрапляння в полон, страх смерті), відмова від виконання бойового завдання, відчуття особистої безпорадності, байдужість, незацікавленість у роботі з психологом, прояв агресії, недовіра до командування, конфліктність у межах підрозділу, низький рівень комунікації в командній ланці "командир взводу – командир роти – командир батальйону", низький рівень задоволення базових потреб (фізіологічні потреби та потреба в безпеці), невпевненість у власній підготовці (невідповідність бойового злагодження реальним бойовим умовам), переживання щодо сімейних проблем, реакції бойового стресу високої інтенсивності, тривожні стани тощо.

5. Розроблено методику створення метафоричних асоціативних карт "маска" для проведення психологічної роботи з військовослужбовцями (комбатантами) ЗС України.

Методика створення психологічного інструментарію має такі етапи:

- перший етап – підготовчий (теоретичне обґрунтування створення психологічного інструментарію; вивчення психологічних станів цільової аудиторії; аналіз специфіки роботи військових психологів під час супроводу підрозділів у районі ведення бойових дій; підготовка плану проведення дослідження та вирішення організаційних питань);

- другий етап – експериментальний (проведення експериментальних досліджень у військових підрозділах, метою яких є створення візуального ряду для метафоричних асоціативних карт за допомогою методу маскотерапії; розробка психологічних технік для практичного застосування психологічного інструментарію);

- третій етап – практичний (створення колоди метафоричних асоціативних карт, розробка методичних рекомендацій та навчально-тренінгової програми щодо використання їх у практичній діяльності військових психологів;

апробація готової колоди метафоричних асоціативних карт у підрозділах в районі ведення бойових дій);

- четвертий етап – емпіричний (аналіз ефективності використання метафоричних асоціативних карт, опис результатів дослідження, сертифікація психологічного інструментарію в Міжнародній психологічній асоціації проєктивних методик).

Висновки. Отже, проведена глибинна аналітична робота дала змогу сформулювати наукове підґрунтя для подальшого виконання запланованих етапів науково-дослідної роботи.

Список використаних джерел

1. Блінов О.А., Шопіна М.О. Метафоричні асоціативні карти як творчий інтегративний ресурс стресостійкості особистості: навч. посіб. Київ: НАУ, 2016. 123 с.
2. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України (до курсу "Українська мова за професійним спрямуванням"): навч. посіб. / М.П. Вовк, Р.С. Троцький, В.С. Молдавчук та ін. Київ: ФПФ НГУ НАВС, 2016, 156 с.
3. Верникова Н. Метафорические ассоциативные карты – универсальный инструмент для МАКсимальных результатов. Практическая психология. Винница: ЧП "ТД "Эдельвейс и К", 2014. 124 с.
4. Рафілова Г.В. Розробка метафоричних карт "Емоції та відносини" // Бібліотека метод. мат-лів. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozrobka-metamorichni-karti-emocii-ta-vidnosini-488218.html> (дата звернення 10.01.2023).
5. Морозовская Е. Мир проективных карт. Обзор колод, упражнения, тренинги. Москва: Генезис, 2020. 168 с.
6. Бриль М.М. Метафоричні асоціативні карти як інструмент у психології професійного визначення. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrm/v1/i52/13.pdf> (дата звернення: 12.01.2023).
7. Ярош Н.С. Практика використання метафоричних асоціативних карт у роботі військового психолога. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-vshyna-gumanshtarniyaspekt-05-2019/35.pdf> (дата звернення: 12.01.2023).
8. Страшнюк Ж.Д. Метафоричні асоціативні карти як інструмент психологічної допомоги. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/2021-439-445%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/2021-439-445%20(1).pdf) (дата звернення: 12.01.2023).
9. Марченко Е. Анализ заблуждений относительно метафорических ассоциативных карт как инструмента психологической помощи. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/issue/view/14/14 (дата звернення: 14.01.2023).
10. Попова Г.В., Милорадова Н.Э. Метафорические ассоциативные карты как инструмент психологического консультирования. URL: <https://docplayer.com/80442071-Metamoricheskie-associativnyye-karty-kakinstrument-psiologicheskogo-konsultirovaniya.html> (дата звернення: 14.01.2023).
11. Дмитриева Н.В., Буравцова Н.В. Принципы и способы использования ассоциативных карт в психологии и психотерапии. URL: <https://psy-practice.com/publications/na-prieme/printsiy-i-sposoby-ispolzovaniya-assosiativnykh-kart-v-psiologii-i-psihoterapii/> (дата звернення: 14.12.2022).
12. Дмитриева Н.В., Перевозкина Ю.М., Левина Л.В., Буравцова Н. Методологические основы и принципы работы с ассоциативными картами: мат-лы VI Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участ. В 2 ч. "Развитие человека в современном мире". Новосибирск: ФГБОУ ВПО, 2015. С. 242–251.
13. Дмитриева Н.В., Перевозкина Ю.М., Левина Л.В., Буравцова Н.В. Основные этапы работы с ассоциативными картами: мат-лы VI Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участ. В 2 ч. "Развитие человека в современном мире". Новосибирск: ФГБОУ ВПО, 2015. С. 261–270.
14. Шибанова В.И. Применение метафорических ассоциативных карт в коррекционной работе нарушений пищевого поведения. URL: <https://dogmon.org/download/primeneniye-metamoricheskikh-associativnih-kart-v-korrekcionnoj-dok> (дата звернення: 14.12.2022).
15. Лемешко Т. 50 техник с МАК на все случаи жизни. Киев, 2017. 61 с.
16. Кац Р., Мухаматулина Е. Метафорические карты: руководство для психолога. Москва: Генезис, 2020. 160 с.
17. Ковальчук О., Кандиренко О. Застосування проєктивного методу МАК у дослідженні психологічного благополуччя та соціальної відповідальності особистості // Вісн. нац. акад. Держ. прикорд. служби України. Серія: Психологічні науки, 2016. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpr_2016_2_6 (дата звернення: 10.12.2022).
18. Фабричева М. Метафоричні асоціативні карти як можливість читати несвідоме. Київ: Центр ресурсного розвитку "М-Арт", 2014. 100 с.
19. Рассказова Е.В. Метафорические ассоциативные карты как инструмент в работе практического психолога. 2021. URL: <https://www.b17.ru/article/15482/> (дата звернення: 01.12.2022).
20. Мартынова М.А. Метафорические карты и возможности их применения в работе практического психолога: мат-лы V Междунар. науч. конф. "Современная психология". Казань, октябрь 2017. С. 65–78.

21. Попова Г.В., Гринченко О.М. Використання метафоричних асоціативних карт // Вісн. ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія, 2018. Вип. 57. С. 245–257.

22. Попова Г.В., Милорадова Н.Э. Алгоритмы применения метафорических ассоциативных карт в индивидуальном консультировании: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. "Актуальні напрямки сучасної практичної психології і психотерапії". Харків: ХНУВС, 2013. С. 57–60.

23. Кравченко С.А. Маскотерапия. В поисках лица. М.: изд-во "Литтагент Ридеро", 2018. 180 с.

24. Bentley L.L. Investigating the Use of Creative Mask-Making as a Means to Explore Professional Identity of Doctoral Psychology Students, *Dissertations & Theses*, № 319, 2016. URL: <http://aura.antioch.edu/etsd/319> (дата звернення: 22.12.2022).

25. Trepal-Wollenzier H.C., Wester K.L. The use of masks in counseling: Creating reflective space // *J. of Clinical Activities, Assignments & Handouts in Psychotherapy Practice*, 2002. Vol. 2(2). P. 123–130.

26. Gladding S. Counseling as an Art: The Creative Arts in Counseling. 1998. URL: https://www-academia-edu.translate.goog/58818206/Counseling_as_an_Art_The_Creative_Arts_in_Counseling?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pt=op,sc (дата звернення: 23.12.2022).

27. Janzing H. The use of the mask in psychotherapy. // *The Arts in Psychotherapy*, 1998. P. 151–157.

28. Landy R. The drama therapy role method // *Dramatherapy*, 1992. Vol. 14, №1. P. 7–15.

29. Fryrear J.L., Stephens B.C. Group psychotherapy using masks and video to facilitate interpersonal communication // *The Arts in Psychotherapy*, 1988. № 15. P. 227–234.

30. Rush K. The metaphorical journey: Art therapy in symbolic exploration // *Art Psychotherapy*, 1978. № 5(3). P. 149–155.

31. Johnson D.B. Masks of HIV/AIDS: Performance, persona, and poetry therapy // *Dissertation Abstracts International*, 1993. № 54(5-A).

32. Schultz R.T. Conjuring images of suppressed feelings through therapeutic mask making. Unpublished manuscript // *Ursuline College Graduate Studies*, Pepper Pike, OH, 1991.

33. Becker A. Masks: Awakening archetypes by giving them shape, body and voice // *Dissertation Abstracts International*, 1994. 66(9-B).

34. Lark C.V. Women, masks and power: Meetings at the intersection of art therapy and fine arts // *Dissertation Abstracts Internat.*, 1998. 59(7-A). P. 66.

35. Harting L., Tompkins J., Ryan-Wenger N. Grief masks // *J. of Pediatric Healthcare*, 2004. № 18(6). P. 308–309.

36. Brigham F.M. Masks as a psychotherapeutic modality: A hypothesis // *Psychotherapy*, 1979. № 69. P. 549–557.

37. Pollaczek P., Homefield H.D. The use of masks as an adjunct to role playing // *Mental Hygiene*, 1957. № 38. P. 299–304.

38. Chilton G., Wilkinson R. Exploring Strengths through Masks: Art Therapy from a Positive Psychology Perspective // *The American Art Therapy Association*. URL: https://arttherapy.org.translate.goog/about/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pt=op,sc (дата звернення: 10.01.2023).

39. Fleda M., Brigham D. Masks as a psychotherapeutic modality a hypothesis // *J. AOA*, 1970. Vol. 09.

References

1. Blinov, O.A.; Shopina M.O. (2016). Metaphoric associative maps as a creative integrative resource of personality stress resistance. Kyiv. National Aviation University, 123 p. [In Ukrainian]
2. Vovk, M.P.; Trotskyi, R.S.; Moldavchuk, V.S.; Chupryna, O.V.; Blinov, O.A.; Shepel, S.I. (2016). Dictionary of professional terminology for future specialists of the National Guard of Ukraine (for the course "Ukrainian language for professional direction"): training manual. Kyiv, 156 p. [In Ukrainian]
3. Vernikova, N. (2014). Metaphoric associative maps – a universal tool for MAXimal results. Practical psychology. Vinnytsia: PE "TD "Edelweiss and K", 124 p. [In Russian]
4. Rafilova, G.V. Development of metaphorical maps "Emotions and relationships". Library of methodical materials. <https://vseosvita.ua/library/rozrobka-metamorichni-karti-emocii-ta-vidnosini-488218.html>
5. Morozovska, E. (2020). The world of projective cards: overview of decks, exercises, trainings. Moscow: Genesis, 168 p. [In Russian]
6. Bril, M.M. Metaphorical associative maps as a tool in the psychology of professional definition. <http://appsychology.org.ua/data/jrm/v1/i52/13.pdf>
7. Yarosh, N.S. The practice of using metaphorical associative maps in the work of a military psychologist. <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-vshyna-gumanshtarniyaspekt-05-2019/35.pdf>
8. Strashniuk, Zh.D. Metaphorical associative maps as a tool of psychological help. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/2021-439-445%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/2021-439-445%20(1).pdf)
9. Marchenko, E. The analysis is mistaken regarding metaphorical associative maps as a tool of psychological help. https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/issue/view/14/14
10. Popova, G.V.; Miloradova, N.E. Metaphorical associative maps as a tool of psychological counseling. URL: <https://docplayer.com/80442071-Metamoricheskie-associativnyye-karty-kakinstrument-psiologicheskogo-konsultirovaniya.html>, p. 171

11. Dmitrieva, N.V.; Buravtsova, N.V. (2020). Principles and methods of using associative maps in psychology and psychotherapy. *Smalt*. No. 1. Pp. 19-32. [In Russian]
12. Dmitrieva, N.V.; Perevozkina, Yu.M.; Levina V.L.; Buravtsova N.V. (2020). Methodological foundations and principles of working with associative cards: theses of the report. *Development of a person in the modern world. VI All-Russian Scientific and Practical Conference*. Pp. 242-251. [In Russian]
13. Dmitrieva, N.V.; Perevozkina, Yu.M.; Levina, V.L.; Buravtsova, N.V. (2020). The main stages of working with associative maps. *Human development in the modern world materials of the VI All-Russian scientific-practical conference with international participation: in 2 parts*. Pp. 261-270. [In Russian]
14. Shebanova, V.I. The use of metaphorical associative maps in the correctional work of disordered eating behavior. <https://dogmon.org/download/primeneniye-metamoricheskikh-associativnih-kart-v-korrekcionnoj.doc>
15. Lemeszko, T. (2017). 50 technicians with MAK for all occasions. Kyiv, 61 p. [In Russian]
16. Kats, R.; Mukhamatulina, E. (2020). Metaphoric maps: a guide for a psychologist. Moscow: Genesis, 160 p. [In Russian]
17. Kovalchuk, O.; Kantsyrenko, O. (2016). Application of the projective method of the MAK in the study of psychological well-being and social responsibility of the individual. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine, "Psychological Sciences" series*, issue 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2016_2_6
18. Fabricheva, M. (2014). Metaphoric associative maps as an opportunity to read the unconscious. Resource Development Center "M-Art", Kyiv, 100 p. [In Ukrainian]
19. Rasskazova, E.V. (2021). Metaphorical associative maps as a tool in the work of a practical psychologist. <https://www.b17.ru/article/15482/>
20. Martynova, M.A. (2017). Metaphorical cards and the possibilities of their application in the work of a practical psychologist. *V International Scientific Conference "Modern Psychology" (Kazan, October 2017)*. Pp. 65-78. [In Russian]
21. Popova, G.V.; Grinchenko, O.M. (2018). Using metaphorical associative maps. *Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. Philosophy*. Vol. 57, Pp. 245-257. [In Russian]
22. Popova, G.V.; Miloradova, N.E. (2013). Algorithms for the use of metaphorical associative maps in individual counseling: theses of the report. *Current directions of modern practical psychology and psychotherapy. International Scientific and Practical Conference*, Pp. 57-60. [In Russian]
23. Kravchenko, S.A. (2018). Mask therapy. Looking for a face. Litagent Rydero Publishing House, 180 p. [In Russian]
24. Bentley, L.L. (2016). Investigating the Use of Creative Mask-Making as a Means to Explore Professional Identity of Doctoral Psychology Students. *Dissertations & Theses*, № 319. <http://aura.antioch.edu/etds/319>
25. Trepal-Wollenzier, H.C.; Wester, K.L. (2002). The use of masks in counseling: Creating reflective space. *Journal of Clinical Activities, Assignments & Handouts in Psychotherapy Practice*, 2(2), Pp. 123-130. [In English]
26. Gladding, S. (1998). Counseling as an Art: The Creative Arts in Counseling. https://www-academia-edu.translate.goog/58818206/Counseling_as_an_Art_The_Creative_Arts_in_Counseling?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=op,sc
27. Janzing, H. (1998). The use of the mask in psychotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, Pp. 151-157. [In English]
28. Landy, R. (1992). The drama therapy role method, *Dramatherapy*, Vol 14 No 1, pp. 7-15. [In English]
29. Fryrear, J.L.; Stephens, B.C. (1988). Group psychotherapy using masks and video to facilitate interpersonal communication. *The Arts in Psychotherapy*, №15. Pp. 227-234. [In English]
30. Rush, K. (1978). The metaphorical journey: Art therapy in symbolic exploration. *Art Psychotherapy*, № 5(3). Pp. 149-155. [In English]
31. Johnson, D.B. (1993). Masks of HIV/AIDS: Performance, persona, and poetry therapy. *Dissertation Abstracts International*, № 54(5-A). [In English]
32. Schultz, R.T. (1991). Conjuring images of suppressed feelings through therapeutic mask making. Unpublished manuscript, Ursuline College Graduate Studies, Pepper Pike, OH. [In English]
33. Becker, A. (1994). Masks: Awakening archetypes by giving them shape, body and voice. *Dissertation Abstracts International*, 66 (9-B). [In English]
34. Lark, C.V. (1998). Women, masks and power: Meetings at the intersection of art therapy and fine arts. *Dissertation Abstracts International*, 59 (7-A). Pp. 66. [In English]
35. Harting, L.; Tompkins, J.; Ryan-Wenger, N. (2004). Grief masks. *Journal of Pediatric Healthcare*, № 18(6). Pp. 308-309. [In English]
36. Brigham, F.M. (1979). Masks as a psychotherapeutic modality: A hypothesis. *Psychotherapy*, № 69. Pp. 549-557. [In English]
37. Pollaczek, P.; Homefield, H.D. (1957). The use or masks as an adjunct to role playing. *Mental Hygiene*, №38. Pp. 299-304 [In English]
38. Chilton, G.; Wilkinson, R. Exploring Strengths through Masks: Art Therapy from a Positive Psychology Perspective. *The American Art Therapy Association*. https://arttherapy-org.translate.goog/about/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc
39. Fleda, M.; Brigham, D. (1970). Masks as a psychotherapeutic modality a hypothesis. *Journal AOA*, vol. 09. [In English]

Надійшла до редколегії 27.01.23

K. Kravchenko, PhD (Psychol.)
 kravchenkoea250388@gmail.com
 ORCID ID 0000-0002-8140-1759,
 K. Kravchenko, Researcher
 ekaterinafinik@gmail.com
 ORCID ID 0000-0002-7927-5204,
 O. Sokolina, PhD (Philos.)
 olha.sokolina@knu.ua
 ORCID ID 0000-0003-0566-8467
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANALYTICAL REVIEW OF THEORETICAL PHASE OF PSYCHOLOGICAL TOOLS DEVELOPMENT – METAPHORICAL ASSOCIATIONAL CARDS "MASC" FOR THE PURPOSE OF RESEARCH OF SERVICEMEN (COMBATANTS) OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article presents analytical review of theoretical phase of psychological techniques development – metaphorical association cards "Masc" to work with servicemen (combatants) of the Ukrainian armed forces. The main purpose of the tools abovementioned is to increase efficiency of psychological support of servicemen (combatants) of the Ukrainian armed forces (including those who take part in combat actions in the combat area). Metaphorical association cards provide arrangement of constructive dialog between a serviceman and a psychologist that makes possible to optimise time for getting into psychological contact. Metaphorical associational cards are helpful both in performing of psychognosis of servicemen (individually and in groups) promptly and enabling to resolve numerous problems (normalize negative emotional conditions, increase motivation for activity, contribute to resolve conflict situations inside of unit) etc. Use of these cards is more practical because of massive refusals of servicemen to perform tests' tasks with traditional methods of psychognosis, i.e. survey, blank test procedures, computer-based automated psychological procedures, etc. The following results were obtained from the theoretical phase of research: 1) peculiarities of metaphorical associational cards were defined, they were recognised as an active psychological tool. Procedure for their employment was determined. Basic recommendations for their development were formed; 2) particularities and advantages of Masc therapy method were defined, and recommendations for it practical use were developed; 3) advantages of both methods combination – Masc therapy method and metaphorical associational cards (MAC) use were established. Creation of psychological tools MAC "Masc" was the result of this research, it is designed for psychological work with servicemen (combatants) of the Armed Forces of Ukraine; 4) the basic list of problems was defined, that is the object to find solution for them by mean of abovementioned psychological tools. It is based on analytical description of part-time groups of psychological aid that accompany Ukrainian Armed Forces units in the battle area from the beginning of full-scale invasion; 5) the procedure for development of metaphorical association cards for psychological work with combatants of Ukrainian armed forces was created.

Keywords: metaphorical associational cards, Masc therapy, servicemen, combatants, psychological support of the Armed Forces of Ukraine.

ФІНАНСИ

УДК 355.64:004.67-004.332

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.27-31>Л. Горodianська, чл.-кор. АЕН України, канд. екон. наук, доц.
gorod_lv@knu.ua

ORCID ID 0000-0002-4482-1690

Scopus ID 56529623300

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВОЇ АДАПТАЦІЇ ДАНИХ
ГРОШОВОГО ТА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Досліджено особливості формування даних у системі грошового забезпечення військовослужбовців ЗС України та надання адміністративних послуг, пов'язаних з пенсійним забезпеченням. Розроблено технологію цифрової адаптації вихідних даних системи грошового забезпечення військовослужбовців до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг. Визначено, що технологія цифрової адаптації даних грошового забезпечення військовослужбовців ЗС України надасть можливість цифрового перетворення даних карток особових рахунків до вимог архівного зберігання. Сформовано механізм надходження даних грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовця ЗСУ до особистого кабінету в застосунку "Дія". Встановлено, що механізм визначає особливості руху цифровізованих даних від системи грошового забезпечення військових частин (установ, організацій) до державних установ – Державної податкової служби України, органів Пенсійного фонду України та до особистого кабінету військовослужбовця в застосунку "Дія" (адміністративні послуги). Розкрито взаємодію відповідних електронних реєстрів, яка організована Міністерством цифрової трансформації України, зокрема між Державною податковою службою України та Пенсійним фондом України. Визначено рух даних грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ від військової частини (установи, організації) до державних установ, таких як Державна податкова служба України, Пенсійний фонд України та до банківських установ. Встановлено, що особливістю організації надання адміністративних послуг військовослужбовцю є доступ до особистого кабінету в застосунку "Дія".

Ключові слова: технологія, цифрова адаптація даних, картки особових рахунків військовослужбовців, електронні реєстри, механізм цифрової адаптації, дані грошового забезпечення, адміністративні послуги, пенсійне забезпечення, архівне зберігання.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії російської федерації проти України особливого значення набуває кіберпростір. Війна ведеться російською федерацією із широкомасштабним застосуванням високоточної та безпілотної зброї, а також все більше пов'язана з цифровим простором. Визначальними ресурсами у веденні такої війни є військовослужбовці Збройних Сил України (далі ЗСУ). Забезпечення гідного соціального та грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ потребує врахування можливостей цифрової адаптації даних грошового забезпечення (карток особових рахунків) з метою покращення якості надання адміністративних послуг, пов'язаних із пенсійним забезпеченням військовослужбовців ЗС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація є важливим аспектом відновлення сучасної України, адже вона дозволяє не лише покращити якість та ефективність надання електронних послуг населенню, а й забезпечити швидкий та сталий економічний і політичний розвиток країни в цілому. Аналіз нормативно-правових документів [1–6] показав, що відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та державами-членами Європейського співтовариства з атомної енергії Україна має забезпечити організацію та комплексний розвиток електронного урядування. Це сприятиме підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади. Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій є підґрунтям післявоєнного відновлення економіки, активізації господарських процесів та реалізації державної політики у сфері надання електронних та адміністративних послуг населенню. В умовах війни підтримання належного рівня соціального забезпечення людини й особливо організація цифровізації адміністративних послуг, пов'язаних із грошовим і пенсійним забезпеченням військовослужбовців ЗС України, є вкрай важливим й актуальним завданням. Його вирішення потребує розробки технології цифрової адаптації системи

грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг.

Метою статті є розробка технології цифрової адаптації даних грошового забезпечення (карток особових рахунків) військовослужбовців ЗС України задля підвищення ефективності роботи фінансових підрозділів військових частин (установ, організацій) та покращення якості надання адміністративних послуг.

Вирішення комплексного питання, зазначене в меті, потребує таких кроків:

- 1) створення технології цифрової адаптації даних системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг;

- 2) визначення особливостей цифрової взаємодії між військовими частинами (установами, організаціями) та державними й банківськими установами щодо надходження даних грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовця ЗСУ до застосунку "Дія" (адміністративні послуги);

- 3) формування механізму цифрової реалізації даних грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців ЗСУ в контексті надходження цих даних до застосунку "Дія" і можливість оперативного отримання адміністративних послуг в особистому кабінеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи динамічний розвиток процесу цифровізації адміністративних послуг, особливо пов'язаних із грошовим і пенсійним забезпеченням військовослужбовців ЗС України, проведено дослідження цифрової взаємодії системи грошового забезпечення (СГЗ) військовослужбовців ЗСУ з державними та з банківськими установами. Як наслідок, розроблено технологію цифрової адаптації даних системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ (рис. 1) з урахуванням Стратегії воєнної безпеки України [7]. Особливості формування даних у системі грошового забезпечення та зміни, які були внесені до СГЗ під час воєнного стану, розкрито в [8–9].

© Горodianська Л., 2023

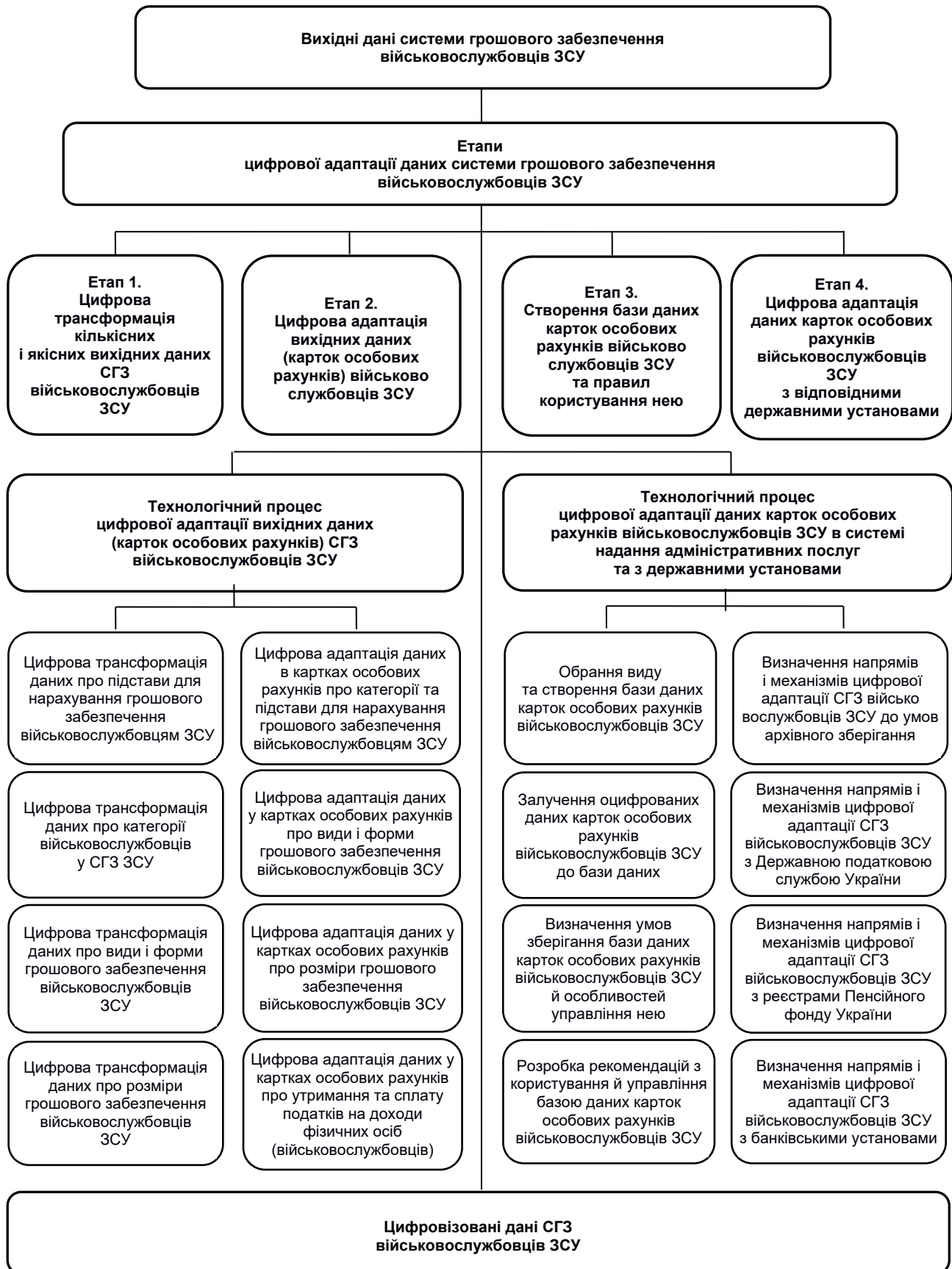

Рис. 1. Технологія цифрової адаптації даних ЄГЗ військовослужбовців ЗСУ до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг (складено автором на основі джерел [8-9])

Етап 1. На першому етапі визначається структура й узагальнюються дані СГЗ військовослужбовців ЗСУ України під час воєнного стану. До елементів СГЗ належать дані про:

- нарахування грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ, які фіксуються в ряді наказів – документах у паперовій формі (аналоговий формат);
- категорії військовослужбовців ЗСУ з урахуванням вимог джерела [8];
- види грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ з урахуванням вимог джерела [8] і форми грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ (готівкова та/або безготівкова);
- розміри грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ з урахуванням воєнного стану та вимог нормативно-правових документів, узагальнених у праці [9].

Здійснюється цифрова трансформація вихідних даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ шляхом їх оцифрування.

Етап 2. Здійснюється цифрова адаптація вихідних даних грошового забезпечення (карток особових рахунків) військовослужбовців ЗСУ з урахуванням:

1. Категорії військовослужбовців ЗСУ та ряд документів, які дають підстави для нарахування військовослужбовцю грошового забезпечення. Підставами для нарахування військовослужбовцю грошового забезпечення є ряд документів у паперовій формі. До них відповідно до вимог [8] "Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам" належать:

- штат військової частини, установи чи організації;
- накази, відповідно до яких відбувається призначення на посаду та зарахування до списків особового складу військової частини;
- накази, де визначено перелік обов'язків за посадою;
- накази, відповідно до яких призначають і виплачують розміри основного та додаткового грошового забезпечення;
- накази, відповідно до яких військовослужбовцям присвоюються військові звання;
- грошовий атестат або довідка про грошові виплати військовослужбовцю;
- документи (свідоцтва, атестати), що підтверджують науковий ступінь і вчене звання тощо.

2. Форми виплати грошового забезпечення військовослужбовцю ЗСУ.

3. Видів та розмірів грошового забезпечення залежно від категорії військовослужбовця ЗСУ з урахуванням вимог джерела [8]. У праці [9, с. 62, див. рис. 1] структуровані види грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ за категоріями в умовах війни.

4. Розмірів податків на доходи фізичних осіб (військовослужбовців). Необхідно врахувати розміри грошового забезпечення окремих категорій військовослужбовців Сухопутних військ ЗСУ в умовах воєнного стану, як зазначено у праці [9, с. 64, див. рис. 4].

Етап 3. Формується база даних карток особових рахунків військовослужбовців ЗСУ, до якої залучено оцифровані вихідні дані СГЗ. Дані нарахованого грошового забезпечення (карток особових рахунків) військовослужбовців ЗСУ адаптують відповідно до вимог архівного зберігання. Нарухування грошового забезпечення військовослужбовцю відбувається з урахуванням змін, які було запроваджено після початку збройної агресії росії проти України. Враховують особливості виплат грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ під час воєнного стану [9]. Для нарахування грошового забезпечення

військовослужбовцям ЗСУ у 80 % військових частин Сухопутних військ ЗСУ використовують програмні продукти "Тріола". З метою оптимізації робочого часу військового фахівця доцільно використати математичні алгоритми, наведені у праці [10], залучити оцифровані дані карток особових рахунків військовослужбовців ЗСУ до бази даних та розробити Інструкції (рекомендації) з користування базою даних, розробка яких має відбуватись з урахуванням засад нормативно-правових документів [9, с. 61-62, див. табл. 1], які регулюють правила нарахування грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ в умовах воєнного стану.

Етап 4. Здійснюється цифрова адаптація даних карток особових рахунків військовослужбовців ЗСУ з відповідними державними установами. Цифрова адаптація даних системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ з державними установами відбувається за трьома напрямками:

- Державна податкова служба України;
- Пенсійний фонд України;
- банківські установи.

Дослідження показало, що в Україні відсутній механізм цифровізації даних карток особових рахунків військовослужбовців ЗСУ та їхня цифрова адаптація відповідно до вимог архівного зберігання. Розкриємо напрями цифрової адаптації даних грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ.

1. Напрями цифрової адаптації даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ з Державною податковою службою України реалізуються шляхом:

- сплати податків на доходи фізичних осіб (військовослужбовців) через банківську установу;
- створення Міністерством цифрової трансформації України відповідних реєстрів;
- організації взаємодії між реєстрами Державної податкової служби України та Пенсійним фондом України.

Важливо врахувати основні напрями цифрової адаптації системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ, які пов'язані з розвитком цифрових технологій. Відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України [11] сучасні цифрові технології формуються на високоякісних сервісах, які побудовані на базі технології блокчейн (технології 3.0+), та на автоматизованих процесах, керівництво якими здійснюється у режимі реального часу з урахуванням мінливих зовнішніх умов (технології 4.0).

2. Напрями цифрової адаптації даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ з реєстрами Пенсійного фонду України пов'язані з:

- 1) вибором технології цифрової адаптації СГЗ військовослужбовців ЗСУ з Пенсійним фондом України;
- 2) адаптацією цифрових даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ з Пенсійним фондом України шляхом:

- персоніфікації даних обліку по військовослужбовцям ЗСУ, які відображаються відповідно до вимог [12] в уніфікованих звітних формах;
- відображення даних персоніфікованого обліку в Державних цифрових реєстрах фізичних осіб відповідно до вимог [12].

З урахуванням норм п. 13 Постанови № 794 [12] формується інформаційна база персоніфікованого обліку, де збираються та узагальнюються дані:

- Державної податкової служби України;
- військової частини (установи, організації).

Починаючи з червня 2016 року в Україні організовано цифрову взаємодію СГЗ із Пенсійним фондом України, що

стало підґрунтям отримання військовослужбовцями ЗСУ якісних цифрових послуг у застосунку "Дія" (адміністративні послуги) та доступу до даних про накопичення пенсії.

3. Напрями цифрової адаптації СГЗ військовослужбовців ЗСУ з банківськими установами пов'язані з виплатами грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ, а саме:

- військова частина подає заявку на виплату грошового забезпечення Міністерству оборони України;
- Міністерство оборони України перераховує кошти частині, а вона – на банківську картку військовослужбовця;
- виплата грошового забезпечення здійснюється в першій декаді місяця, тобто військовослужбовці отримують щомісячне грошове забезпечення залежно від посади, звання та інших складових СГЗ. У другій декаді відбувається нарахування додаткової винагороди –

30 чи 100 тис. грн. винагороду в розмірі 30 тис. грн отримуватимуть військовослужбовці, які входять до складу угруповань Сил оборони країни і які виконують бойові або спеціальні завдання згідно з бойовими наказами або розпорядженнями командирів військових частин. Винагороду в розмірі 100 тис. грн військовослужбовці отримують за безпосередню участь у бойових діях.

Розроблена технологія поетапної цифрової адаптації даних грошового забезпечення військовослужбовців ЗС України надає можливість отримати цифровізовані дані в системі відповідно до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг.

Механізм цифрової адаптації даних системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ з державними та банківськими установами та їхній рух до застосунку "Дія" (адміністративні послуги) наведено на рис. 2.

Рис. 2. Механізм надходження даних грошового та пенсійного забезпечення (карток особових рахунків) військовослужбовців ЗСУ до особистого кабінету в застосунку "Дія" (складено автором на основі джерел [7, 8, 12])

Завдяки організації цифрової взаємодії реєстрів Міністерством цифрової трансформації став можливим цифровий обмін даними між органами Державної податкової служби України та Пенсійним фондом України і формування адміністративних послуг в Україні з доступом військовослужбовця до особистих даних у застосунку "Дія". Проте необхідно вдосконалити процедуру передачі карток особових рахунків військовослужбовців ЗСУ, яка зараз здійснюється військовими частинами (установами, організаціями) лише в аналоговому вигляді. Цифрова адаптація даних карток відповідно до вимог архівного зберігання дозволить створити можливості отримання повної та оперативної інформації військовослужбовцем ЗСУ щодо пенсійного забезпечення в особистому кабінеті в застосунку "Дія" (адміністративні послуги).

Розроблена технологія цифрової адаптації даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ (рис. 1), дозволяє:

- визначити складові системи грошового забезпечення;
- сформувати бази даних СГЗ військовослужбовців ЗСУ;
- здійснити нарахування грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ;

- визначити напрями цифрової адаптації СГЗ відповідно до вимог архівного зберігання;

- здійснити цифрову адаптацію даних СГЗ із державними та банківськими установами України.

Запропонована технологія (рис. 1) дозволить організувати процедуру цифрової адаптації даних грошового забезпечення військовослужбовців відповідно до вимог архівного зберігання.

Висновки. У статті розкрито особливості формування та цифрової адаптації даних системи грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ відповідно до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та надання адміністративних послуг. Розроблено технологію цифрової адаптації вихідних даних СГЗ військовослужбовців ЗС України, особливістю якої є поетапна цифрова трансформація та адаптація цих даних до потреб архівного зберігання, пенсійного забезпечення та адміністративних послуг.

Сформовано механізм, який наочно демонструє рух даних грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ від військової частини (установи, організації) через державні установи (Державна податкова служба України,

Пенсійний фонд України) та банківські установи до особистого кабінету військовослужбовця в застосунку "Дія". Механізм створено з урахуванням результатів дослідження особливостей організації Міністерством цифрової трансформації України відповідних електронних реєстрів. З'ясовано, що завдяки організації цифрової взаємодії реєстрів було створено можливість цифрової обміну даними між органами Державної податкової служби України та Пенсійним фондом України і формування адміністративних послуг в Україні з доступом військовослужбовця до особистих даних у застосунку "Дія".

Перспективою подальших досліджень є розробка пропозицій щодо запровадження технології цифрової адаптації даних карток особових рахунків військовослужбовців ЗС України до вимог архівного зберігання з метою підвищення прозорості та якості надання їм адміністративних послуг.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження КМ України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова КМ України від 05.08.2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки : розпорядження КМ України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
4. Концепція розвитку цифрових компетентностей : розпорядження КМ України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
5. Концепція розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження КМ України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2023).
6. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження КМ України від 22.08.2018 р. № 617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.12.2022).
7. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25 березня, 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2> (дата звернення: 23.12.2022).
8. Порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам : наказ МО України від 07.06.2018 р. № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text> (дата звернення: 12.01.2023).
9. Городянська Л.В. Особливості грошового забезпечення Збройних Сил України в умовах воєнного стану // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. Київ, 2022. Вип. 2 (50). С. 60–67.
10. Городянська Л.В. Особливості створення технології цифрової трансформації грошових виплат військовослужбовцям під час воєнного

стану : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку" ; м. Харків, 25 лист. 2022 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 76–79.

11. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. Український Інститут майбутнього : веб-сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 12.01.2023).

12. Положення про організацію персоналізованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування : постанова КМ України від 04.06.1998 р. № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2023).

References

- [1] On the approval of the Strategy for the Development of the Information Society in Ukraine (2013) : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text> [in Ukrainian].
- [2] On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027 (2020) : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- [3] The Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 (2020) : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> [in Ukrainian].
- [4] Concept for the development of digital competencies (2021) : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- [5] The concept of development of e-government in Ukraine (2017) : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- [6] On approval of the action plan for the implementation of the Concept for the development of e-government in Ukraine (2020) : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- [7] Military security strategy of Ukraine (2021) : Decree of the President of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2> [in Ukrainian].
- [8] The procedure for paying monetary allowances to servicemen of the Armed Forces of Ukraine and some other persons. (2018) : *Order of the Ministry of Defense of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text> [in Ukrainian].
- [9] Gorodianska, L. V. (2022) *Peculiarities of monetary support of the armed forces of Ukraine under martial law*. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military special sciences*, 2 (50), pp. 60-67. doi: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.60-67> [in Ukrainian].
- [10] Gorodianska, L. V. (2022, November 25) Peculiarities of creating technology for digital transformation of cash payments to military personnel during martial law. *Modern management of organizations: concepts, digital transformations, models of innovative development: coll. theses add. II International science and practice conf.* Kharkov, pp. 76-79 [in Ukrainian].
- [11] Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy. (2018). *Ukrainian Institute of the Future*: website. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> [in Ukrainian].
- [12] Regulations on the organization of personalized accounting of information in the system of compulsory state pension insurance (2004) : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 24.01.23

L. Gorodianska, Corresponding Member of the National Academy of Sciences (Econ.) of Ukraine, PhD (Econ.), Assoc. Prof. gorod_lv@knu.ua
 ORCID ID 0000-0002-4482-1690
 Scopus ID 56529623300
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TECHNOLOGY OF DIGITAL ADAPTATION DATA OF MONETARY AND PENSION SUPPLY OF THE MILITARY PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article explores the features of data generation in the system of monetary supply for the military personnel of the Armed Forces of Ukraine and the provision of administrative services related to pensions. A technology has been developed for digital adaptation of the initial data of the system of monetary supply for military personnel in accordance with the requirements for their archival storage, the needs for pensions and administrative services. It has been determined that the technology of digital adaptation of monetary supply data of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine will provide an opportunity for digital transformation of personal account card data in accordance with the requirements for their archival storage. A mechanism has been formed for the receipt of monetary and pension data for a military serviceman of the Armed Forces of Ukraine in the personal account in the "Act" application. It has been established that the mechanism determines the features of the movement of digital data from the system of monetary supply of military units (institutions, organizations) to state institutions - the State Tax Service of Ukraine, the Pension Fund of Ukraine and the personal account of a serviceman in the "Act" application (administrative services). The interaction of the relevant electronic registers organized by the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, in particular between the State Tax Service of Ukraine and the Pension Fund of Ukraine, is disclosed. The movement of monetary support data for the military personnel of the Armed Forces of Ukraine from the military unit (institution, organization) to state institutions, such as the State Tax Service of Ukraine, the Pension Fund of Ukraine and banking institutions, has been determined. It has been established that a feature of the provision of administrative services to a military serviceman is the organization of access to a personal account in the "Act" application.

Keywords: technology, digital adaptation of data, military servicemen's personal account cards, electronic registers, digital adaptation mechanism, financial security data, administrative services, pension provision, archival storage.

П РА В О

УДК 343.818:243.24(477+410)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.32-36>

В. Нестеренко, асп.

nes778731@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6113-6548

Researcher ID Web of Science: HIR-7015-2022

Академія Державної пенітенціарної служби, Чернігів, Україна

**ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ДИСЦИПЛІНАРНОМУ
БАТАЛЬЙОНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ**

Проведено порівняльно-правовий аналіз порядку й умов виконання та відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні в Україні та покарання у вигляді тримання у військовому виправно-тренувальному центрі у Великій Британії. Правове регулювання відповідальності військовослужбовців за вчинення правопорушень відображено в законах про ЗС та статтях нормативно-правових документів, на кшталт кримінальних кодексів різних держав світу. Стан реформування ЗСУ на тлі збройної агресії російської федерації проти України зумовлює більш ретельний аналіз існуючої системи покарань військовослужбовців за вчинені ними правопорушення, а будь-яке питання, пов'язане з приведенням вітчизняних ЗС до стандартів НАТО підпадає під підвищений інтерес суспільства та має привілейоване значення. Цей порівняльно-правовий аналіз порядку й умов виконання та відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні в Україні та схожому підрозділі Збройних сил країни-члена НАТО надасть науковцям, вітчизняним законотворцям та іншим зацікавленим сторонам об'єктивну інформацію щодо ефективності, якості та існуючих моделей функціонування такого виду покарання. За результатами цього дослідження запропоновано напрямки розвитку дисциплінарного батальйону України, а також заходи виправлення і ресоціалізації засуджених військовослужбовців, що задовольняють потреби самих військовослужбовців і забезпечать захист їхніх прав та інтересів, а також посприяють формуванню в них механізмів правової соціалізації та правослухняної поведінки. Висвітлено позитивні практики виправлення і ресоціалізації військовослужбовців, кількісні показники рецидиву, особливості матеріально-технічної бази військового виправно-тренувального центру у Великій Британії, запропоновано зміни до законодавства, а також варіанти додаткових незалежних суб'єктів моніторингу і контролю за порядком та умовами відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні.

Ключові слова: виправлення, військовий виправно-тренувальний центр, військовослужбовці, дисциплінарний батальйон, кримінальні правопорушення, покарання.

Постановка проблеми. Правове регулювання відповідальності військовослужбовців за вчинення правопорушень відображено в законах про Збройні сили різних держав світу та положеннях нормативно-правових документів, що визначають кримінальну відповідальність військовослужбовців, на кшталт кримінальних кодексів зарубіжних країн. Стан реформування ЗС України на тлі збройної агресії російської федерації проти України зумовлює необхідність більш ретельного аналізу існуючої системи покарань військовослужбовців України за вчинені ними правопорушення, а будь-яке питання, пов'язане з приведенням вітчизняних ЗС до стандартів НАТО, підпадає під прищільну увагу суспільства та має значну актуальність і резонанс.

Відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовцями в Україні є предметом наукового пошуку чималої кількості українських науковців, оскільки воно досить ефективне в системі кримінальних покарань, адже за своїм змістом охоплює ще й виправлення та ресоціалізацію зазначеної категорії осіб. Незважаючи на це, необхідність проведення порівняльно-правового аналізу покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні в Україні та схожому підрозділі Збройних сил країни-члена НАТО надасть науковцям та іншим зацікавленим сторонам уявлення щодо оцінки ефективності такого виду покарання в порівняльно-правовому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих аспектів покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні присвячено чимало праць науковців, а саме: І. Богатирьова, В. Бугаєва, О. Джужи, Т. Ніколаєнко, А. Овчаренка, О. Сарнавського, Ю. Сокоринського, М. Пузирьова, О. Шкути та інших.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу порядку й умов виконання та відбування кримінального покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні в Україні та військовому виправно-тренувальному центрі у Великій Британії (англ. *Military Corrective Training Centre, MCTC*).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще з часів античності філософи використовували порівняльно-правові дослідження законів для пошуку істини. Застосування порівняльно-правового аналізу під час проведення наукових досліджень в юриспруденції дозволяє зіставити правові норми та порівняти порядок та умови відбування і виконання кримінальних покарань. Спираючись на основні методологічні правила порівняльно-правового дослідження, розроблені Ю. Тихомировим, а саме, визначивши об'єкти порівняльного аналізу, застосуємо такі методи, як: історико-системний метод, метод логічного аналізу і метод аналогій та проаналізуємо покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні з МСТС для встановлення відповідності механізмів їхнього функціонування [1, с. 57-58].

Історико-системний метод дозволяє нам вивчити питання становлення та розвитку інституту покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні та МСТС в минулому, його структуру, функції, а також генезис [2, с. 197]. А з іншого боку, логічний аналіз уможливить узагальнити інформацію щодо значення цього виду покарання та його вплив на особу засудженого військовослужбовця. Виконання покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні забезпечується єдиною в Україні унікальною військовою частиною, що має назву 307-й окремий дисциплінарний батальйон Військової служби правопорядку. Функціонує ця військова частина

з 3 вересня 1958 р. Проте на початку свого існування вона мала іншу структуру. На підставі директиви начальника Головного штабу Сухопутних військ Збройних Сил СРСР від 3 вересня 1958 р. у Київському військовому окрузі була сформована 31-ша окрема дисциплінарна рота, яку в 1986 р. було реформовано в окремий дисциплінарний батальйон під впливом збільшення кількості кримінальних правопорушень у військах округу. З початком формування ЗС України, а саме, у 1992 р., батальйон реформували в окрему дисциплінарну частину. Указом Президента України від 5 квітня 1994 року №139/94 було затверджено "Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України". 19 квітня 2002 р. було створено спеціальне правоохоронне формування у складі ЗСУ під назвою "Військова служба правопорядку". У 2003 р., урахувавши перший практичний досвід функціонування Військової служби правопорядку, вносилися деякі корективи у формування органів управління та підрозділів цієї служби, а також здійснювався добір та укомплектування підрозділів відповідними фахівцями, організувався навчальний процес у Навчальному центрі Військової служби правопорядку, налагоджувалася взаємодія з відповідними органами виконавчої влади, органами військового управління та місцевого самоврядування. У цей період і відбулося перепідпорядкування дисциплінарного батальйону Військовій службі правопорядку [3].

До 2015 р. відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні застосовувалося лише до військовослужбовців строкової служби, порядок його призначення визначався ст. 62 Кримінального кодексу України (КК України), гл. 14 Кримінально-виконавчого кодексу, Положенням про дисциплінарний батальйон у ЗС України та Інструкцією про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні [4–7]. Чинні нормативно-правові акти вже передбачають, що застосування цього виду покарання до військовослужбовців строкової служби можливе лише за кримінальні правопорушення, що не становлять значної суспільної небезпеки, у випадках, передбачених законом, а також у тих випадках, коли суд, з огляду на обставини справи й особистість засудженого, вважатиме доцільним замість позбавлення волі на термін до двох років застосувати покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні на той самий строк. До 2015 р. цей вид покарання був досить обмеженим у застосуванні і можливим тільки стосовно рядового й сержантського складу осіб, які проходять строкову службу, або курсантів військових навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів та інших подібних навчальних закладів, у той час як до всіх інших категорій військовослужбовців застосовувалися ті ж покарання, що і до цивільних осіб [8]. Із прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період" від 05.03.2015 р. було внесено зміни до ст. 62 КК України, відповідно до яких розширено перелік категорій осіб, до яких можливе застосування даного покарання, у тому числі: *військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом; осіб офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу; осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом; військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період (окрім військовослужбовців-жінок)*. Із набранням чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удоско-

налення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку" № 1357-IX (ухвалений Верховною Радою 30 березня 2021 р.) було запроваджено новий вид військової служби – військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. А прийнятий Закон України № 1357-IX "Про внесення змін ..." від 30.03.2021 р. вніс зміни до ст. 62 КК України, доповнивши норму таким змістом: *"частину першу ст. 62 після слів "під час мобілізації, на особливий період" доповнити словами "військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період"*. Ці зміни суттєво розширили категорію осіб, до яких застосовується кримінальне покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні [9].

Досліджуючи дане питання, варто зазначити, що Указом Президента України від 21 жовтня 2020 р. № 457/2020 скасовано дію "Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України". А отже, основними нормами права, що регулюють питання виконання покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні в Україні є: ст. 62 КК України "Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців", гл. 14 Кримінально-виконавчого кодексу України "Виконання покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців" та Наказ Міністерства оборони України від 04 червня 2021 р. № 155 "Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні" [4, 5, 10].

Підставою для тримання засуджених військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні є вирок суду, що набрав законної сили. Тримання в дисциплінарному батальйоні призначається на термін від 6 до 24 місяців і має за мету виправлення військовослужбовців і запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень [11]. Під час відбування покарання в дисциплінарному батальйоні засуджені, незалежно від їхнього військового звання та характеру попередньої служби, перебувають на посадах рядового складу та носять форму одягу і знаки розрізнення, встановлені для зазначеної категорії військовослужбовців. Під час відбування покарання засуджені позбавляються можливості присвоєння чергового військового звання, призначення на вищу посаду або переведення на нове місце служби. Вони залучаються до оплачуваної праці, мають п'ятиденний робочий тиждень, один день для виконання господарських робіт та один вихідний. Засуджені мають право на короткострокові та тривалі побачення, необмежені телефонні розмови, листування, телеграми, посилки та бандеролі. Також їм може бути наданий короткочасний виїзд за межі дисциплінарного батальйону. Окрім того, їм надається право на користування мережею Internet без обмеження в порядку, установленому командиром дисциплінарного батальйону. До засуджених застосовуються такі заходи заохочення: подяка; зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення; надання одного додаткового короткострокового побачення; нагородження цінним подарунком або премією в розмірі місячного грошового забезпечення; зарахування до тих засуджених військовослужбовців, хто виправляється; умовно-дострокове звільнення після відбування не менш як половини строку покарання. А також застосовуються такі дисциплінарні стягнення, як: зауваження; догана; сувора догана; призначення в наряд на роботу – до 5 днів у вільній від роботи і навчання час; арешт із триманням на гауптвахті – до 10 діб; виключення із числа тих, хто виправляється, яке застосовується як захід дисциплінар-

ного впливу, коли всі попередні стягнення не дали позитивного результату [12].

Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених військовослужбовців є: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, громадський вплив, військове навчання. За забезпечення соціально-виховної роботи, якості та ефективності її проведення відповідає заступник командира дисциплінарного батальйону по роботі з особовим складом. За охорону засуджених та дисциплінарного батальйону відповідають військовослужбовці військової служби правопорядку, які входять до складу роти охорони дисциплінарного батальйону [5]. Відповідно до Закону України "Про прокуратуру" нагляд за додержанням законів під час виконання цього покарання здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері [13].

А тепер розглянемо порядок і умови виконання та відбування покарання у вигляді тримання у військовому виправно-тренувальному центрі Великої Британії, де відбувають покарання військовослужбовці збройних сил Великої Британії. Цей центр є єдиною установою в місті Колчестер, що раніше була табором для військовополонених № 186 і єдиним збереженим військовим закладом із часів закриття острова МСТС Stonecutters Island у Гонконзі в 1976 р. Основи для відновлення МСТС як військового виправно-тренувального центру були закладені в 1983 р., а засуджені переїхали туди в 1986 р. У 1988 р. відбулося офіційне відкриття МСТС Colchester. МСТС є установою, що застосовує виправні заходи щодо персоналу: як до чоловіків, так і до жінок військовослужбовців, Королівських Військово-морських сил, Королівської морської піхоти та Військово-повітряних сил Великої Британії, а також цивільних осіб, засуджених до відбування покарання в МСТС, на яких поширюється дія Закону про збройні сили [14], відповідно до положень "Правил утримання під вартою і відбування покарань" 2009 р. (англ. *The Service Custody and Service of Relevant Sentences Rules*, 2009) [15].

Відповідно до вищезазначених нормативних актів у МСТС утримуються військовослужбовці та цивільні особи, засуджені до відбування покарання від 14 днів до 2 років. Залежно від перспективи подальшого проходження ними служби, їх розподіляють на три категорії:

1) військовослужбовці та працівники Королівських Військово-морських сил (англ. *Royal Navy*), Королівської морської піхоти (англ. *Royal Marines*), британської армії та Військово-повітряних сил Великої Британії (англ. *Royal Air Force*), які відбуватимуть покарання в роті **A** та залишаться на службі після відбуття покарання;

2) військовослужбовці та працівники Королівських Військово-морських сил (англ. *Royal Navy*), Королівської морської піхоти (англ. *Royal Marines*), Британської армії та Військово-повітряних сил Великої Британії (англ. *Royal Air Force*), які відбуватимуть покарання в роті **D** і мають бути звільнені зі служби після відбуття покарання;

3) особи, які утримуються під вартою або очікують результатів розслідування, або очікують розміщення в одній із тюрем Тюремної служби Її Величності (англ. *Her Majesty's Prison Service*), або установи для молодих правопорушників (англ. *Young Offender Institution*).

Затримані зазначених вище категорій утримуються окремо одна від одної протягом усього періоду тримання під вартою та відбування покарання. У МСТС можуть утримуватися до 284 затриманих [16]. На території МСТС функціонує освітнє крило для професійної

підготовки. Це локація зі спорудами, у якій функціонують військові навчальні заклади, оснащені сучасною матеріально-технічною базою. Вони сприяють виправленню і ресоціалізації засуджених. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених для кожної категорії засуджених різні й орієнтовані на їхні потреби. Наприклад, для засуджених категорії **A**, засоби виправлення спрямовані на військовий вишкіл і містять: щорічні військові навчальні випробування; заняття з покращення індивідуальних військових навичок та роботи в команді; курси лідерства; тренування спеціальних навичок; мова та математика (за потреби).

Щодо засуджених категорії **D** засоби виправлення, що застосовуються до них, спрямовані більше на розвиток їхнього потенціалу, самодостатності та відповідальності, забезпечуючи відповідну реабілітаційну підготовку, ніж орієнтовані на подальшу військову службу. Тому для них проводять такі заняття, як: курси маркетингу; проектна робота в місцевій та інших громадах; фермерське господарство; адаптацію до зміни місця проживання; мову та математику (за потреби); профорієнтацію.

Окрім заходів орієнтованих на різні категорії засуджених, МСТС забезпечує тренувальний режим для усіх засуджених, і залежно від строку покарання, включає в себе загальновійськову підготовку, а саме: 14-тижневий тренувальний цикл із військових предметів; однотижневий курс, спрямований на покращення військової дисципліни; щотижневу п'ятигодинну фізичну підготовку; заняття з підвищення стресостійкості; заняття з підвищення безпеки; курси охоронців; експедиції (для тих засуджених, що перебувають в центрі більше року); спільний курс для охоронців та засуджених щоб усунути усі можливі конфлікти між ними. Більше того, освітній центр при МСТС надає ще більше можливостей для навчання засуджених, включаючи комп'ютерні курси, бібліотеку, автомайстерню тощо [17].

Нагляд за додержанням законів під час відбування покарання в МСТС здійснює незалежна моніторингова рада, що складається з цивільних осіб, які не мають жодного стосунку до МСТС, та одного члена правління, офіцера у відставці з однієї зі структур, що входять до збройних сил Великої Британії. Раду призначає міністр оборони, яка і звітує перед ним. Їхня діяльність включає нагляд за додержанням передбачених законодавством вимог режиму, порядку та умов тримання, а також відбування покарань засудженими; огляд приміщень, у яких тримаються засуджені, моніторинг якості їхнього харчування та навчання, а також діяльності всіх інших частин та підрозділів МСТС; отримання скарг та запитів від засуджених.

Загалом діяльність моніторингової ради має дещо спільне з діяльністю Української спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері щодо питань нагляду за дисциплінарним батальйоном ЗСУ. Проте у Великій Британії існує практика додаткових перевірок МСТС, які проводить Інспекторат в'язниць Її Величності (англ. *HM Inspectorate of Prisons*) за запитом Міноборони. Така інспекція МСТС проводиться кожні два-три роки за згодою та запрошенням військових [18].

Висновки. Визначаючи результати порівняльно-правового аналізу і можливостей їх використання в нормотворчій діяльності, розвитку законодавства та його галузей, а також у правозастосовчій практиці, ми фокусуємось на позитивних практиках виправлення і ресоціалізації військовослужбовців, що притаманні обом установам. Вони проявляються в зменшенні рецидивів. Адже відповідно до звіту МСТС за 2020 рік кількість засуджених повторно становить 20 осіб із 391 особи, які

відбували покарання в 2020 р., що становить приблизно 5 % від загальної кількості. Лише три особи засуджені втретє [19]. Показник у 5 % рецедиву засуджених, які відбували покарання в МСТС, на наш погляд, ілюструє ефективність роботи МСТС. До того ж, впровадження офіційного вебсайту дисциплінарного батальйону, на зразок того, що функціонує в МСТС, що містить усю необхідну інформацію щодо діяльності та статистичних звітів МСТС і може значно підвищити рівень прозорості діяльності батальйону та слугувати додатковим засобом моніторингу для суспільства, правозахисників та науковців.

Проведений порівняльний аналіз засвідчив необхідність реформовування дисциплінарного батальйону в Україні, узявши за основу принципи функціонування МСТС, з метою розширення як матеріально-технічної бази, так і новацій, пов'язаних із такими курсами, як "спільні курси для охоронців та засуджених, щоб усунути всі можливі конфлікти між ними". Варто зауважити, що в обох правових інституціях основною метою такого покарання є свідоме відновлення засудженого військовослужбовця в соціальному статусі повноправного члена суспільства та повернення його до лав військової служби. Застосовані методи проведення порівняльно-правового дослідження дозволяють дійти висновку, що хоча дисциплінарні батальйони (в Україні та МСТС) були утворені майже в один період (у 1992 та в 1988 рр., відповідно), проте сучасний вигляд дисциплінарний батальйон України отримав лише в 2003 р. з перепідпорядкуванням до Військової служби правопорядку. Попри схожі часові періоди формування, законодавчо МСТС охопив більшу кількість суб'єктів відбування такого виду покарання, оскільки він у Великій Британії поширюється і на цивільних осіб, які підпадають під дію Закону про збройні сили. Зважаючи на таку особливість, ми також вважаємо за доцільне розглянути можливість внесення змін до ст. 62 КК України з метою подальшого розширення сфери застосування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, а саме, врахувати НАКАЗ (курсив авт.) Міноборони від 25.10.2016 р. № 560 "Про затвердження Положення про воєнізовану охорону об'єктів Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, Інструкції з організації та несення вартової служби воєнізованого охороною на об'єктах Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту", та кількість держслужбовців і працівників, яких ще в 2020 р. налічувалося більше 50 тис. осіб [20], і які наразі, не підпадають під дію ст. 62 КК України. Ураховуючи вищезазначене, пропонуємо викласти ст. 62 КК України в такій редакції: по-перше, її назву змінити на – "**Стаття 62. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та співробітників Військових формувань**"; по-друге, внести зміни до ч. 1 ст. 62, доповнивши після слів "**призваним на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (окрім військовослужбовців-жінок)**", – "**співробітників Військових формувань, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також, якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважає за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк**".

У подальшому збільшення чисельності ЗСУ може призвести до збільшення засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, а отже, варто розглянути практику Великої Британії щодо можливості створення додаткових незалежних суб'єктів моніторингу та конт-

ролю за порядком та умовами відбування покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні. Наприклад, моніторингова рада, до складу якої увійшли б як представники Міністерства оборони України, Міністерства у справах ветеранів України, Міністерства юстиції України, так і міжнародних правоохоронних організацій. Створення освітніх центрів при дисциплінарному батальйоні, подібно до тих, що функціонують при МСТС, також варте уваги з боку Міністерства оборони України, оскільки кількість нових зразків озброєння, що постійно прибуває в Україну, вимагає наявності професійно підготовлених військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва : НОРМА, 1996. 432 с.
2. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. Москва : Наука, 2003. 486 с.
3. Військовослужбовці Військової служби правопорядку у ЗС України святкуватимуть 5-ту річницю з дня заснування цієї служби // Урядовий портал. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=75515447 (дата звернення: 21.09.2022).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 24.12.2022).
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15> (дата звернення: 24.12.2022).
6. Про Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України : Указ Президента України від 05 квіт. 1994 р. № 139/94. Дата оновлення: 26.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/139/94> (дата звернення: 24.12.2022).
7. Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Наказ Міністра оборони України від 29 лист. 2004 р. № 567. Дата оновлення: 17.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1572-04> (дата звернення: 24.12.2022).
8. Стаття 17. Дисциплінарний батальйон // НПП Юрисконсульт. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/uiik/98-uiik/6293-17.html> (дата звернення: 23.12.2022).
9. Президент підписав закон щодо призову на військову службу резервістів у особливий період // Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-r-68077?fbclid=IwAR10KfK1zn25pcc9GVtaZ-rjq4DonDHIqgCDru4mfrcWxWXQkHwxciarTo> (дата звернення: 21.12.2022).
10. Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Наказ Міноборони України від 04.06.2021 р. № 155. Дата оновлення: 25.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1124-21> (дата звернення: 24.12.2022).
11. Загальна характеристика виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні // Мега-Інфо - Юридичний портал № 1. URL: <http://surf.li/eedvui> (дата звернення: 24.12.2022).
12. Порядок відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців // WikiLegalAid. URL: <http://surf.li/eeeear> (дата звернення: 20.12.2022).
13. Про прокуратуру : Закон України від 05 лист. 1991 р. № 1789-XII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1789-12> (дата звернення: 24.12.2022).
14. Armed Forces Act 2006 // Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents> (дата звернення: 24.12.2022).
15. The Service Custody and Service of Relevant Sentences Rules 2009 // Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2009/1096/part/3/made> (дата звернення: 24.12.2022).
16. The Military Corrective Training Centre // The British Army. URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/adjutant-generals-corps/provost/military-provost-staff/mctc/> (дата звернення: 24.12.2022).
17. A Guide to the MCTC // The British Army. URL: <https://www.army.mod.uk/umbraco/Surface/Download/Get/4789> (дата звернення: 24.12.2022).
18. HM Inspectorate of Prisons // Ministry of Justice. URL: <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprison/about-our-inspections/> (дата звернення: 22.12.2024).
19. Annual Report of the Independent Monitoring Board for the Military Corrective Training Centre Colchester // The British Army. URL: <https://www.army.mod.uk/umbraco/Surface/Download/Get/22342> (дата звернення: 24.12.2022).
20. Міноборони уточнило чисельність Збройних Сил України // Ukrainian Military Pages. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2020/08/zsu.html> (дата звернення: 24.12.2022).

References

1. Tikhomirov Y.A. (1996). A course on comparative jurisprudence. Moscow: NORMA [In Russian].
2. Kovalchenko I. D. (2003). Methods of historical research (2nd ed). Moscow: Nauka [In Russian].
3. Servicemen of the Military Police of the Armed Forces of Ukraine will celebrate the 5th anniversary of the establishment of this service (2007). http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=75515447 [In Ukrainian].
4. The Criminal Code of Ukraine: Law on April 5, 2001 No 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. The Criminal Executive Code of Ukraine: Law on July 11, 2003 No 1129-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. On the Disciplinary Battalion in the Armed Forces of Ukraine: Decree of the President of Ukraine on April 5, 1994 No 139/94. <https://zakon.rada.gov.ua/go/139/94>
7. On the approval of the Instructions on the procedure for serving the sentence of convicted servicemen in the form of detention in a disciplinary battalion: Order of the Minister of Defense of Ukraine on November 29, 2004 No 567. <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1572-04>
8. Article 17. Disciplinary battalion. People's legal portal "Jurisconsult" (2022). <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/uiik/98-uiik/6293-17.html>
9. The President signed the law on the conscription of reservists for military service in a special period (2021). <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-r-68077?fbclid=IwAR10KfK1zn25pcc9GVtaZ-rjq4DonDHLqgCDrU4mfrCWXQkHwxxciapTo>
10. On the approval of the Procedure for serving the sentence of convicted servicemen in the form of detention in a disciplinary battalion: Order of the Minister of Defense of Ukraine on June 04, 2021 No 155. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1124-21?lang=en#Text>
11. General characteristics of execution of punishment in the form of detention in the disciplinary battalion (2019). <http://surl.li/eedwu>
12. The procedure for serving a sentence in the form of detention of military personnel in the disciplinary battalion (2022). <http://surl.li/eeeap>
13. On General Prosecutor's Office: Law of Ukraine on November 5, 1991 No 1789-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1789-12>
14. Armed Forces Act 2006 (2006). <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>
15. The Service Custody and Service of Relevant Sentences Rules 2009 (2009). <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2009/1096/part/3/made>
16. The Military Corrective Training Centre. <https://www.army.mod.uk/who-we-are/corps-regiments-and-units/adjutant-generals-corps/provost/military-provost-staff/mctc/>
17. A Guide to the MCTC (2016). <https://www.army.mod.uk/umbraco/Surface/Download/Get/4789>
18. HM Inspectorate of Prisons. <https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmprisons/about-our-inspections/>
19. Annual Report of the Independent Monitoring Board for the Military Corrective Training Centre Colchester (2021). <https://www.army.mod.uk/umbraco/Surface/Download/Get/22342>
20. Міноборони уточнило чисельність Збройних Сил України (2020). <https://www.ukrmilitary.com/2020/08/zsu.html>

Надійшла до редколегії 26.12.22

V. Nesterenko, PhD Stud.
 nes778731@gmail.com
 ORCID ID 0000-0002-6113-6548
 ResearcherID Web of Science: HIR-7015-2022
 Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

DETENTION IN THE DISCIPLINARY BATTALION: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF PUNISHMENT IN UKRAINE AND IN GREAT BRITAIN

This article is devoted to a comparative legal analysis of the procedure and conditions of execution and serving of punishment in the form of detention in a disciplinary battalion in Ukraine and punishment in the form of detention in a military corrective training center in Great Britain. Legal regulation of the responsibility of servicemen for committing offenses is reflected in the laws on the Armed Forces and articles of normative legal documents, such as criminal codes of different countries of the world. The current state of the reform of the Armed Forces of Ukraine against the background of the Russia's military aggression on the sovereign territory of Ukraine leads to a more thorough analysis of the existing system of servicemen' punishment for offenses committed by them, and any issue related to bringing the national Armed Forces to NATO standards is of high public interest and has a privileged significance. The conducted comparative legal analysis of the procedure and conditions of execution and serving of punishment in the form of detention in a disciplinary battalion in Ukraine and a similar unit of the Armed Forces of a NATO member country will provide scholars and other interested parties with an objective analysis of the effectiveness of this type of punishment, ensure the quality of execution of this type of punishment and inform national legislators about the existing models of functioning of this type of punishment. According to the results of this study, we proposed directions for the development of the disciplinary battalion of Ukraine, as well as measures for correction and re-socialization of convicted servicemen, which will meet the needs of the servicemen themselves and ensure the protection of their rights and interests, as well as contribute to the formation of mechanisms of legal socialization and law-abiding behavior in their personality. Thus, the positive practices of correction and re-socialization of servicemen, quantitative indicators of recidivism, peculiarities of the material and technical base of the military corrective training center in Great Britain, proposed amendments to the legislation, as well as options for additional independent subjects of monitoring and control over the order and conditions of serving the sentence in the form of detention in a disciplinary battalion were highlighted.

Keywords: correction, criminal offenses, disciplinary battalion, military corrective training center, punishment, servicemen.

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.37-40>В. Пашинський, д-р юрид. наук, доц.
vpash64@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-7349-2227

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
Д. Ступак, ад'юнкт

dmytrostupak@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-6514-5345

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану. Досліджено наукові погляди щодо таких правових категорій, як "правове забезпечення" та "адміністративно-правове забезпечення" у різних сферах суспільних відносин. Розглянуто поняття "адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану" та встановлено його ключові ознаки, а саме: здійснюється спеціальними суб'єктами забезпечення зазначеного правового режиму, повноваження яких визначені законодавством; регулюється нормами адміністративного права; реалізовується за допомогою спеціального інструментарію (механізмів, заходів); діяльність суб'єктів публічного управління полягає у прийнятті законів, підзаконних нормативно-правових актів та їх реалізації. Запропоновано авторське визначення поняття адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану як врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади щодо правового регулювання суспільних відносин, правового забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану з метою захисту прав і свобод людини, оборони держави в разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України. Встановлено, що сутністю адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану є забезпечення умов для досягнення цілей запровадження такого правового режиму, а також забезпечення регулювання, реалізації, охорони і захисту суспільних відносин в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *правове забезпечення, адміністративно-правове забезпечення, правовий режим воєнного стану, адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану, ознаки адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації в Україні було запроваджено правовий режим воєнного стану, оскільки саме він є єдиним юридичним засобом у державі, за допомогою якого створюються умови для відсічі збройної агресії, усунення загрози небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності. Ефективність досягнення мети зазначеного правового режиму прямо залежить від належного рівня його адміністративно-правового забезпечення. З огляду на зміну рівня загрози національній безпеці суттєві порушення суспільних відносин механізми адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану потребують удосконалення, що неможливе без теоретичного дослідження його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах, у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, активізувалися дослідження питань адміністративно-правового забезпечення різних сфер суспільних відносин, у тому числі у сфері оборони, серед яких можна виділити наукові роботи В. Пашинського, В. Шульгіна, В. Голуба, В. Сірко, В. Бойко, І. Подберезних, О. Брусакової, О. Стасюка, О. Косілової, О. Надьон та інших. Однак питання адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану у вітчизняній юридичній науці не досліджувалися.

Мета статті. Через дослідження поглядів науковців щодо розуміння поняття "правове забезпечення", "адміністративно-правове забезпечення" та з'ясування ознак адміністративно-правового режиму воєнного стану визначити сутність та сформулювати поняття "адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану".

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення державних інституцій, діяльність яких спрямована на захист інтересів держави, у першу чергу інтересів людини і громадянина, від внутрішніх та зовнішніх загроз будь-якого характеру, у тому числі і військового, є основним напрямом діяльності держави. Зміни безпекової

ситуації в світі зумовлюють постійні процеси вдосконалення системи органів державної влади та складових сил безпеки та оборони країн з метою приведення їх відповідно до потенційних загроз національній безпеці та забезпечення захисту національних інтересів. Не виняток і Україна, де зазначені процеси прискорені збройною агресією Російської Федерації та введенням у країні правового режиму воєнного стану, адміністративно-правове забезпечення якого забезпечує його реалізацію.

Із метою формування власної позиції щодо поняття "адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану" вважаємо за необхідне розглянути такі базові правові категорії, як "правове забезпечення" та "адміністративно-правове забезпечення". Юридична конструкція "правове забезпечення" має широку сферу застосування як в наукових працях, так і в нормативних актах з регулювання різних сфер суспільних відносин. Однак, зважаючи на універсальність цієї юридичної категорії, навіть енциклопедичне визначення поняття "правове забезпечення" на теперішній час відсутнє. Зокрема, О. Брусакова під правовим забезпеченням державного регулювання в галузі авіаційного транспорту розуміє сукупність нормативно-правових актів, положення яких здійснюють регуляторний вплив на публічно-правові відносини, що виникають між суб'єктами та об'єктами авіаційної діяльності, встановлюють загальні правила поведінки під час перевезення за допомогою повітряного транспорту пасажирів та вантажів, надання інших авіаційних послуг, проектування, виробництва та обслуговування авіаційного транспорту [1, с. 116]. На думку О. Стасюка, правове забезпечення – це сукупність заходів, що застосовуються органами публічної влади з метою створення сприятливих умов для реалізації громадянами своїх прав, свобод і законних інтересів, їх охорони та захисту, а також надання гарантій забезпечення їх здійснення заради належного упорядкування суспільних відносин [2, с. 173].

Дослідження поняття правового забезпечення здійснювалось також у військовій сфері. Науковець галузі військового права В. Шульгін під правовим забезпеченням розуміє комплекс правових заходів і засобів, що здійснюються юридичними службами (фахівцями – юристами) Міністерства оборони України та Збройних сил України з метою участі в реалізації державної правової політики у сфері оборони і військового будівництва [3, с. 76]. Аналіз поглядів науковців дає можливість виділити ключові ознаки правового забезпечення, а саме: здійснення його органами публічної влади; регулювання суспільних відносин у сфері діяльності органу публічної влади; здійснення за допомогою заходів та способів визначених законодавством. Виходячи із зазначеного під правовим забезпеченням в цілому слід розуміти діяльність органів публічної влади щодо регулювання суспільних відносин за допомогою нормативно-передбачених заходів та способів.

Необхідно звернути увагу, що адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану слід розглядати як один із видів правового забезпечення. Оскільки сфера оборони держави в сучасній юридичній науці постає в значенні комплексного суспільного державно-правового явища, інтегрованого об'єкта права, елементи якого пронизують всі сфери суспільного життя, адміністративно-правове забезпечення її належного функціонування здійснюється правовими нормами та засобами публічного права, передусім адміністративного, серед яких ключову роль відіграють норми військового адміністративного права [4, с. 254].

Аналіз наукових підходів до розуміння поняття адміністративно-правового забезпечення свідчить про відсутність єдиних підходів серед науковців, оскільки всі погляди формувалися авторами в розрізі окремих напрямів наукових досліджень та в різних сферах суспільних відносин [4–9]. Однак їх дослідження дозволить виявити спільні ознаки, з'ясувати сутність та сформулювати поняття "адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану". Зокрема, В. Сірко, досліджуючи відносини у сфері волонтерської діяльності, під її адміністративно-правовим забезпеченням розуміє здійснюване уповноваженими суб'єктами за допомогою норм адміністративного права через спеціальний механізм упорядкування, закріплення, реалізації, захисту та охорони суспільних відносин у сфері волонтерства [5, с. 6].

У свою чергу, В. Бойко вважає, що адміністративно-правове забезпечення ефективності функціонування судової влади України – це регламентована законодавством діяльність судової публічної адміністрації, яка здійснюється шляхом прийняття публічних приписів, координування протилежних суб'єктів публічної адміністрації та вчинення інших владно-розпорядчих дій, що спрямовані на реальну ефективність та створення належних умов для функціонування судової влади з метою захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, суспільства та держави [6, с. 99].

О. Надьон адміністративно-правовим забезпеченням фінансової безпеки банків називає впорядкування суспільних відносин у сфері фінансової безпеки банків уповноваженими на те державною суб'єктами зі створення правових умов закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту економічних прав, свобод і законних фінансових інтересів банків та їхніх контрагентів шляхом протидії загрозам з метою стійкого розвитку, а також їх юридичного закріплення за допомогою правових норм [7, с. 7].

І. Подберезних, здійснюючи наукове дослідження у сфері національної безпеки, дійшла висновку, що адмі-

ністративно-правове забезпечення національної безпеки – це комплексний інститут адміністративного права, який є невід'ємною та провідною складовою правового забезпечення національної безпеки, опосередкований вертикальними і горизонтальними зв'язками, поєднує однорідні суспільні відносини щодо створення всіх умов для безпечного існування громадян у межах держави та захисту їх від будь-якої зовнішньої агресії, а також збереження держави загалом як головної цінності, що здійснює охорону своїх громадян від усіх видів небезпеки [8, с. 19].

Слушною є позиція І. Шопіної, відповідно до якої адміністративно-правове забезпечення становить систему адміністративно-правових засобів та способів і процедур їх легалізації, що здійснюється з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин [9, с. 143-144].

Найбільш розгорнуте визначення адміністративно-правового забезпечення дає В. Пашинський, досліджуючи питання оборони держави. Науковець під адміністративно-правовим забезпеченням розуміє регламентовану адміністративно-правовими нормами системну діяльність суб'єктів забезпечення оборони, насамперед діяльність суб'єктів публічного управління щодо адміністративно-правового регулювання, реалізації, охорони та захисту суспільних відносин у сфері оборони, гарантування прав і законних інтересів усіх суб'єктів правовідносин, спрямовану на створення необхідних умов для оборони держави в разі збройної агресії [10, с. 254].

Слід зауважити, що особливої уваги в ході наукових досліджень під час розгляду поняття та сутності адміністративно-правового забезпечення приділяється значенню нормам адміністративного права. Така увага обумовлена тим, що саме за їхньою допомогою здійснюється правове регулювання діяльності суб'єктів публічного управління, наділення їх необхідними повноваженнями, визначення механізмів та інструментів, за допомогою яких регулюються суспільні відносини. З чого можна зробити ще один висновок, що адміністративно-правові норми є основним засобом, за допомогою якого здійснюється адміністративно-правове забезпечення, у тому числі адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану. До решти належать такі засоби, як: прийняття та видання законів, підзаконних нормативно-правових актів, індивідуальних актів управління суб'єктів забезпечення правового режиму, а також здійснення правозастосовної діяльності з їхнього боку.

Розглянуті підходи науковців щодо розуміння поняття адміністративно-правового забезпечення об'єднані такими загальними рисами: здійснюється уповноваженими суб'єктами адміністративно-правового забезпечення, переважно суб'єктами публічного управління; об'єктом адміністративно-правового забезпечення є суспільні відносини; регулюється адміністративно-правовими нормами; реалізовується в межах законодавчо-визначених повноважень.

З метою формування поняття адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану необхідно також встановити специфічні риси правового режиму, що розглядається. У більшості випадків у науковій літературі використовується поняття правового режиму воєнного стану, визначене у спеціальному законі. Відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній

незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [10].

В Юридичній енциклопедії воєнний стан визначено як особливий стан, порядок управління, що запроваджується на всій території держави чи в окремих її місцевостях у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози воєнного нападу [11 с. 502]. В. Голуб під адміністративно-правовим режимом воєнного стану розуміє встановлений Конституцією та законами України спеціальний порядок нормативного регулювання діяльності суб'єктів правовідносин, який полягає в наданні відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасовому, зумовленому загрозою обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [12, с. 11].

Отже, до специфічних рис правового режиму воєнного стану слід віднести підставу його запровадження, окреслене коло суб'єктів забезпечення правового режиму – публічну владу, мету введення правового режиму та механізм її досягнення, а саме: наділення повноваженнями зазначених суб'єктів на запровадження спеціальних заходів та, відповідно, примусу всіх суб'єктів правовідносин до їх виконання. Слід зауважити, що здійснення з боку держави жорсткого регулювання суспільних відносин під час запровадження правового режиму воєнного стану обумовлено тим, що підставою його введення є загроза державній незалежності, а отже, як наслідок, життю, здоров'ю, недоторканості та безпеці людини.

Виходячи з вищенаведеного, можна виділити такі характерні ознаки адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану: регулюється спеціальним законодавством, переважно нормами адміністративного права; здійснюється спеціальними суб'єктами забезпечення зазначеного правового режиму, повноваження яких законодавчо-визначені; суб'єкти забезпечення особливого правового режиму наділяються повноваженнями, необхідними для досягнення мети його запровадження; реалізовується за допомогою спеціального інструментарію (механізму, заходів); застосовуються в переважній більшості імперативні методи правового регулювання; можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина та законних інтересів юридичних осіб.

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану за допомогою адміністративно-правових норм створює умови для реалізації суб'єктами забезпечення зазначеного правового режиму цілей його запровадження, які відображають його сутність, а саме: забезпечення та захист прав і свобод людини, що здійснюється суб'єктами публічного управління та забезпечення правового режиму воєнного стану в межах повноважень, визначених законодавством, використовуючи

спеціальні правові механізми. Діяльність суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану в цілому полягає в нормотворчій та правозастосовній діяльності.

Висновки. Отже, адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану має на меті за допомогою правових механізмів забезпечити регулювання, реалізацію, охорону і захист суспільних відносин в умовах воєнного стану. Під адміністративно-правовим забезпеченням правового режиму воєнного стану слід розуміти врегульовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади щодо правового регулювання суспільних відносин, правового забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану з метою захисту прав і свобод людини, оборони держави в разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності і територіальній цілісності України.

Список використаних джерел

1. Брусакова О. Правове забезпечення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту // Підприємництво, господарство і право, 2020. № 9. С. 114–117.
2. Стасюк О.Л. Сутність адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції української держави // Прикарпатський юрид. вісн., 2017. № 5. С. 172–175.
3. Шульгін В.В. Актуальні питання правового забезпечення військової діяльності : конспект лекцій з курсу для підготовки слухачів юридичного профілю навчання за програмою магістрів Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : РВЦ "Військовий інститут", 2008. 364 с.
4. Пашинський В.І. Адміністративно-правове забезпечення оборони України // Порівняльно-аналітичне право, 2017. № 6. С. 252–254.
5. Сірко В.С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спец. 12.00.07: адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеса, 2018. 23 с.
6. Бойко В. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України // Підприємництво, господарство і право, 2020. № 1. С. 96–100.
7. Надьон О.В. Адміністративно-правове забезпечення фінансової безпеки банків України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спец. 12.00.07, спец.: адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2017. 27 с.
8. Підберезних І.Є. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук, спец. 12.00.07: адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дніпро, 2022. 33 с.
9. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України // Наука і правоохорона, 2018. № 4. С. 143–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2018_4_19. (дата звернення: 25.12.22).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради, 2015. № 28. Ст. 250. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 21.12.2022).
11. Юридична енциклопедія. В 6 т. Редкол. Ю.О. Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. 650 с.
12. Голуб В.О. Становлення та розвиток інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юрид. наук : спец. "12.00.07" адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2017. 11 с.

References

1. Brusakova O. (2020). Legal provision of state regulation in the field of air transport. *Entrepreneurship, economy and law*. No. 9. P. 114-117. [in Ukrainian]
2. Stasyuk O.L. (2017). The essence of administrative and legal support for the implementation of the human rights function of the Ukrainian state. *Subcarpathian Law Herald*. No. 5. P. 172-175. [in Ukrainian]
3. Shulgin V.V. (2008). Current issues of legal support of military activity: a summary of lectures from the course for training students of the legal profile of the master's program of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Editorial and Publishing Center "Military Institute", 364 p. [in Ukrainian]
4. Pashynsky V.Y. (2017). Administrative and legal provision of the defense of Ukraine. *Comparative and analytical law*. No. 6. P. 252-254. [in Ukrainian]
5. Sirko V.S. (2018). Administrative and legal support of volunteering in Ukraine: autoref. thesis for obtaining the scientific degree of candidate of juridical sciences. 23 p. [in Ukrainian]

6. Boyko V. (2020). The concept and content of administrative and legal support for the effectiveness of the functioning of the judicial power of Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*. No. 1. P. 96–100. [in Ukrainian]

7. Nadiou O.V. (2017). Administrative and legal provision of financial security of Ukrainian banks: Extended abstract of candidate's thesis. 27 p. [in Ukrainian]

8. Podbereznykh I.E. (2022). Administrative and legal provision of national security: comparative and legal analysis: autoref. thesis for obtaining the scientific degree of doctor of legal sciences. 33 p. [in Ukrainian]

9. I.M. Chopina (2018). The phenomenon of administrative and legal support in the administrative law of Ukraine. *Science and law enforcement*. No. 4. P. 143-145. [in Ukrainian]

10. On the legal regime of martial law. № 389-VIII. (2015, May, 12). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

11. Legal encyclopedia: In 6 vols. (1998). S. Shemshuchenko (chief editor) and others. 650 p. [in Ukrainian]

12. Golub V.O. (2017). Formation and development of the institution of the administrative-legal regime of martial law: author's abstract. thesis for obtaining the scientific degree of candidate of law. 11 p. [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії 30.01.23

V. Pashynskiy, Dr. Sci. (Law), Assoc. Prof.

vpash64@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-7349-2227

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

D. Stupak, PhD Stud.

Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The issue of administrative and legal support of the legal regime of martial law was considered. Scientific views on such legal categories as "legal provision" and "administrative-legal provision" in various spheres of social relations have been studied. The concept of "administrative and legal support of the legal regime of martial law" is considered. The key features of the administrative and legal support of the legal regime of martial law are established, namely: the support of the specified legal regime is carried out by special entities whose powers are defined by legislation; regulated by the norms of administrative law; implemented using special tools (mechanisms, measures); the activity of public administration subjects consists in the adoption of laws, subordinate regulatory legal acts and their implementation. Based on the results of the research, the author's definition of the concept of administrative and legal support of the legal regime of martial law is proposed as the activity of authorized subjects of public power in relation to the legal regulation of social relations, legal support for the implementation of the measures of the legal regime of martial law, regulated by the norms of administrative law, with the aim of protecting human rights and freedoms, defense of the state in case of armed aggression or threat of attack, danger to the state independence and territorial integrity of Ukraine. It has been established that the essence of the administrative and legal provision of the legal regime of martial law is the provision of conditions for achieving the goals of its introduction, as well as the provision of regulation, implementation, protection and protection of social relations in the conditions of martial law.

Keywords: legal support, administrative-legal support, legal regime of martial law, administrative-legal support of the legal regime of martial law, signs of administrative-legal support of the legal regime of martial law.

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.41-45>А. Цьоменко, асп.
alina.tsmnk@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5615-7838

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ГРОМАДЯН ТА ЇХНЯ КЛАСИФІКАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Присвячено питанням визначення персональних даних громадян та їх класифікації у сучасній доктрині адміністративного права. Наголошено, що у вітчизняній юридичній науці триває пошук моделі правового механізму регулювання відносин із захисту персональних даних, яка узгоджувалася б з міжнародно-правовими стандартами, гарантувала б ефективний захист прав і свобод людини та громадянина, що має стати частиною імплементації національної правової системи у спільний європейський правовий простір. Зазначено, що адміністративно-правове забезпечення відносин обігу та обробки персональних даних полягає у впливі на такі відносини юридичних засобів адміністративно-правового характеру. Аналіз доктринальних визначень демонструє багатогранність визначення персональних даних, у чому і знаходить своє відображення їхня соціально-правова природа. Визначено, що персональні дані громадян – це будь-яка інформація в об'єктивізованій формі, що дає можливість визначити її інформаційне джерело, і стосується суб'єкта даних, тобто ідентифікованої або такої, що піддається ідентифікації фізичної особи (громадянина) та відносно якої органи публічної влади й інші уповноважені суб'єкти наділені суб'єктивним обов'язком забезпечення належного рівня організаційно-правової охорони та захисту. Наголошено, що персональним даним громадян властиві такі ознаки, як: інформаційний зміст, тобто персональні дані, з точки зору більшості науковців, виступають як відомості чи сукупність відомостей (включає будь-яку інформацію) про особу; ідентифікуюча властивість; фіксована форма та відображення в певному джерелі (носії даних); невичерпність; набувають правового режиму персональних даних із початком обробки, тобто будь-якої дії або сукупності дій таких, як: збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем. Відштовхуючись від аналізу правової природи персональних даних з позиції галузі адміністративного права, доктринальних підходів і міжнародно-правового регулювання, наведено підхід щодо виділення їх видів. Запропоновано розділити персональні дані громадян на групи, використовуючи критерії їхнього змістового наповнення та рівня встановленої "доступності": загальні (або загальнодоступні), спеціальні та біометричні. Водночас різновидами біометричних персональних даних громадян виступають генетичні дані про особу та дані, що стосуються здоров'я, або медичні персональні дані громадян.

Ключові слова: адміністративне право, персональні дані, забезпечення захисту персональних даних громадян, органи влади, класифікація, види персональних даних.

Актуальність проблеми. У сучасному інформатизованому світі персональні дані фізичних осіб набули особливо важливого значення як самодостатня соціальна цінність та об'єкт правового регулювання. Формування персональних даних як наукової категорії в адміністративному праві тісно пов'язане з ідеєю захисту приватного життя, яка в умовах розвитку інформаційного суспільства все частіше наражається на різні види загроз. Власне, бажання забезпечити належний рівень захисту особистості від інформаційних загроз наштовхнуло на ідею контролю за оборотом інформації про громадян – їхніх персональних даних, виділивши їх в особливий вид інформації, яка потребує публічно-правового захисту. Ставлення до персональних даних на рівні правової політики та юридичної доктрини визначається єдиними підходами для більшості країн світу. Інститут персональних даних визначається своєю комплексністю, охоплюючи елементи, властиві для предмета правового регулювання галузі конституційного, цивільного та адміністративного права.

У вітчизняній юридичній науці триває пошук моделі правового механізму регулювання відносин із захисту персональних даних, яка узгоджувалася б з міжнародно-правовими стандартами, гарантувала б ефективний захист прав і свобод людини та громадянина, що, зрештою, має стати частиною імплементації національної правової системи у спільний європейський правовий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам особливостей відносин щодо сприяння забезпечення захисту персональних даних громадян суб'єктами публічної адміністрації сьогодні присвячена незначна кількість наукової публіцистики. Сутність персональних даних і окремі аспекти їхнього правового захисту досліджували такі вчені: М. Різак [1], В. Брижко [2], Н. Камінська [3], Г. Муляр [4], А. Новицький [5], А. Пазюк [6], І. Сенюта [7],

О. Селезньова [8]. Зазначимо, що значна кількість сучасних досліджень акцентує увагу на приватно-правових аспектах захисту прав персональних даних громадян, залишаючи малодослідженим адміністративно-правові аспекти забезпечення захисту персональних даних.

Мета дослідження – аналіз доктринальних підходів до визначення персональних даних громадян та їх класифікації в теорії сучасного адміністративного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи персональні дані з позиції адміністративно-правової теорії, насамперед необхідно зробити акцент на тому, що вони виступають об'єктом адміністративно-управлінського характеру, а отже, входять у такий якості до сфери компетенції окремих суб'єктів адміністративно-правової діяльності. Термін "персональні дані" знаходить своє широке закріплення на рівні нормативно-правового регулювання в змісті окремих законодавчих і підзаконних актів, а також знаходить своє широке тлумачення на рівні правової доктрини як правова наукова категорія. Впровадження сучасних технологій обробки інформації є необхідним фактором соціального та економічного розвитку України, її післявоєнної відбудови після здобуття перемоги над російським агресором. Зазначений процес стає незворотною вимогою часу. З іншого боку, ці процеси супроводжуються зростанням кількості інформаційних систем та обсягів даних, що містяться в них, у тому числі й персональних даних. Справа полягає в тому, що з розширенням спектра послуг, що надаються публічним і приватним секторами, зростає й автоматизована обробка інформації приватного характеру. Незважаючи на те, що комп'ютеризація несе з собою соціальні та економічні вигоди, вона також породжує і небезпеку появи зловживання інформацією, наслідки якої можуть завдати набагато більших збитків індивіду та державі в цілому, ніж при старих методах "ручної" обробки інформації.

© Цьоменко А., 2023

У сучасній науковій літературі питанням визначення персональних даних присвячено праці представників різних галузей права. Проте, незважаючи на певні особливості викликані галузевою специфікою досліджень, спільною є позиція щодо взаємозв'язку між категорією "персональні дані" та рівнем розвитку сучасної цивілізації [9], її переходом у постіндустріальну (цифрову) якість та відповідного зростання значення інформації як основного ресурсу [10]. Адміністративно-правове забезпечення відносин обігу та обробки персональних даних полягає у впливі на такі відносини юридичних засобів адміністративно-правового характеру. Тому управління в цій галузі реалізується через норми адміністративного права і його підгалузей, адміністративно-правових інститутів, адміністративно-правових актів, у яких закріплюється положення загального й індивідуального характеру та спрямування [1].

Сьогодні в правовій доктрині сформовано різні теоретичні підходи до розуміння персональних даних. Часто вони відповідають галузевому підходу та предметам відповідного правового регулювання. Зокрема, Н. Камінська наголошує, що трактування поняття "персональні дані" у законодавстві України здійснюється через правові категорії "інформація про особу" і безпосередньо "персональні дані" [3]. Р. Концевой вказує, що фактично персональні дані – це будь-які конкретні відомості про фізичну особу, такі як: ім'я, вік, місце роботи, місце проживання, освіта тощо [11].

Із позицій взаємодій учасників відносин щодо персональних даних М. Саєнко зазначає, що "під поняттям персональні дані варто розуміти дані про живу людину, котра ідентифікована або може бути ідентифікована на основі цих даних чи на основі додаткової інформації, що може потрапити до особи, яка контролює дані, що містять вираження становлення до цієї людини й указівку на певну мету або плани стосовно цієї людини з боку особи, яка контролює дані, або іншої особи" [12, с. 103]. На думку В. Речицького, персональні дані – це юридичний термін спеціального призначення. Він означає не просто конфіденційну інформацію, а її конкретний тип, різновид [13, с. 25]. В. Брижко зазначає, що "персональні дані – це окремі відомості про фізичну особу чи сукупність таких відомостей, що ідентифікують її або можуть ідентифікувати" [14, с. 168]. На думку Г. Виноградової, "персональні дані – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про фізичну особу" [15, с. 176].

А. Кардаш зазначає, що визначення категорії персональних даних має враховувати її співвідношення з поняттям "інформація про особу". При цьому інформація про особу може бути поділена на інформацію персоналізовану, за допомогою якої особа є ідентифікована або може бути ідентифікована, та неперсоналізовану або анонімну, за допомогою якої особу ідентифікувати неможливо [16]. На думку В. Василюк та С. Климчук, персональні дані слід розглядати як інформацію (зафіксовану на матеріальному носії) про конкретну особу, що ототожнена або може бути ототожнена з нею. Персональні дані науковці вважають біографічними та розпізнавальними дані, особисті характеристики, відомості про сімейний, соціальний стан, професію, службове та фінансове становище, стан здоров'я тощо [17, с. 117]. О. Брель вважає, що наведене визначення персональних даних у Законі України "Про захист персональних даних", незважаючи на відповідність міжнародній практиці, не є вичерпним і не дає чітких критеріїв того, які саме дані про фізичну особу можна вважати персональними [18, с. 220].

О. Дяковський наголошує, що персональні дані необхідно визначати через їхню ідентифікуючу властивість як відомості чи сукупність відомостей про живу фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована з урахуванням встановленого законом поділу персональних даних [19, с. 55].

Використовуючи методологію синтезу, можемо виділити такі домінуючі ознаки, властиві персональним даним. *По-перше*, персональні дані, з точки зору більшості науковців, виступають як відомості чи сукупність відомостей (включає будь-яку інформацію) про особу. *По-друге*, персональні дані наділені такою якістю, як ідентифікуюча властивість. *По-третє*, персональні дані мають завжди фіксовану форму та знаходять своє відображення в певному джерелі (носії даних). *По-четверте*, персональні дані – це категорія, яка визначається своєю змістовою невичерпністю. *По-п'яте*, відомості про особу набувають правового режиму персональних даних із початком обробки персональних даних, тобто будь-якої дії або сукупності таких дій, як: збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем.

Персональні дані є структурованим утворенням. Персональні дані як будь-яке інше складне системне утворення містить численні елементи, які об'єднуються за певними критеріями в окремі підсистеми, що дозволяють здійснити їх класифікацію. З точки зору практики, класифікація важлива тому, що будь-яка система, сформована і перенесена з теоретичної сфери в реальне життя, допомагає структурувати поведінку учасників суспільних відносин, пов'язаних із цим систематизованим явищем. Наприклад, сформувані різні нормативно-правові заходи щодо захисту персональних даних певного виду з боку органів публічної влади та їхніх посадових осіб. Поведінка учасників цих відносин у такому разі також має чіткий системний характер, що втілюється як у сфері здійснення персональних даних громадян, так і у сфері їхнього захисту. М. Різак акцентує увагу на тому, що законодавством також не встановлено чіткої класифікації персональних даних. На основі аналізу нормативно-правового матеріалу, автор робить висновок про наявність таких основних категорій персональних даних: звичайні, спеціальні ("вразливі") та біометричні. Відповідно, для зменшення надмірного регулювання у сфері персональних даних та покращення комунікації в суспільстві, яке відбувається під стрімким розвитком та інтеграцією інформаційно-комунікаційних систем, М. Різак пропонує закріпити на законодавчому рівні таку класифікацію персональних даних: загальні персональні дані; спеціальні персональні дані; вразливі персональні дані [20].

Загальні персональні дані – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, а також інші персональні дані, які за згодою суб'єкта цих даних розміщені в загальнодоступних базах персональних даних і на момент їхнього обігу та/або обробки не були вилучені або знищені з цих баз; вразливі персональні дані – відомості про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, звинувачення у скоєнні злочину або засудження до кримінального покарання, а також дані, що стосуються здоров'я чи статевого життя; спеціальні персональні дані – персональні дані, що не входять до вразливих чи загальних персональних даних, межі обігу яких визначаються суб'єктом цих даних [20, с. 94].

За співвідношенням із метою використання запропоновано поділ персональних даних громадян на *повні, неповні та надмірні* (виходячи з тлумачення ст. 6 Закону "Про захист персональних даних"). Якщо повні дають можливість із високою ймовірністю ідентифікувати особу, то неповні відображають лише певні складові (напр., місце проживання або лише номер телефону). Надмірні персональні дані можуть містити як певну ідентифікуючу інформацію, так й інші відомості, що можуть бути корисними для суб'єкта їх використання (напр., художні або кулінарні смаки). Також є інші критерії та способи поділу персональних даних за різними критеріями: за змістом – біометричні та небіометричні; за ступенем доступу – конфіденційні та ті, що перебувають у загальному доступі.

Враховуючи закріплені підхід щодо широкого розуміння персональних даних, перелік таких класифікаційних критеріїв може бути продовжений. Більше того, кожна із таких класифікацій може мати наукове та (або) практичне значення. У контексті нашого дослідження доцільно персональні дані ділити на види таким чином, щоб відображати відмінності в їхньому правовому режимі. Отож пропонуємо розділити персональні дані громадян, використовуючи критерії їх змістового наповнення та рівня встановленої "доступності" на такі групи: *загальні* (або загальнодоступні), *спеціальні* та *біометричні*. До загальних належить персональна інформація, що становить базові дані про її носія: прізвище, ім'я, по батькові; місце реєстрації та проживання; інформацію із паспорта (подружжя, діти, група крові, використання приватизаційних сертифікатів, подорожі та візи, якщо йдеться про закордонний паспорт); відомості про освіту; інформацію про місце роботи; відомості про отримуваний дохід тощо. Подібні персональні дані громадян можна знайти в адресних книгах, довідковій документації, засобах масової інформації. Інформація, яка є загальнодоступною, може бути легко використана зацікавленими особами. Загальнодоступними є дані про матеріальне становище політичних діячів, представників влади, чиновників, які займають керівні посади.

Узяті окремо персональні дані громадян загального характеру в повному обсязі є інформацією про людину, яка може вважатися ідентифікованою. Загальна інформація про людину зазначена в паспорті, її вносять у військовий квиток, документ про освіту, а також в особисту картку співробітника підприємства, трудову книжку тощо. Отримати доступ до подібних персональних даних громадян досить просто, а це часто призводить і до відповідних проблем: наприклад, отримання "таргетингових" рекламних пропозицій тощо.

Біометричні персональні дані громадян характеризують носія за біологічним та фізіологічним (антропологічним) принципом. До них належать: дактилоскопічні дані; дані аналізу ДНК; інформацію про групу крові; дані про зріст, колір очей, вагу тощо. Наприклад, обробка дактилоскопічної інформації в системі біометричної ідентифікації здійснюється шляхом перетворення зображення папілярних візерунків на проміжній поверхні на цифрову форму та розміщення даних в базі даних у вигляді біометричного інформаційного шаблону, оскільки дактилоскопічна інформація використовується для встановлення особистості конкретної особи і характеризує фізіологічні та біологічні особливості людини. До біометричних персональних даних зараховують інформацію, яку отримують у результаті відео- та фотозапису за участю людини. Біометричні дані про особу, на наш погляд, ризик фізичної особи, а також дозволяють зробити або підтверджують однозначну ідентифікацію цієї фізичної особи,

наприклад, зображення особи або дактилоскопічні дані. Різновидами біометричних персональних даних громадян виступають генетичні дані про особу та дані, що стосуються здоров'я або медичні персональні дані громадян. Генетичні дані, *як ми вважаємо*, про особу на нашу думку, це персональні дані, що стосуються спадкових або набутих генетичних характеристик фізичної особи, які розкривають унікальну інформацію про фізіологію або здоров'я людини, і є результатом, зокрема, аналізу біологічного зразка цієї фізичної особи. Генетичні дані мають розумітися як персональні дані щодо спадкових або набутих генетичних характеристик фізичної особи, які отримані в результаті аналізу біологічного зразка такої фізичної особи, зокрема, аналіз хромосом, дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) або рибонуклеїнової кислоти (РНК), або в результаті аналізу інших елементів, які дозволяють отримати еквівалентну інформацію.

Дані, що стосуються здоров'я, або медичні персональні дані, *з нашої точки зору*, – це персональні дані про фізичне або психічне здоров'я фізичної особи, зокрема про користування медичними послугами, які розкривають інформацію про стан її здоров'я. Дані про стан здоров'я можуть бути отримані з різних джерел, наприклад: інформація, зібрана постачальником медичних послуг у картці пацієнта (напр., історія хвороби та результати обстежень і лікування); інформація, яка стає даними про стан здоров'я шляхом перехресного посилення на інші дані, що розкриває стан здоров'я або ризики для здоров'я (напр., припущення, що людина має вищий ризик серцевих нападів на основі високого кров'яного тиску, виміряного протягом певного періоду час); інформація з опитування "самоперевірки", під час якого суб'єкти даних відповідають на запитання, пов'язані зі своїм здоров'ям (напр., зазначення симптомів); інформація, яка стає даними про стан здоров'я через її використання в певному контексті (напр., інформація щодо нещодавньої поїздки або перебування в регіоні, ураженому COVID-19, оброблена медичним працівником для встановлення діагнозу) [21]. Спеціальними персональними даними громадян пропонуємо вважати інформацію щодо участі в політичних партіях та громадських організаціях, а також віросповідання і форму конфесійної приналежності, переконання світоглядно-філософського характеру, інформація про наявність судимості (їх зняття або погашення), звички в сексуальному та інтимному житті, аспекти гендерної орієнтації, інформація з реєстрів нерухомого майна.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз доктринальних визначень демонструє багатогранність визначення персональних даних, у чому і знаходить своє відображення їхня соціально-правова природа. На основі доктринальних дефініцій наведених вище визначень запропонуємо власне поняття персональних даних, узявши за основу їхню ідентифікуючу властивість. *Отже, "персональні дані громадян" – це будь-яка інформація в об'єктивізованій формі, що дає можливість визначити її інформаційне джерело та стосується суб'єкта даних, тобто ідентифікованої або такої, що піддається ідентифікації фізичної особи (громадянина) та відносно якої органи публічної влади та інші уповноважені суб'єкти наділені суб'єктивним обов'язком забезпечення належного рівня організаційно-правової охорони та захисту.* При цьому фізична особа, яка піддається ідентифікації, – це реально існуюча або така, що існувала, фізична особа, яку можна прямо або опосередковано ідентифікувати, зокрема за допомогою посилення на такий ідентифікатор, як: ім'я, ідентифікаційний номер, дані про походження, місцезнаходження,

онлайнівий ідентифікатор або на один, або кілька факторів (їх поєднання), специфічних для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної ідентичності цієї фізичної особи.

Персональним даним громадян властиві такі ознаки, як: інформаційний зміст, тобто персональні дані, з точки зору більшості науковців, виступають як відомості чи сукупність відомостей (включає будь-яку інформацію) про особу; ідентифікуюча властивість; фіксована форма та відображення в певному джерелі (носії даних); невичерпність; набувають правового режиму персональних даних із початком обробки персональних даних, тобто будь-якої дії або сукупності дій, таких як: збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем. Відштовхуючись від аналізу правової природи персональних даних з позиції галузі адміністративного права, доктринальних підходів та міжнародно-правового регламентування, *пропонуємо такий підхід щодо виділення видів персональних даних* – розділяти персональні дані громадян на групи, використовуючи критерії їхнього змістового наповнення та рівня встановленої "доступності": *загальні* (або загальнодоступні), *спеціальні* та *біометричні*. Водночас різновидами біометричних персональних даних громадян виступають генетичні дані про особу та дані, що стосуються здоров'я або медичні персональні дані громадян.

Список використаних джерел

- Різак М.В. Адміністративно-правове забезпечення відносин обігу та обробки персональних даних в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків: нац. ун-т внутр. справ, Харків, 2018. 39 с.
- Брижко В.М. Захист персональних даних: реалії та практика сучасності // *Інформація і право*, 2013. № 3. С. 31–48.
- Камінська Н.В. Захист персональних даних: проблеми внутрішньодержавного, наднаціонального і міжнародно-правового регулювання // *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*, 2015. № 3. С. 106–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvns_2015_3_15 (дата звернення: 20.01.2023).
- Муляр Г.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства щодо захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я // *Правова позиція*, 2020. № 3(28). С. 45–49. URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/3/8.pdf>. (дата звернення 20.01.2023).
- Новицький А. Щодо питання структуризації інформаційного права як наукової категорії // *Актуальні проблеми правознавства*, 2016. Вип. 4. С. 34–38.
- Пазюк А.В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Київ: нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 567 с.
- Сенюта І.Я. Захист персональних даних у сфері охорони здоров'я: алгоритм змін // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Юрид. науки*, 2014. Вип. 6-1/2014. С. 216–221.
- Селезньова О.М. Теоретико-методологічні основи інформаційного права України : монографія. Чернівці : Місто, 2014. 408 с.
- Джиджоян В.В. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монографія. 2021. 190 с.
- Саленко А.С. Інформація та знання як рушійна сила постіндустріального розвитку // *Ефективна економіка*, 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9062> (дата звернення 20.01.2023).
- Концевой Р.С. До питання визначення поняття "персональні дані" // *Інформація і право*, 2012. № 2. С. 23–28.
- Саєнко М.І. Сучасне правове регулювання інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних в Україні // *Право і суспільство*, 2015. № 3. С. 103.
- Речицький В.В. Проект Конституції України 2009. Перспектива прав людини. Харків : Права людини, 2009. 144 с.
- Брижко В.М. Організаційно-правові питання захисту персональних даних : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. НДЦ правової інформатики НАПрН України, Нац. акад. держ. податкової служби. Київ, 2004. 251 с.
- Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні. Київ, 2006. 176 с.
- Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення // *Форум права: електрон. наук. фахове вид.*, 2017. № 4. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_15.pdf. (дата звернення 20.01.2023).
- Василіок В.Я., Климчук С.О. Інформаційна безпека держави. Київ, 2008. 135 с.
- Брель О.С. Персональні дані як об'єкт інформаційних правовідносин за участю суб'єктів господарювання // *Право України*, 2011. № 4. С. 220–224.
- Дяковський О.С. Визначення поняття персональних даних як правової категорії: сучасні проблеми та шляхи вирішення // *Інформація і право*, 2017. № 3. С. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2017_3_7 (дата звернення 20.01.2023).
- Різак М.В. Класифікація персональних даних як необхідний елемент введення ефективної комунікації в суспільстві // *Наук. вісн. Міжнар. гуманітарного ун-ту*, 2013. Вип. 6-3(1). С. 90–94.
- Guidelines 03/2020 on the processing of data concerning health for the purpose of scientific research in the context of the COVID-19 outbreak. URL: https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202003_healthdatascientificresearchcovid19_en.pdf (дата звернення 20.01.2023).

References

- Rizak M.V. (2018) Administrative and legal provision of relationship on Personal Data circulating and processing in Ukraine. Thesis Abstract of the Doctor of Legal Sciences: 12.00.07. Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv. 39 p. [In Ukrainian]
- Bryzhko V.M. (2013) Personal Data Protection: realities and practice of the modernity. *Information and Law*. (3), 31-48. [In Ukrainian]
- Kaminska N.V. (2015) Personal Data Protection: issues of the national, supranational, and international legal regulation. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. (3). 106-114. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvns_2015_3_15.
- Mulyar H.V. (2020) Administrative liability for violation of the legislation on the Personal Data Protection in the field of the health care. *Legal Position*, (28), 45-49. <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/3/8.pdf>.
- Novytskyi A. (2016) On the issue of structurization of the Information Law as a scientific category. *Actual problems of Jurisprudence*. (4), 34-38. [In Ukrainian]
- Pazuik A.V. (2016) International and legal regulation of the informational field (theoretical and practical aspects): Thesis of the Doctor of Legal Sciences: 12.00.11. Kyiv. Taras Shevchenko National University, 567 p. [In Ukrainian]
- Seniuta I.Ya. (2014) Personal Data Protection in the field of the health care: algorithm of changes. *Scientific Bulletin of the Kherson National University. Series "Legal Sciences"*. (6-1), 216-221. [In Ukrainian]
- Selezniova O.M. (2014) Theoretical and methodological bases of the Information law of Ukraine: monography, Chernivtsi: Misto. 408 p. [In Ukrainian]
- Dzhyndzhoian V.V. (2021) Social determinants of development of the services field in the Conception of Postindustrial Society Formation: monography. 190 p. [In Ukrainian]
- Salenko A.S. (2021) Information and knowledge as a driving force of the postindustrial development. *Effective Economy*. (7), <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9062>.
- Kontsevoi R.S. (2012) To issue on definition of the concept of "Personal Data". *Information and Law*. (2), 23–28. [In Ukrainian]
- Saienko M.I. (2015) Current legal regulation of the information relationship in the field of Personal Data Protection in Ukraine. *Law and Society*. 2015. (3), 103-107. [In Ukrainian]
- Rechytyskiy V.V. (2009) Draft of the Constitution of Ukraine 2009. Prospects of Human Right. Kharkiv: Human Rights. 144 p. [In Ukrainian]
- Bryzhko V.M. (2004) Organizational and legal issues of the Personal Data Protection: Thesis of Ph.D. of Law Science: 12.00.07. (SRC of legal informatic of NALS of Ukraine, National Academy of the State Tax Service). Kyiv. 251 p. [In Ukrainian]
- Vynohradova H.V. (2006) Legal regulation of information relationship in Ukraine. Kyiv, 176 p. [In Ukrainian]
- Kardash A.V. (2021) Information about a person and Personal Data: separate aspects of correlation. *Forum of Law: electronic scientific publication*. (4), 87–92. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_15.pdf
- Vasyliuk V.Ya., Klymchuk S.O. (2008) Information safety of the state. Kyiv. 135 p.
- Brel O.S. (2011) Personal Data as a subject of information legal relations with the participation of business entities. *Law of Ukraine*. (4), 220-224. [In Ukrainian]
- Diakovskiy O.S. (2017) Definition of the concept of Personal Data as a legal category: current problems and ways of resolving. *Information and Law*. (3), 51-56. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2017_3_7.
- Rizak M.V. (2013) Classification of Personal Data as a component of conducting of effective communication in a society. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. (6-3). 90-94. [In Ukrainian]
- Guidelines 03/2020 on the processing of data concerning health for the purpose of scientific research in the context of the COVID-19 outbreak. https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202003_healthdatascientificresearchcovid19_en.pdf.

Надійшла до редколегії 30.01.23

A. Tsomenko, PhD Stud.
alina.tsmnk@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5615-7838
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CITIZENS' PERSONAL DATA, AND ITS' CLASSIFICATION IN CURRENT DOCTRINE OF ADMINISTRATIVE LAW

The paper is dedicated to issues on determination of citizens' personal data, and classification of its in current doctrine of Administrative Law. There is stressed, the search of the model of legal mechanism of relationships of personal data protection regulation has place in the domestic legal science. This model should agree with international legal standards and guarantee an effective protection of human and citizen rights and freedoms. As a result, it has to become a part of implementation of the national legal system in European legal field. There is outlined, the administrative and legal provisions of relationship on personal data circulating and processing provides an effect on relationship of legal means with administrative and legal features. An analysis of doctrinal definitions demonstrates a versatility of the definition of personal data. The social and legal nature is reflected in it. There is identified, personal data is any information in objective form which provides possibility to determine its information source, and related to a subject of data. The subject of personal data is an identified or such who can be identified natural person (citizen), in relation to whose public authorities and other authorized subjects are endowed with subjective obligation of providing appropriate level of organizational and legal safety and protection. There is emphasized, citizen personal data have such signs as: informational content i.e., on the point of view of majority scientists, personal data are information or set of information (including any information) about a person; identifying feature; fixed form and reflection in specific source (data carriers); inexhaustibility; acquire the legal regime of personal data when personal data processing starts i.e., any action or set of such actions as collection, registration, accumulation, saving, adaptation, changing, renovation, use and spread (distribution, implementation, transfer), depersonalization, utilization, including use of information (automatized) systems. Taking into account the analysis of legal nature of personal data on the point of view of the Administrative Law, doctrinal approaches, and international and legal regulation, we can suggest to separate personal data into the following groups, using criteria of their content and level of established "availability". These groups are: general (or publicly available), special, and biometrical. At the same time, biometrical personal data include genetical data about a person, and data related to the health or medical data of citizens.

Keywords: Administrative Law, personal data, providing of citizens' personal data protection, authorities, classification, types of personal data.

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

УДК 623.64

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.53.46-51>Р. Писаренко, доц.
pisarerv@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-9807-0028

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ В СИСТЕМІ ТОПОГЕОДЕЗИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Широке застосування дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) при вирішенні завдань топогеодезичного забезпечення військ та під час ведення бойових дій є однією з сучасних тенденцій розвитку. Дані ДЗЗ надають точну, надійну, достовірну, оперативну та сучасну інформацію про місцевість, райони, об'єкти спостереження. Його сучасні засоби дозволяють вести цілодобове суцільне спостереження майже за будь-яких погодних умов та за будь-яким районом земної кулі, визначати координати об'єктів спостереження з точністю від 0,03–0,5 м до кількох метрів. Дистанційні методи зондування Землі дозволяють безперервно проводити топографічну розвідку, збирати інформацію у важкодоступних районах, на тимчасово недоступних територіях. Матеріали ДЗЗ застосовуються для складання, оновлення та виправлення топографічних, цифрових, електронних карт, для складання спеціальних карт, фотодокументів, описів та довідок про місцевість тощо. Повний перехід до дистанційних методів дослідження місцевості особливо доцільний під час бойових дій, насамперед через його дистанційність, економічність витрат коштів, робітників та часу для картографічних робіт. Дослідження та доцільне поєднання різних методів ДЗЗ дозволяє отримувати точні, якісні дані та вирішувати завдання топогеодезичного забезпечення швидше, оперативніше та ефективніше. Удосконалення використання даних дистанційного зондування при виконанні таких завдань топогеодезичного забезпечення, як створення фотопланів, фотосхем, фотокарт, карт змін місцевості, оновлення, оперативне виправлення карт та ін. дозволяє покращити процес картографічної діяльності, зекономити кошти та час на виконання робіт. Дані ДЗЗ є базою, а інколи й єдиним вихідним документом для створення карт. Оскільки в Україні немає діючих супутників, а аерофотозйомка проводиться з обмеженими можливостями, то безпілотні літальні апарати (БПЛА), завдяки своїм перевагам, є перспективним методом отримання даних про місцевість. Дані, отримані з БПЛА, є актуальними, своєчасними, точними, відносно легкими в обробці. Становлення БПЛА на озброєння в Топографічній службі ЗСУ (ТС ЗСУ) дозволить підвищити ефективність і точність виконання поставлених задач, удосконалити виконання ряду картографічних робіт.

Ключові слова: дистанційне зондування Землі, топографічна розвідка, топогеодезичне забезпечення.

Постановка проблеми. Однією з проблем сучасного суспільства є отримання об'єктивної інформації про навколишнє середовище. Один із найбільш перспективних шляхів вирішення цієї проблеми – застосування методів дистанційного зондування Землі. Це викликано передусім зростанням наземних і авіаційних засобів контролю навколишнього середовища, з одного боку, і зростанням доступності та здешевленням інформації, з іншого. По справжньому широкі перспективи відкрилися перед ДЗЗ з розвитком комп'ютерних технологій, переносом усіх основних операцій з обробки і використання даних зйомок на обчислювальну техніку, розробкою програмних комплексів з цифрової обробки зображень, з появою і широким розповсюдженням геоінформаційних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання отримання та використання даних дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) досліджували С. Станкевич, В. Зацерковний, О. Міхно, Л. Даценко, М. Попов. Шляхи розвитку та вдосконалення використання даних дистанційного зондування у військовій сфері розглянуті в працях О. Федченка, С. Прищепи, С. Зотова, І. Матвійчука. Аналіз останніх досліджень, публікацій та бойового досвіду війни з російською федерацією дозволяє зробити висновки, що одним із найбільш перспективних напрямів використання геопросторових даних є використання ДЗЗ на тактичному рівні.

Сучасні бойові дії військ набувають надзвичайної динамічності та інформаційної ємності. У ході виконання завдань доводиться оцінювати дуже багато чинників та приймати рішення в умовах обмеження часу та ресурсів. У зв'язку з цим набуває актуальності задача розробки та використання інформаційних систем при плануванні та керуванні діями військ і миротворчими підрозділами. У контексті інформаційних систем геопросторова

підтримка здійснюється за допомогою геоінформаційних технологій, які є елементом геоінформаційних систем тактичного рівня ЗС України.

Мета статті – проаналізувати та дослідити, як за допомогою отриманих даних ДЗЗ, зокрема даних з БПЛА, можна вдосконалити їх використання та тим самим підвищити ефективність виконання завдань щодо топогеодезичного забезпечення військ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання методів дистанційного зондування в системі топогеодезичного забезпечення ЗС України поступово набуває все більшої актуальності. Досвід ведення бойових дій показав, що наявність у командирів картографічних матеріалів, доведених своєчасно з точними, достовірними, найбільш актуальними даними, є запорукою ефективного ведення бою та успішного виконання поставлених завдань. Необхідність переходу до дистанційних методів дослідження місцевості, оперативної обстановки насамперед пов'язана з економічними витратами на картографічні роботи та зменшенням часу й людиновитрат на польові роботи. Матеріали ДЗЗ є базою, на основі якої проводиться оновлення топокарт, створення спеціальних карт, оперативне виправлення, виявлення змін на місцевості, проведення топографічної розвідки тощо. Зазначені роботи виконуються майже дистанційно з подальшою обробкою даних у камеральних умовах, використовуючи необхідне технічне та програмне забезпечення.

Дані дистанційного зондування в ТС ЗСУ отримуються за допомогою аерофотозйомки, космічних знімків, безпілотних літальних апаратів. Оскільки на сьогодні в Україні немає власних діючих супутників, то аерокосмічні знімки використовують з відкритих інтернет-ресурсів або замовляють через приватні фірми в інших державах. Космічні знімки є досить універсальними та

зручними матеріалами для проведення картографічних робіт, але головним недоліком є те, що вони не є даними, отриманими власноруч державою, а отже, стовідсотково гарантувати їхню достовірність неможливо. Однією з установ, що займається розбудовою космічної галузі задля безпеки та оборони країни, є Державне космічне агентство України (ДКАУ), основними завданнями якого є: забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері космічної діяльності та надання підтримки в підготовці та реалізація міжнародних проєктів у сфері дослідження та використання космічного простору [1]. За необхідністю отримання космічних знімків військові частини звертаються до ДКАУ. На разі український супутник Січ-2 вийшов з ладу та супутник Січ-3 перебуває в процесі проєктування, але вітчизняні фахівці перебувають у тісній співпраці з міжнародними космічними компаніями й продовжують роботу над проєктами. Також можливо замовляти знімки різної просторової, спектральної та радіометричної роздільної здатності у приватних компаній, наприклад: Pixel Solutions, TVIS, Digital Globe, з супутників GEOEYE, WORLDVIEW, PLEIADES, QUICKBIRD, IKONOS, SPOT, RAPIDEYE, EROS тощо [2]. Аерофотозйомка у ТС ЗСУ проводиться періодично за цілкомовним напрямком для отримання аерофотознімків великих площ місцевості. Такий вид зйомки забезпечує отримання найбільш точних даних, але є достатньо затратним і трудомістким. Окрім того, аерофотозйомка в районі проведення ООС не завжди можлива.

Останнім часом все більше уваги приділяють застосуванню БПЛА та впровадженню нових методів та технологій зйомки за військовим призначенням. Першими БПЛА почали використовувати в розвідці ЗСУ для отримання розвідувальної інформації про противника. Під час виконання завдань добре зарекомендували себе такі БПЛА, як Spectator, Фурія, Лелека-100. Проте знімки, отримані з таких апаратів, не придатні для створення картографічних матеріалів, адже знімання проводиться з великими відхиленнями від надиру, з різних висот та часто перспективним видом. Досвід бойових дій показав, що цивільні картографічні БПЛА відіграють значну роль в отриманні точних, актуальних, якісних даних про місцевість, та можливості створення на їхній основі картографічних матеріалів. Тому постає гостра необхідність у наявності військових картографічних БПЛА для вдосконалення виконання задач ТС ЗСУ. Військові безпілотні літальні апарати як засіб отримання даних для ТС є новим напрямком, що розпочинає свій шлях становлення на озброєння ЗСУ. На сьогодні вивчаються характеристики БПЛА Inspire 2, спеціалізованого картографічного комплексу для здійснення аерофотознімальних робіт P316 та практично відпрацьовують їхню зйомку, обробку даних у спеціалізованих картографічних продуктах (Pix4Dmapper, ArcGIS тощо) [3].

У цілому використання дистанційного зондування в системі топогеодезичного забезпечення дозволяє максимально дистанційно отримувати дані про місцевість та створювати на їхній основі топокарти, спецкарти, фотоплани, фотосхеми, фотокарти, карти зміни місцевості, оновлювати, оперативано виправляти карти та ін., покращуючи картографічну продукцію, її якість, економлячи кошти, часо- та людиновитрати на виконання робіт. Однак ДЗЗ використовується обмежено за браком обладнання, ресурсів, джерел, коштів, можливостей. У районі ведення бойових дій найдоцільнішими є проведення космічної зйомки або зйомки з БПЛА залежно від поставлених завдань. Оскільки діючих власних супутників в Україні станом на 2023 рік немає, то актуальним є

отримання даних про місцевість саме з БПЛА. Отже, отримуємо дійсно власні, приховані, точні дані, які можливо швидко обробити та створити на їхній основі якісну картографічну продукцію.

Термін "дистанційне зондування" використовується для визначення ряду методів отримання інформації про об'єкти на відстані різними способами, зокрема за допомогою звукових чи електромагнітних хвиль. Знімання відбувається в основному з літаків, БПЛА, гелікоптерів, космічних супутників, обладнаних спеціальною знімальною апаратурою. Візуальні спостереження природних об'єктів з літаків, гелікоптерів чи космічних супутників дозволяють збільшити ефективність виконання ряду завдань з дослідження місцевості за рахунок скорочення обсягу інформації, її попередньої обробки та відбору для передачі на Землю. Візуальні аерокосмічні спостереження – це пряме спостереження з літальних апаратів за станом атмосфери, земної поверхні та наземних об'єктів. Візуальні спостереження з космосу і повітря можуть поєднуватися із фіксацією окремих вибраних об'єктів та з інструментальним розпізнаванням на знімках контурів місцевості. Окрім цього, із космосу можливі спостереження й дослідження унікальних процесів та явищ різних розмірів і місцеположення.

Вивчення місцевості з повітря як один із методів географічного дослідження Землі давно набув широкого застосування. Аеровізуальні дослідження місцевості розвивалися й удосконалювалися одночасно з аерофотозніманням [4]. Дистанційні методи зондування є безконтактними багатоплановими дослідженнями поверхні Землі й навколосемного простору, які виконуються за матеріалами наземного, повітряного та космічного знімання. Термін набув поширення після запуску в 1957 р. першого у світі штучного супутника Землі (ШСЗ) і знімання протилежаючого боку Місяця в 1959 р. автоматичною міжпланетною станцією "Зонд-3". Визначення методу ДЗЗ за ДСТУ 4220-2003: метод дистанційного зондування Землі – сукупність операцій отримання даних про Землю за допомогою технічних засобів ДЗЗ.

За способами розташування знімального обладнання щодо об'єкта дослідження та середовища дистанційне зондування поділяють на три сегменти: повітряний, космічний і наземний. Повітряний, у свою чергу, поєднує в собі знімання з пілотованих літальних апаратів та знімання з БПЛА. Методи дистанційного дослідження складаються з двох основних груп: активні і пасивні. Кожному з методів відповідають певні види знімків. При пасивних методах знімання використовують прилади, неспроможні генерувати випромінювання. Ці методи основані на реєстрації випромінювання, що йде від поверхні Землі та з атмосфери. До них належать такі спостереження: візуальні; основані на одержанні фотографічних і телевізійних зображень; зображень, які отримують за допомогою цифрових сенсорів і сканувальних радіометрів у діапазоні видимого спектра, у ближньому інфрачервоному та мікрохвильовому діапазонах. Пасивні методи застосовують при природному (сонячному) освітленні.

При активних методах знімання використовують прилади, що генерують спрямоване випромінювання, у результаті взаємодії якого з географічним об'єктом виникає зворотний сигнал, що вимірюється бортовими приймачами. До активних методів належить радіолокаційне та лазерне знімання. Ці методи застосовують при спеціально створюваному штучному освітленні. У більш вузькому плані до дистанційних методів належать технічні прийоми фіксації різних властивостей ландшафту й фізичних полів, а також способи обробки отриманої

інформації. Сучасні види ДЗЗ залежно від типу приймача та способу реєстрації об'єктів і явищ поділяють на візуальні, фотографічні, фотоелектронні, геофізичні.

До матеріалів дистанційного зондування належать будь-які дані, отримані за допомогою сенсорів, сканерів, оптичних пристроїв, радарів та фотоапаратів, установлених на супутниках, літаках тощо. Спектр даних, як і сфери їхнього використання, можуть бути надзвичайно широкими. Серед них можуть бути моніторинг умов навколишнього середовища та забруднювачів, стан сільськогосподарських угідь, розвідка корисних копалин, топографічне дешифрування та уточнення існуючих топографічних карт, дешифрування затоплених та підтоплених земель тощо. На сьогодні можна отримати майже будь-яку інформацію щодо різних природних або антропогенних об'єктів та процесів. Сучасні супутники надають можливість отримувати дані з детальною місцевістю до 0,3 м у найкоротші терміни. Така оперативність та якість знімків робить їх незамінними при виникненні кризових явищ та за необхідності швидкого реагування і попередньої оцінки результатів такого явища [5].

Дані ДЗЗ є найважливішим джерелом оперативної та сучасної інформації про природне середовище для створення картографічної продукції та підтримки даних в актуальному стані.

Переваги ДЗЗ:

- великий обсяг території;
- регулярна зйомка;
- дані про важкодоступні райони місцевості;
- отримання знімків різного розширення;
- швидке отримання інформації та її опрацювання.

Недоліки ДЗЗ:

- необхідність у висококваліфікованих спеціалістах;
- велика вартість технічного, програмного забезпечення.

Отримання даних ДЗЗ є одним із видів отримання даних про місцевість, при якому необхідна інформація отримується дистанційним методом, без прямого контакту з поверхнею Землі та противником. ДЗЗ проводиться у світловому та радіодіапазонах. Світловий діапазон включає видиме світло, ближній, середній та дальній ІЧ-діапазон. Знімання в цих діапазонах можливе завдяки наявності "вікон прозорості" атмосфери в цих областях спектра. Однак найбільшою перешкодою є хмарність, хоча вона й усувається при дешифруванні знімків, але впливають на радіометричні, геометричні викривлення. Радіодіапазон охоплює міліметрові та сантиметрові хвилі.

При ДЗЗ застосовують такі види знімань [6]:

- фотографічне;
- багатозональне;
- гіперспектральне;
- телевізійне та сканерне;
- фототелевізійне;
- ПЗЗ (приладів із зарядним зв'язком) – знімання;
- теплове інфрачервоне знімання;
- знімання в радіодіапазоні.

Фотографічні знімки отримують як результат проведення фотографічного знімання у світловій спектральній області, що включає видимий, ближній і середній інфрачервоний діапазони. Проведення знімання в цих діапазонах забезпечується наявністю "вікон прозорості" атмосфери. Однак велику перешкоду завдає хмарність і розсіювання в блакитній частині спектра.

Фотографічний метод космічного знімання передбачає наявність на борту космічного апарата або супутника фотографічної системи. Експонування фотоплівки здійс-

нюється в космосі, а фотографічне оброблення – на Землі. Фотографування виконується з пілотованих кораблів і орбітальних станцій або з автоматичних супутників і міжпланетних станцій із доставкою плівки на Землю при посадці або скиданні в контейнерах. Обмеження фотографічного методу пов'язані з необхідністю повернення плівки на Землю та обмеженим запасом на борту. Однак цей метод дає знімки найвищої якості з хорошими геометричними і фотометричними характеристиками.

Розрізненість фотографічних знімків з навколосезонних орбіт висотою 100–400 км може бути доведена до десятків сантиметрів, проте такі знімки не мають великої оглядовості і їх недоцільно використовувати в географічних цілях. Зазвичай у географічних дослідженнях використовують фотографічні знімки розрізненістю кілька метрів або десятків метрів. Характерна для сучасних фотографічних знімків розрізненість 0,4–30 м забезпечує високу детальність зображення, дозволяючи виконувати значне збільшення знімків порівняно з оригінальним масштабом знімання. Звичайне фотографічне знімання з навколосезонних орбіт ведеться з висоти 200–400 км камерами із фокусними відстанями 100–300 мм у масштабах 1:1 000 000–1:5 000 000, а працюють із цими знімками за 5–10-кратному збільшенні в масштабах 1:200 000–1:1 000 000.

Космічні фотознімки отримують з картографічних супутників у масштабах 1:200 000–1:1 000 000. Ці кадрові знімки мають центральну проєкцію з відносно невеликим захопленням (40–300 км); викривлення, викликані кривиною Землі та рельєфом – невеликі, їх можна виправляти. Поперечне перекриття знімків забезпечує можливість їх стереобробки. Для цього інформація фотографічних знімків має бути переведена в цифрову форму. Фотографічне знімання виконують з пілотованих кораблів і орбітальних станцій. Для топографічного картографування використовують чорно-білі панхроматичні знімки, а для тематичного – багатозональні та спектральнозональні.

Залежно від використовуваних фотографічних матеріалів фотографічні знімки можуть бути чорно-білі, кольорові, спектральнозональні, багатозональні та синтезовані. Чорно-білі фотознімки отримують в одній широкій зоні спектра, зазвичай у видимій. Для кольорових фотографій використовують дво- чи тришарові фотоплівки. Спектральнозональні знімки реєструють на спектральнозональні плівки, у яких відсутній шар, чутливий до синьої зони спектра. Замість нього застосовують шар, чутливий до ІЧ-променів. Такі знімки дозволяють вказати на відмінності об'єктів у ближній ІЧ-зоні спектра в псевдокольорах [6].

Багатозональні знімки отримують за допомогою спеціальних багатооб'єктивних фотоапаратів. Кожний об'єктив оснащений світлофільтрами, що робить можливим знімання в певній зоні спектра. У результаті на одну ділянку знімання отримують декілька зональних знімків, кожен з яких має зображення в заданому спектральному діапазоні. Із багатозональних знімків можна отримати синтезовані зображення шляхом надання кожному зональному знімку певного кольору та подальшого синтезування.

Знімання в різних і досить вузьких спектральних діапазонах дозволяє збільшити інформативність знімків і достовірність їхньої інтерпретації. Знімання проводиться мультиспектральними датчиками, які мають до десяти каналів, у певних зонах спектра. У результаті на одну й ту саму територію отримують декілька знімків, кожний з яких має зображення в заданому спектральному діапазоні, що полегшує аналіз та інтерпретацію зображення. Із багатозональних можна отримати

кольорові знімки, які називаються синтезованими. При цьому кожному зональному знімку надається певний колір і об'єднуються зображення. Кольори на знімку можуть бути реальними або штучними.

При багатозональному зніманні отримують серію знімків, неідентичних за розподілом оптичних густин, що пов'язано з відмінностями у відбивній здатності об'єктів у різних зонах спектра. Природні об'єкти, які нас оточують, мають різні спектри відбиття. Якщо весь видимий діапазон електромагнітного випромінювання розбити на декілька областей і через світлофільтри пропускати тільки певну частину всього видимого спектра, то інтенсивність і форма прийнятих сигналів буде різною. Маючи зображення земної поверхні в цьому діапазоні, можна за вимірами інтенсивності випромінювання від різних об'єктів визначити їхній тип [7].

Гіперспектральне знімання. Для підвищення якості та інформативності космічних матеріалів почали використовувати знімання з великою кількістю вузьких знімальних зон. Цей тип даних набув широкого застосування лише останнім часом, що пояснюється збільшенням кількості запусків супутників з гіперспектральними датчиками на борту, а отже, дані стали легкодоступними. Багатозональні зображення отримують цифровими датчиками (оглядовими спектрометрами), які вимірюють відбиту від поверхні Землі енергію в різних спектральних діапазонах.

Принцип отримання гіперспектральних зображень той самий, що й багатозональних. Відмінність полягає в тому, що мультиспектральні (багатозональні) датчики мають десятки каналів, а гіперспектральні – сотні. Це дозволяє в певному діапазоні довжин хвиль робити знімання майже безперервного спектра. Використовуючи цю особливість, можна досить точно розпізнавати об'єкти (напр., склад гірських порід, тип рослинності, ґрунту). Можна знаходити самі об'єкти, використовуючи спектральні бази даних. Гіперспектральні дані, отримані оглядовими спектрометрами, є майже безперервним спектром. Гіперспектральні системи з кількістю каналів більше 10 з 2000 р. істотно поповнили фонд знімків при виконанні програми EOS (Earth Observing System), розрахованої на 15 років.

Телевізійне та сканерне знімання. На відміну від фотографічного, телевізійне і сканерне знімання дає можливість систематично одержання зображення всієї поверхні Землі зі штучних супутників протягом тривалого часу при швидкому передаванні його на приймальні станції. При виконанні знімання цим методом використовуються кадрові та сканувальні системи. Телевізійні і сканерні знімки можуть передаватися на Землю в реальному часі, тобто під час проходження супутника над об'єктом знімання. У першому випадку на борту супутника є мініатюрна телевізійна камера, у якій оптичне зображення, побудоване об'єктивом на екрані, при зчитуванні електронним променем переводиться у форму електричних сигналів і радіоканалами передається на Землю.

Як і фотографічні, сканерні знімки у світловому діапазоні відображають оптичні характеристики об'єктів, однак таке знімання відрізняється оперативністю. Телевізійна та сканувальна апаратура негроміздка, вона встановлюється на легких штучних супутниках Землі, які запускаються на полярні орбіти, і в такий спосіб знімання охоплюється вся земна поверхня. На відміну від фотографічних, сканерні знімки є дискретними зображеннями, їхня якість визначається розміром елемента сканування – пікселя. Розрізненість сканерних знімків вимірювалася до 70-х років кілометрами (1-2 км). Удосконалення знімальної апаратури і каналів передачі інфор-

мації обумовило одержання знімків розрізненістю 30 і навіть 15 м, які за якістю зображення наближаються до фотографічних. Захоплення знімків збільшується від 180 км до 2-3 тис. км. У разі великого захоплення за рахунок значного кута сканування по краях знімка змінюється масштаб, розрізненість знижується в 2-4 рази, наявні значні геометричні та радіометричні викривлення. Тому сканерні знімки вимагають геометричного коригування. Важливу особливість сканерного знімання становить надходження інформації із супутника в цифровій формі, що полегшує її машинну обробку [8].

Фототелевізійне знімання. Фототелевізійний метод знімання використовує переваги фотографічного методу з його високою розрізненістю і телевізійного з його швидкою та оперативною передачею зображення. Початок застосування такого методу знімання відносять до перших років космічних досліджень, коли якість телевізійних зображень змушувала звертатися до фотографування з борту космічних носіїв навіть у разі неможливості доставки знятої плівки на Землю, використовуючи телевізійний метод для їхньої передачі. Основні недоліки на той час були пов'язані з малою розрізненістю знімків, але частково їх компенсували при застосуванні фототелевізійного методу. Цей метод поєднує фотографування за допомогою фотокамери, що забезпечує хорошу якість зображення та передачу експонованого зображення на Землю, з використанням телевізійного каналу зв'язку, що викликає необхідність повернення плівки на Землю [8].

ПЗЗ-знімання. Подальше підвищення розрізненості при оперативному зніманні пов'язано із застосуванням електронних камер (іноді їх називають електронними сканерами). У них розміщені багатоеlementні лінійні й матричні приймачі, що складаються з декількох тисяч мініатюрних (розміром 10-20 мкм) світлочувливих елементів-детекторів, приладів із зарядним зв'язком. Малі розміри детекторів, що реєструють зображення, забезпечують високу розрізненість подібних знімків (десятки метрів – 1 м). Недолік таких знімків у невеликому захопленні території знімання (40-70 км), а у знімків високої розрізненості – лише 10-15 км. Найбільшою розрізненістю відрізняються панхроматичні знімки, а розрізненість багатозональних знімків у 2-4 рази гірша.

ПЗЗ-знімки одержують з ресурсно-картографічних і спеціальних супутників для детального знімання й використовують їх для тематичного та топографічного картографування. Регулярне формування фонду знімків такого типу почалося з 1986 р. із запуском французького супутника SPOT. Він був виведений на субполярну сонячно-синхронну орбіту висотою 800 км, що забезпечувало повторюваність знімання через 26 діб. Знімки із супутників SPOT поряд зі знімками "Landsat" на сьогодні найширше використовуються для картографування. Проте значна дорожнеча знімків у цифровій формі та складність їхнього цифрового оброблення стримують застосування цих матеріалів у країнах, що розвиваються, де необхідність у них для розв'язання проблем топографічного і великомасштабного тематичного картографування особливо велика. З перших трьох супутників SPOT отримано 15 млн знімків [9].

Теплове інфрачервоне знімання. Тепловий ІЧ-діапазон охоплює довжини хвиль від 3 до 1000 мкм, однак велика частина його променів не пропускається атмосферою. Є тільки три "вікна прозорості" з довжинами хвиль 3-5, 8-14 і 30-80 мкм, перші два з яких використовуються для знімання. Інтенсивність випромінювання Сонця в цьому діапазоні незначна, але на хвилі довжиною 10-12 мкм припадає максимум власного теплового

випромінювання Землі. Оскільки в різних об'єктів земної поверхні воно неоднакове, то з'являється можливість за даними реєстрації цього випромінювання стверджувати про характер випромінюючих об'єктів. Прилади реєстрації, що працюють у цьому діапазоні, дають сигнали різної сили для об'єктів з різною температурою. При побудові за цими сигналами зображення – теплового інфрачервоного знімка – одержують просторово зафіксовані температурні розходження об'єкти знімання. У цьому діапазоні отримують знімки розрізненістю 1 км з метеосупутників і сотні метрів – з ресурсних супутників, такі самі, як у світловому діапазоні. Температурна розрізненість сучасних інфрачервоних радіометрів становить десятки частки градуса. Знімання можна вести вночі на затіненому боці Землі, а також в умовах полярної ночі. Хмарність заважає зніманню, оскільки в цьому випадку реєструються температури не земної поверхні, а верхньої холодної межі хмар.

Теплові інфрачервоні знімки відображують температурні характеристики поверхні – холодні й теплі об'єкти на них зображуються різними тонами. Зазвичай на таких знімках найхолодніші об'єкти виглядають світлими, теплі – темними, з усією гамою температурних переходів. Просторова розрізненість теплових знімків, що передається з метеосупутників, становить 1 км, температурні відміни реєструються з точністю 0,1–0,2 °С. З ресурсних супутників передають теплові знімки більш високої розрізненості – близько 60 м при охопленні 180 км. Теплові знімки надходять і в багатозональному варіанті знімання, а також при гіперспектральному зніманні у вузьких зонах теплового діапазону.

Космічне знімання в тепловому ІЧ-діапазоні здійснюється на всіх метеорологічних супутниках, у тому числі геостационарних. Розрізненість теплових інфрачервоних знімків постійно підвищується. Теплові інфрачервоні знімки використовуються для комп'ютерного складання карт температури водної поверхні океанів. Для вивчення за тепловими знімками земної поверхні використовують властивість різної теплової інерції різних об'єктів, тому важливе виконання теплового знімання кілька разів протягом доби. Реалізація теплового інерційного картографування сприяє використанню серії з декількох метеорологічних супутників [10].

Знімання в радіодіапазоні. Для дистанційного вивчення Землі використовується ультракороткохвильовий діапазон радіохвиль з довжинами 10 мм – 10 м, який називається надвисокочастотним діапазоном у вітчизняній літературі та мікрохвильовим в американській. Він значною мірою вільний від впливу атмосфери: "вікно прозорості" охоплює довжини хвиль від 1 см до 10 м. При зніманні в ультракороткохвильовому діапазоні фіксуються або власне випромінювання Землі цього діапазону (пасивна радіометрія), або відбите штучне випромінювання (активна радіолокація). Ці два методи знімання забезпечують одержання мікрохвильових радіометричних і радіолокаційних знімків. Мікрохвильові радіометричні знімки реєструють радіотеплове випромінювання Землі в мікрохвильовому радіодіапазоні, який залежить від електричних властивостей поверхні та є неоднаковим у об'єктів з різними властивостями, такими як вологомісткість, солоність, кристалічна структура тощо. Знімки можна отримувати незалежно від погодних умов та освітленості.

Пасивне знімання виконується аналогічно тому, як це робиться у світловому й тепловому інфрачервоному діапазоні. За допомогою мікрохвильових радіометрів реєструється мікрохвильове випромінювання різних об'єктів. Таке знімання називається радіотепловим,

або мікрохвильовим радіометричним. Випромінювальні характеристики різних природних і штучних об'єктів у цьому діапазоні неоднакові. Наприклад, випромінювання металів мінімальне, майже дорівнює 0; випромінювання рослинності і сухого ґрунту визначається коефіцієнтом 0,9, а води – 0,3. Це дозволяє розділяти на знімках об'єкти з різними випромінювальними властивостями, зокрема різні за вологістю ґрунти, воду з різним ступенем солоності, об'єкти з різною кристалічною структурою, промерзання ґрунтів. На таких знімках порізного виглядають морські льоди різного віку – однолітні й багатолітні, які можуть не розрізнятися на звичайних знімках в оптичному діапазоні.

Радіолокаційні знімки отримують у радіодіапазоні, реєструючи відбитий земною поверхнею радіосигнал, що посилюється бортовим радіолокатором. На носії встановлюють активне джерело радіовипромінювання з антеною, що діє за принципом перегляду місцевості поперек лінії маршруту. Посилається до Землі вузьконаправлений сигнал, який по-різному відбивається поверхнею й уловлюється реєструючою апаратурою. З таких порядкових сигналів формуються радіолокаційні знімки, на яких відображаються шорсткість поверхні, її мікрорельєф, особливості структури та сполучення порід, що складають поверхню. Радіолокатори підповерхневого зондування працюють у дециметровому й метровому діапазонах (1–30 м). Вони виявляють підповерхневу неоднорідність ґрунтів, що дозволяє визначити глибину їхнього залягання й потужність. Наприклад, у діапазоні 1–5 м фіксуються прісні ґрунтові води в пісках на глибині до 20 м.

Можливість отримання знімків не залежить від погоди й освітленості – хмарність на них не відображається. Просторова розрізненість визначається розміром антени. У знімків, зроблених радіолокаторами бокового огляду з реальною антеною, розрізненість 1-2 км, у більшості випадків при використанні радіолокації із синтезованою довжиною антени отримують знімки розрізненістю 10–30 м при захопленні 100 км.

Ультракороткохвильовий радіодіапазон використовується також при активному радіолокаційному зніманні. Радіолокаційні знімки можуть застосовуватися в океанології, геології, гідрогеології, у сільському господарстві, для картографування використання земель, вивчення міст тощо. Знімання в радіодіапазоні відрізняється від інших видів знімання своєю всепогодністю, знімання може здійснюватися вночі, за суцільної хмарності, у тумані, під час дощу. Розрізненість радіолокаційних знімків не залежить від висоти знімання, а визначається розміром антени [7].

Висновки. Отже, у ході аналізу теоретико-методологічних основ ДЗЗ та використання їх у військовій сфері розглянуто та проаналізовано основні методи, види отримання даних за допомогою ДЗЗ, виділено їхні переваги та недоліки, охарактеризовані основні методи аерокосмічних знімань, а саме: фотографічного, багатозонального, гіперспектрального, телевізійного, сканерного, фототелевізійного, ПЗЗ-знімання, теплового інфрачервоного, знімання в радіодіапазоні.

Кожний вид аерокосмічних знімань має певні переваги та недоліки, які слід враховувати при виконанні того чи іншого завдання, окрім того, для досягнення найкращих результатів доцільно поєднувати різні види знімань. Для обробки даних, отриманих із ШСЗ, існує широкий спектр програм, які слід використовувати, виходячи з вимог до конкретних задач.

Список використаних джерел

1. Космічна діяльність України. Фотоальбом Державного космічного агентства України. Київ : "Спейс-Інформ", 2015, 164 с.
2. Дані дистанційного зондування Землі як джерело інформації для баз геоданих. URL: <https://ukrbukva.net/13553-Dannye-distancionnogo-zondirovaniya-Zemli-kak-istochnik-informacii-dlya-baz-geodannyh.html> (дата звернення: 12.01.2023).
3. Програми для обробки знімків з БПЛА: огляд. URL: <http://www.50northspatial.org/ua/uav-image-processing-software-photogrammetry/> (дата звернення: 12.01.2023).
4. Дистанційне зондування Землі з основами фотограмметрії: навч. посіб. / В.В. Білоус, С.П. Боднар, Т.М. Курач та ін.; упоряд. Т.М. Курач. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2011. 367 с.
5. Дистанційне зондування Землі, атмосфери і океану. URL: http://ukr-referats.blogspot.com/2013/04/blog-post_12.html (дата звернення: 12.01.2023).
6. Gonzales R.C., Woods R.E. Digital image processing. Boston : MA Addison-Wesley, 2001. 823 p.
7. Зацерковний В.І. Дистанційне зондування Землі. Фізичні основи : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 380 с.
8. Earth Resources Observation and Science (EROS) Center. Aerial Photography. URL: <http://eros.usgs.gov/aerial-photography> (дата звернення: 12.01.2023).
9. Технічні характеристики супутника SPOT-6 та області застосування. URL: http://www.tvis.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=67&Itemid=92 (дата звернення: 12.01.2023).
10. IKONOS Satellite Sensor. URL: <http://www.satimagingcorp.com/satellite-sensors/ikonos/> (дата звернення: 22.12.2023).

References

1. Space activity of Ukraine. Photo album of the State Space Agency of Ukraine. (2015) Kyiv: "Space-Info", 164 p. [in Ukrainian and English].
2. Earth remote sensing data as a source of information for geodatabases. <https://ukrbukva.net/13553-Dannye-distancionnogo-zondirovaniya-Zemli-kak-istochnik-informacii-dlya-baz-geodannyh.html>
3. Programs for processing UAVs images. Review. <http://www.50northspatial.org/ua/uav-image-processing-software-photogrammetry/>
4. Bilous V.V., Bodnar S.P., Kurach T.M., Molochko A.M., Patychenko G.O., Pidlisetska I.O. (2011) Remote sensing data of the Earth with the basics of photogrammetry: a tutorial. Kyiv: Publishing and Printing Center "Kyiv University". 367 p. [in Ukrainian].
5. Remote sensing data of the Earth, atmosphere and ocean. http://ukr-referats.blogspot.com/2013/04/blog-post_12.html
6. Gonzales R.C., Woods R.E. (2001) Digital image processing. Boston, MA Addison-Wesley. 823 p. [in English].
7. Zatserkovny V.I. (2018) Remote sensing data of the Earth. Physical foundations: Textbook / Nizhyn: NDU named after M. Gogol. 380 p. [in Ukrainian].
8. Earth Resources Observation and Science (EROS) Center. Aerial Photography. <http://eros.usgs.gov/aerial-photography>
9. Technical characteristics of the SPOT-6 satellite and areas of application. http://www.tvis.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=67&Itemid=92
10. IKONOS Satellite Sensor. <http://www.satimagingcorp.com/satellite-sensors/ikonos/>

Надійшла до редколегії 09.02.23

R. Pysarenko, Assoc. Prof.

pisarev@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9807-0028

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF THE USE OF EARTH REMOTE SENSING DATA IN THE TOPOGRAPHIC SUPPORT SYSTEM OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The widespread use of remote sensing data (RSD) in solving the tasks of topographic support of the troops and during the conduct of hostilities is one of the modern development trends. Earth remote sensing data provide accurate, reliable, reliable, operational and up-to-date information about terrain, areas, and observation objects. Its modern means allow for round-the-clock continuous observation in almost any weather conditions and for any region of the globe, to determine the coordinates of the objects of observation with an accuracy from 0.03-0.5 m to several meters. Remote sensing methods allow continuous topographic reconnaissance, gathering information in hard-to-reach areas, in temporarily inaccessible territories. RSD materials are used for compiling, updating and correcting topographic, digital, electronic maps, for compiling special maps, photo documents, descriptions and information about the area, etc. A complete transition to remote methods of terrain research is especially appropriate during hostilities, primarily due to its remoteness, economy of expenditure of funds, workers and time for cartographic work. The research and appropriate combination of various methods of land surveying allows to obtain accurate, high-quality data and to solve the tasks of topographic support faster, more quickly and more efficiently. Improving the use of remote sensing data when performing such tasks of topographic support as creating photoplans, photoschemes, photomaps, maps of terrain changes, updating, operational correction of maps, etc. allows you to improve the process of cartographic activities, save money and time for work. RSD is the basis, and sometimes the only source document for creating maps. Since there are no operational satellites in Ukraine, and aerial photography is carried out with limited capabilities, unmanned aerial vehicles (UAVs), due to their advantages, are a promising method of obtaining data about the terrain. Data obtained from UAVs are relevant, timely, accurate, and relatively easy to process. The adoption of UAVs in the Topographic Service of the Armed Forces of Ukraine will allow to increase the efficiency and accuracy of the tasks assigned, to improve the performance of a number of cartographic works.

Keywords: remote sensing data, topographic reconnaissance, topographic support.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 1(53)

Редактор *Л. Львова*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,0. Наклад 300. Зам. № 223-10598.

Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № В1.

Підписано до друку 21.03.23

Видавець і виготовлювач

ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28

e-mail: vpc@knu.ua; redaktor@univ.net.ua

http: vpc.univ.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02